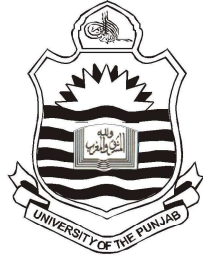

محمود اعوان دی پنجابی ادب نوں دین

تحقیقی مقالہ برائے ایم-فل (پنجابی)

سیشن 2021-23ء

نگران مقالہ:

پروفیسر ڈاکٹر عاصمہ قادری

مقالہ نگار:

بلال احمد

رول نمبر: 08

انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز

پنجاب یونیورسٹی، لاہور

سَعِدَ الدُّرُورِ الصُّحُفِ الرَّحْمٰنِ

اقرار نامہ / تصدیق نامہ

..... رجسٹریشن نمبر میں اقرار کرنا / کرنی آں کہ ایہ تحقیقی مقالہ انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز برائے ایم اے / ایم فل / پی ایچ ڈی رول نمبر بعنوان:

میں آپ لکھیا اے۔ ایس مقالے وچ پیش کیتیاں گئیاں حقیقتاں تے نتیجے براہ راست میں اپنے نگران دی رہنمائی وچ اخذ کیتے نیں۔ مقالے وچ بیان کردہ نکات تحقیقی صحت تے معیار دے اعتبار ناں حقیقی تے مستند نیں۔ ہووے کہ ایس مقالے وچ پیش کیتا گیا مواد ایس توں پہلاں جزوی یا کلی طور تے شائع نہیں کیتا گیا۔ ملک وچ یا ملک توں باہر کسے ادارے وچ ایس موضوع تے پہلے کم نہیں ہووے۔ ایس گل دا وی اقرار کرنا / کرنی واں کہ ایہ مقالہ انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز، پنجاب یونیورسٹی لاہور دے عمومی معیار دے عین مطابق اے، جیہنوں پرکھ واسطے پنجاب یونیورسٹی وچ رائج طریقہ کار دے مطابق بیرونی ممتحن نوں گھلایا جاسکدا اے۔

..... (مقالہ نگار) دستخط:
.....
..... ناں:
.....
..... تاریخ:

..... (تصدیق نگران مقالہ) دستخط:
.....
..... ناں:
.....
..... تاریخ:
.....
..... مہر:

انتساب

اپنے ابا جی تے اماں جی

دے ناں

جیہناں دیاں دعاواں نال میری تعلیم دا اک ہور مرحلہ پورا ہويا

مڈھلی گل

ایم۔ فل پنجابی دے مقالے دا موضوع ”محمود اعوان دی پنجابی ادب نوں دین“ اے۔ جیہدے وچ پنجابی ساہت دے ایس مہان کوی دیاں تن نظماں دیاں کتاباں رات سمندر کھیڈ، وینی لکھیا دن تے سبجیل دا موضوعاتی ویروا کیتا گیا اے۔ تے اوہناں دیاں نظماں نوں جدید موضوعات دے حوالے نال ویکھن دا آہر کیتا گیا اے۔ میں محمود اعوان دی شاعری پڑھن مگروں اپنے نگران استاد نال ایس موضوع اُتے گل کیتی تے ایس موضوع اُتے تحقیقی مقالہ لکھن دا آہر کیتا۔ میرے مقالے نوں تن باباں وچ ونڈیا گیا اے۔ پہلے باب وچ محمود اعوان دی حیاتی تے لکھتاں دا تعارف، نظم تے نظم دیاں قسماں شامل نیں۔ دو جے باب وچ محمود اعوان دی شاعری دا موضوعاتی ویروا شامل اے جیہدے وچ اوہناں دی شاعری دے حوالے نال تن کتاباں دا تعارف تے اوہناں دا موضوعاتی ویروا کیتا گیا اے جیہناں دی ونڈ کجھ انج اے، محمود اعوان دی کتاب رات سمندر کھیڈ دا تعارف تے موضوعاتی ویروا، محمود اعوان دی کتاب وینی لکھیا دن دا تعارف تے موضوعاتی ویروا، محمود اعوان دی کتاب سبجیل دا تعارف تے موضوعاتی ویروا۔ تیجے باب وچ تہ ست، انگریزی مضموناں دی فہرست تے کتابیات شامل نیں۔ ایس کم نوں کرن لئی وکھو دکھ ماخذ ورتے گئے نیں۔ اک بنیادی ماخذ تے دو جاتانوی ماخذ۔ بنیادی ماخذ وچ محمود اعوان دیاں شاعری دیاں کتاباں تے انٹرویو شامل اے۔ ثانوی ماخذ وچ وکھو دکھ کتاباں شاعری دے حوالے نال تے ڈکشنریاں ورتیاں گئیاں نیں۔

شعبہ پنجابی دے سارے اساتذہ اکرام دا شکر گزار آں جیہناں دی محنت پاروں میں ایس قابل ہویاں پئی مقالہ لکھ سکاں۔ ایہہ اوہناں دا پیار اے جیہنے ساہنوں پڑھن دے نال نال پرکھن دی وی جاچ سکھائی تے ساڈیاں ساریاں بھلاں نوں نظر انداز کر کے ساڈے چت چیتے وچ جانن دی چٹیک لائی۔ جیہدے پاروں ساری عمر اسیں اپنے اساتذہ دے دیندار رہواں گے۔ لائبریری تے دفتری عملے دے وی دیندار آں جیہناں ایس کم وچ مدد کیتی تے سارے سنکیاں ساتھیاں توں وکھ اپنی پیاری والدہ صاحبہ دا وی شکر گزار آں جیہناں ہر اوکڑ وچ میرا حوصلہ ودھایا تے

دُعاواں نال نوازیاء۔ میم فوزیہ اسحاق دا وی شکر گزار آں جیہناں نے مینوں نظماں پڑھن تے لکھن دا ول سکھایا تے نظم
پڑھدیاں ہوئیاں جیہناں اکھراں دی سمجھ نہیں آوندی سی اوہناں دے معنے سمجھائے تے ایس توں وکھ پروف ریڈنگ
پڑھن وچ مدد کیتی، جیہدے پاروں میں ہمیش اوہناں دا دیون ہار رہواں گا۔

طالب علم

بلال احمد

ایم۔ فل: پنجابی

باب نمبر 1:

(i) محمود اعوان دی حیاتی تے لکھتاں

(ii) نظم تے اوہدیاں قسماں

الف: محمود اعوان دی حیاتی

محمود اعوان خوشاب دی وادی سون سکیسر دے گراں پدھراڑ دے جم پل نیں۔ اوہ اک شاعر دے نال نال

کالم نگار تے اک چنگے سپیکر وی نیں۔ اپنے خاندانی پچھوکڑ بارے چان پاوندیاں ہویاں آکھدے نیں:

”میرے نانکے پدھراڑ دے سن۔ اوہ اک جنزیشن پہلاں سرگودھے ہجرت کر

گئے۔ میری ماں دی جم پل سرگودھے دی اے۔ نانے ملک محمد خان اعوان دی جم پل

پدھراڑ دی اے، اوہ 60-1950ء وچ سرگودھے ٹر گئے۔ نانی داناں غلام فاطمہ

اے۔ میری ماں نثار بیگم ہوریں چار بھیناں تے دو بھرا سن۔ میرا وڈا ماما ملک اکبر خان

اعوان 20 سال دی عمر وچ قتل ہو گیا۔ تے دوجے مامے داناں ملک منور خان اعوان

اے۔“ (1)

محمود اعوان ہوراں انٹرویو دیندیاں اپنے وڈکیاں بارے دسیا کہ:

”میرے پردادے داناں صوبیدار ملک غلام محمد اعوان اے جیہناں نوں پہلی جنگ وچ

حصہ لین پاروں آئی۔ ایم۔ ایس۔ ایم میڈل ایوارڈ ملیا۔ دادا ملک عطاء محمد اعوان

دوجی جنگ وچ برما دی لڑائی لڑیاں ہوئیاں قید ہو گئے۔ میرا سارا خاندان فوجی

اے تے میرے کچھ کزن سیاست وچ وی حصہ لیندے نیں۔“ (2)

محمود اعوان اپنی جم پل بارے دسدے نیں:

”محمود اعوان دی جم پل پدھراڑ 24 فروری 1977ء دی اے۔ پدھراڑ

وادی سون سکیسر دا گراں تے ضلع خوشاب دا اک پنڈا اے۔“ (3)

محمود اعوان اپنے بارے دسدے نیں:

میرا ناں محمد محمود احمد اے تے قلمی ناں محمود اعوان اے۔

”میرے پوداناں ملک غلام جیلانی اعوان اے جیہڑے سکول

ٹچر ریٹائرڈ نیں۔ میری ماں داناں نثار بیگم اے جیہڑی اک

گھریلو خاتون سن۔“ (4)

محمود اعوان اپنے بھین بھراواں بارے دسدے نیں:

”اسیں پنج بھین بھرا آں۔ میرے توں وڈی اک بھین اے تے فیر میں آں اوس

توں مگروں دو بھراتے سبھ توں نیکی اکھین اے۔ انج میرے تن بھراتے دو بھیناں

نیں۔“ (5)

محمود اعوان اپنی تے اپنے بھین بھراواں دی علم نال جڑتل بارے آکھدے نیں:

1۔ محمود اعوان (الیکٹریکل انجینئر)

2۔ ملک ابراہیم عبداللہ اعوان (ماسٹران بزنس)

3۔ ملک اظہر عبداللہ اعوان یو۔ کے وچ ڈاکٹر نیں۔ (6)

محمود اعوان ہوراں مڈھلی تعلیم پدھراڑ توں حاصل کیتی جیہدے بارے دسدے نیں:

”میں اٹھ جماعتاں پدھراڑ توں ای پاس کیتیاں۔ نویں جماعت وچ سرگودھے

آ گیا۔ ایتھوں جامعہ ہائی سکول سرگودھا توں میٹرک کیتا تے سکول اچوں تیجی

پوزیشن لئی۔ 1994ء وچ ایف۔ ایس۔ سی گورنمنٹ کالج سرگودھے توں کیتی تے

سرگودھا بورڈ وچوں سلور میڈل حاصل کیتا۔ 1995ء وچ لہور آ گیا ایتھوں یونیورسٹی

آف انجینئرنگ لاہور الیکٹریکل انجینئرنگ وچ داخلہ لیتا تے 2000ء وچ ڈگری ختم

ہوئی۔“ (7)

محمود اعوان اپنی ملازمت بارے دسدے نیں:

”محمود اعوان ہوراں تعلیم پوری کرن مگروں حیاتی دا ٹورا ٹورن لئی دکھو دکھو نوکریاں

کیتیاں جیہناں بارے دسدے نیں پئی پی ٹی سی ایل جدوں سرکاری ادارہ ہوندا سی۔ اوہدوں ایس۔ ڈی۔ اودے پیپر دے کے ملازمت اختیار کیتی۔ اک سال چھ مہینے ٹیلی کام وچ ٹریننگ کیتی۔ اوس توں مگروں ایس۔ ڈی۔ اولگ گیا۔ فیر پی ٹی سی ایل وچ چار سال نوکری کیتی تے 2004ء وچ ایہہ نوکری چھڈ کے موبلی لنک وچ ٹر گئے تے اوتھے اک سال توں گھٹ کم کیتا تے فیر وارڈ کمپنی وچ نوکری کیتی۔ 2005ء وچ ایہہ سبھ چھڈ کے سعودیہ ارسن کمپنی وچ ملازمت کیتی۔ 2007ء وچ آئر لینڈ ٹر گیا ہُن تیکر آئر لینڈ وچ ای رہ رہیا آں۔“ (8)

محمود اعوان ہوریں اپنی گھر وکی حیاتی بارے گل کردیاں آکھدے نیں:

”ویاہ میرا 2004ء وچ نانکیاں ول ہو یا۔ میرے تن پتر نیں۔ اک ور پتر سی جیہدا انتقال ہو گیا جیہدا ناں زین احمد اعوان سی۔ کھیڈاں مینوں ساریاں ای پسند نیں۔ میں بوہت سپورٹس مین ٹائپ آدمی ساں۔ میں سکول دیاں وکھو وکھ تقریباں وچ تقریریاں کردا رہیا تے میں اک چنگا مقرر ساں۔ کرکٹ، ہاکی، سکوائش، بیڈمنٹن میں باقاعدہ کھیڈدا رہیاں آں۔ سکول توں لے کے یونیورسٹی تیکر ایہ کھیڈ کھیڈے نیں تے ہُن ایس عمر وچ کرکٹ آرام نال کھیڈ لئی دی اے تے ٹیپ بال، بیڈمنٹن ڈبلن وچ کھیڈ لید آں۔“ (9)

تخلیقی پکھاں دے گجھل کھولدیاں محمود اعوان ہوریں دس پاؤندے نیں:

”دینوں لکھن دا شوق، کتاباں پڑھن تے شاعری کرن نال مڈھلی جوت ڈاکٹر وزیر آغا ہوراں پاروں ہوئی۔ اسیں بوہت سارے دوست ساں اکٹھے اکو عمر دے عابد سیال نمل وچ نیشنل لیگوائج دے ہیڈ نیں، عامر رانا جیہڑا ڈان وچ لکھدا اے۔ دو تن ہور دوست ساں کجھ دے ناں مینوں ہُن یاد نہیں۔ اسیں سبھ بوہت ایکٹیو ساں ادب

دے حوالے نال۔ ایس توں مُدھلی جڑت میرے سکول دے زمانے وچ پرنسپل فتح محمد نسیم نال ہوئی۔ اوہ بوہت ادبی بندے سن۔ ہر جمعرات نوں کجھ تقریباں ہوندیاں سن جیہناں وچ بیت بازی، بزم ادب تے شاعری دے مقابلے ہوندے سن، اسیں سبھ ایہناں سرگرمیاں وچ حصہ لیندے ساں۔ ڈاکٹر وزیر آغا دے نال میری جڑت گورنمنٹ کالج سرگودھا دے تعلیمی عرصے دے دوران ہوئی۔“ (10)

محمود اعوان ہوراں دی ہستی تے وچاراں وچ کجھ مہان لکھاریاں دا رنگ اُگھڑواں ملدا اے جیویں اوہ دسدے نیں:

”میری ادب نال جڑت دا کارن ڈاکٹر وزیر آغا دی شخصیت وی اے۔ انج اُردو وچ نیر مسعود دی شاعری توں بوہت متاثر ساں۔ پنجابی وچ نجم حسین سید دی شاعری نے بوہت متاثر کیتا۔ نجم صاحب نال میری جڑت 1995ء وچ ہوئی جدوں میں پنجابی کتاباں دی کھوج وچ انارکلی بازار آیا۔ اوتھوں مینوں کتاباں تے نہ ملیا پر مینوں پنجابی کتاباں دی دکان دا پتہ لہ گیا۔ ایہہ اک نکئی جیہی ہٹی ٹیمپل روڈ لاہور اُتے اے۔ جتھوں میری زیر احمد اعوان نال پہلی جڑت ہوئی۔ تے پنجابی زبان بارے کافی لمی چوڑی بحث وی ہوئی۔ تے میں اوتھوں 30 کتاباں شاعری فنکشن تے کلاسیکی ادب دے حوالے نال لے کے آیا۔ ایس وچ نجم حسین دی شاعری دی کتاب کافیاں وی شامل سی۔ تے اوہ شے جیہڑی میں اردو وچ بیان نہیں کر سکدا ساں اوہ میں پنجابی وچ بڑے سوہنے ڈھنگ نال پیش کر سکدا ساں ایس پاروں میں پنجابی وچ لکھنا شروع کیتا۔“ (11)

محمود اعوان اجوکے ویلے اپنے دیس توں دُور آئر لینڈ وچ رہ رہے نیں پر اچ وی اوہناں دا دل اپنے دیس واسیاں لئی دھڑکدا اے۔ ویلے کویلے اوہ اپنے وطن آوندے نیں اپنے علاقے پدھراڑ وی جاندے نیں انج اپنی مٹی

دی سنگدھ نال جوتل بنائی رکھدے نیں۔ پوٹھو ہار دے ایس سؤ جھوان دا ادبی حلقے وچ اک نویکلا مقام اے۔

اوہناں دے سمکالی لیکھک زبیر احمد اوہناں بارے آکھدے نیں:

”پدھراڑ (خوشاب) دے سکے کالے پہاڑ، سرگودھا وزیر آغا دی بیٹھک، لاہور دی
انجنیرنگ یونیورسٹی، لٹریچر سوسائٹی، کتاب ترجمان، دھوں شاماں تے مُر رزق اُداس
ہویا جیمس جوئس تے سیموئیل بیکٹ دے ڈبلن ٹیک، محمود اعوان دا اک پندھ اے، جو
زرا اوہدے جیون دا پندھ نہیں سگوں اوسدی شاعری دا وی اے۔“ (12)

لکھتاں نوں ملن والے ایوارڈ:

محمود اعوان دیاں کتاباں نوں دکھو وکھ اداریاں ولوں انعام دتے گئے۔ جیہڑے انج نیں۔

سال	انعام دیون والا ادارہ	انعام	کتاب دا ناں
2013ء	ادبی تنظیم وجدان ننگانہ صاحب	بابا گورونانک جی ادبی ایوارڈ ولوں (تیجا انعام)	وینی لکھیان
3 مئی 2013ء	مسعود کھدر پوس ٹرسٹ، لاہور	پہلا انعام	وینی لکھیان
2013ء	مہکاں ادبی ایوارڈ، ساہیوال	پہلا انعام	وینی لکھیان
فروری 2018ء	ادبی تنظیم وجدان ننگانہ صاحب	ایئرڈ ڈیپارٹمنٹ گورنمنٹ آف پاکستان	سیجیل شفقت تنویر مرزا ایوارڈ دوجا ایوارڈ انفارمیشن اینڈ ڈیپارٹمنٹ گورنمنٹ آف پاکستان
2018ء	ادبی تنظیم وجدان ننگانہ صاحب	بابا گورونانک جی ادبی ایوارڈ (پہلا انعام)	سیجیل

ب۔ لکھتاں دا تعارف:

محمود اعوان دیاں ہُن تیکر شاعری دیاں تِن کتاباں چھپ چکیاں نیں۔ جیہناں وچ رات سمندر کھیڈ، وینی لکھیا دن، تے سیجیل شامل نیں۔ اتھے ایہناں کتاباں بارے مختصر جیہی گل بات کردے آں۔

رات سمندر کھیڈ:

ایہہ اوہناں دی سبھ توں پہلی کتاب اے۔ جیہڑی 2002ء وچ مڈھلی وار کتاب ترنجن ٹیمپل روڈ لہور ولوں چھپی۔ ایس کتاب وچ 70 نظماں شامل نیں کتاب 88 صفحیاں دی اے۔ محمود اعوان دی کتاب "رات سمندر کھیڈ" نوں تِن حصیاں وچ ونڈیا گیا اے، پہلے دو حصے رات تے سمندر دے ناں توں تے تیجا حصا کھیڈ دے ناں نال اے۔

وینی لکھیا دن:

وینی لکھیا دن، محمود اعوان دی نظماں دی دوجی کتاب اے۔ جیہڑی 2012ء وچ سانجھ پبلیکیشنز لہور ولوں چھپی۔ ایس کتاب وچ 98 نظماں تے 144 صفحے نیں۔ کتاب دا انتساب اوہناں اپنے پُتر زین احمد اعوان دے ناں لایا اے۔ ”آخری دن“ اوہناں دی اک نظم اے جیہں توں ایس کتاب دا ٹائٹل لیتا گیا اے ویکھو:

نِت سورج پئے چڑھنے اتھے

نِت چھاواں دُھپ اوہلے کرنی

نِت گلیاں وچ بوہے گھلنے

دور گئیاں دی آس اچ

نِت اکھاں وچ بارش ہونی

شام کہانی سُن کے
 روز دیہاڑا، روز دیہاڑے وانگر ہونا
 تینڈے کول اوہ گنجی ہونی
 گھلنے جس دے نال درداں دے تالے
 پھرنا جس دے نال دناں دا پہیہ
 لتھ پنا اوہ دِن جیہڑا،
 تینڈی وِی اُتے لکھیا مینڈیاں ہتھاں
 جس ویلے اوہ دِن لتھے گا اڑیے
 اوس ویلے میں تینڈے نال نہیں ہونا! (14)

سیجل:

سیجل، محمود اعوان دی تیجی نظماں دی کتاب اے۔ جیہڑی 2017ء وچ سانجھ پبلیکیشنز لہور ولوں
 چھپی۔ کتاب وچ 80 نظماں شامل نیں تے 158 صفحے نیں۔ سیجل دا مطلب نمی یاں Wetness اے۔ ایسا عام فہم
 مطلب کندھاں دی نمی وی اے۔

ج۔ نظم تے نظم دیاں قسماں:

نظم شاعری دی اجیہی صنف اے جیہدے وچ مُدھ توں لے کے اخیر تیکر اک ای خیال نوں پیش کیتا جاندا اے تے کسے اک پہلو نوں مکھ رکھ کے اوس دے ہر پگھ نوں جذبیاں دی کھٹالی وچ ڈھال کے ترتیب نال شعراں راہیں بیان کیتا جاندا اے۔ نظم بارے وکھو وکھ لکھاریاں دے وچار انج نیں۔

عبدالغفور قریشی نظم دے حوالے نال لکھدے نیں:

”شاعری وچ نظم اجیہے شعراں نوں کہندے نیں۔ جیہڑے کسے خاص موضوع اُتے لکھے گئے ہوں۔ شکل وچ اوہ بھادیں غزل، قصیدے وانگ جاں قطعے، مثنوی وانگ ہووے، پر نویں اصطلاح وچ نظم نوں مضمون تے اپنے معنے دے پکھوں کوئی اصلاحی، قومی، تاریخی جاں مذہبی ناں دے دتا جاندا اے۔“ (15)

ڈاکٹر اسلم رانا نظم بارے انج لکھدے نیں:

”نظم دے معنی ترتیب دینا، پرونا، کسے خاص خیال نوں ترتیب تے ڈھنگ نال بیان کرنا۔ جیس واسطے وزن، ردیف، قافیہ دا ہونا ضروری اے۔“ (16)

ارشاد احمد پنجابی مطابق نظم دے ایہہ معنے نیں:

”نظم دے معنے بندوبست، انتظام، شعر دے نیں۔“ (17)

ڈاکٹر سید اختر جعفری نظم بارے انج لکھدے نیں:

”نظم دے لغوی معنی موتیاں دی لڑی نیں، موتیاں نوں لڑی

وچ پرونا اے۔“ (18)

ارسطو اپنی کتاب "Poetic" دے باب نمبر 9 وچ نظم بارے انج لکھدا اے:

"Poetry is something more philisophical
and more worthy of serious attention
than histgory, for while poetry is
concerned with universal truth, history
treats of particular facts." (19)

William Words Worth "اپنی کتاب "Lyrical Ballads" وچ نظم بارے لکھدے نیں:

"Poetry is the spontaneous overflow of
powerful feelings. It takes its origin from
emotion recollected in tranquillity."(20)

"T.S. Eliot" نظم بارے لکھدا اے:

"Poetry is not turning loose of emotions,
but an escape emotions: it is not the
expression of personality but an escape
from personality." (21)

ایہہ تے سن نظم دیاں تعریفاں ہن اسیں نظم دی ہیئت بارے گل کردے آں۔ ڈاکٹر سید اختر جعفری نظم دی

ہیئت بارے لکھدے نیں:

”نظم وچ شعراں دی تعداد اُتے کوئی پابندی نہیں۔ دو شعراں دی وی

نظم ہوندی اے تے سوتوں ودھ شعراں دی وی نظم ہوندی اے۔“ (22)

ڈاکٹر وزیر آغا لکھدے نیں:

”جس طرح ذی روح کی ایک اپنی صورت اور مزاج ہے، جو اسے الگ جدا کرتا

ہے۔ بالکل اسی طرح ہر صنفِ ادب اپنی ہیئتِ خوشبو مزاج کے باعث دوسری اصناف سے مختلف ہوتی ہیں۔ پھر بات ہیئت اور مزاج تک ہی محدود نہیں۔ دیکھنے کی بات یہ بھی ہے کہ کسی صنفِ ادب کی نمو میں ممد ثابت ہوئے اس طریق کار کو اگر اختیار کیا جائے تو ہر صنف کے ارضی اور روحانی پس منظر پر بحث ہو سکتی ہے۔ نظم کی مخصوص ہیئت کو سمجھنے کے لیے بھی اس قسم کی تحقیق کارآمد ہے۔“ (23)

پنجابی زبان دی شعری روایت بڑی جاندار تے نگڑی اے۔ پنجابی دی کلاسیکی شاعری فنی تے فکری کپھوں بڑی بھرویں اے۔ پراجو کے سہ دے پنجابی شاعراں نے وی دو جیاں زبانان دے شاعراں دی پیروی کردیاں نوں نظم دی چھتر چھاویں شاعری وچ عروضی بندشاں توں بغاوت کر کے اپنے احساساں تے خیالاں نوں آزادی نال بیان دا چارہ کیتا اے۔ ایس آزادی نوں اختیار کردیاں اوہناں وی کئی رنگ رُوپ اپنائے تے کئی ڈھنگ اختیار کیتے نیں۔ ایہناں رنگاں تے ڈھنگاں نوں اسیں اجوکی نظم دی صنفی ونڈ وی کہہ سکدے آں تے جدید پنجابی نظم دیاں فنی شکلاں دے سرناویں پیٹھ وی سمجھ سکدے آں۔

عبدالغفور قریشی نے شیخ امام دین دے لکھے ہوئے قصے نوں نظم دی مڈھلی شکل آکھیا اے۔ اوہناں دے قصے دانان ”جنڈڑی“ اے اوس وچوں وگی ویکھو:

گور بکلیلے بہت اندھیرا

او تھے تہہ ہمیشہ ڈیرا

نہ کوئی سنگی سا تھی تیرا

کون او تھے غنوار

نمانی جنڈڑی

کیوں کر چڑھ سیں پار (24)

تحریک آزادی تے ونڈ دے حوالے نال پنجابی شاعراں وچوں بابو کرم امرتسری، استاد عشق لہر، سر شہاب

الدین، استاد مولا بخش کشتہ، ملک لال دین قیصر، سائیں فیروز، حکیم شیر محمد ناصر تے امرتا پریتم دے ناں پنجابی کہن والیاں وچ سرکڈھویں نیں۔ جدید شاعراں وچ شریف کجاہی، احمد راہی، منیر نیازی، الطاف قریشی، باقی صدیقی، نجم حسین سید، عارف عبدالمتمین، اقبال صلاح الدین، احمد ظفر، انجم قریشی، اکرم باجوہ، انیس ناگی، رفاقت حسین ممتاز، زاہد حسن، ریاض مجید، زاہد مسعود، سارا شگفتہ، نسرین انجم بھٹی، سعد اللہ شاہ، سکھندر، سلیم الرحمن، سلیم شہزاد، ظفر اقبال، منوبھائی، ڈاکٹر محمد یونس احقر، مشتاق صوفی، نور زمان ناوک، نسیم کھل، کاجل کانپوری، فخر زمان، اسلم راناورگے شاعر شامل نیں۔

اجوکی پنجابی نظم دیاں جڑاں ساڈے کلاسیک دور تیکر اُپڑ دیاں نیں۔ بھوویں ہیئت دی تبدیلی نال آج دی نظم بالکل نویکلے ڈھنگ نال لکھی جا رہی اے۔ جس وچ شاعر تکنیک توں ودھ موضوع تے مضمون نوں مکھ رکھ کے ایہنوں جدید خیالاں نال ہم آہنگ کرن وچ رُجھے ہوئے نیں۔ فنی اعتبار نال نظم نوں کئی پکھو سمجھیا جاسکدا اے تے ایہدیاں کئی قسماں وی نکھیریاں جاسکدیاں نیں۔ پر اتھے مڈھلیاں تے سرکڈھویاں چار قسماں دا ویروا کراں گئے۔

1- معریٰ نظم 2- آزاد نظم 3- پابند نظم 4- نثری نظم

1- معریٰ نظم:

انگریزی ادب دی اک اہم تخلیق معریٰ نظم اے۔ ایہدا مڈھ اٹلی وچ 1514ء وچ ورجل دی نظم "Aeneid" دے ترجمے توں بھجاسی۔ جیہنوں انگریزی وچ منظوم ڈرامیاں راہیں مارلو تے شکسپیئر نے متعارف کروایا سی۔ اوہناں مگروں ملٹن، کولرج، کیٹس تے میتھیو آرنلڈ نے نظم دی ایس قسم نوں رواج دتا۔ ایس پکھوں اردو انسائیکلو پیڈیا وچ انج حجات پائی گئی:

”معریٰ نظم بے قافیہ انگریزی زبان میں پہلی بار 1547ء میں لکھی گئی جبکہ لارڈ سرے نے ایک منظوم کتاب کا ترجمہ کیا۔ جس وقت شکسپیئر نے اس اسلوب کو اختیار کیا اس وقت یہ طرز نگارش بہت رواج پکڑ چکا تھا۔ چنانچہ تمثیل نگار اپنے ڈرام اسی انداز میں قلم بند کرتے تھے۔ نظم بے قافیہ اپنے کمال کو غالباً ملٹن کی جنتِ گم گشتہ

میں پہنچی۔“ (25)

صدق تاثیر نے معرئ نظم دی تعریف انج کیتی اے:

”اجیہی نظم جیس وچ وزن، تول تے ہووے پر قافیہ نہ ہووے اوہنوں پنجابی وچ

سرکھنڈی آہندے نیں تے انگریزی وچ بلینک ورس (Blank Verse) آکھیا جاندا

اے۔“ (12)

معرئ نظم انگریزی توں اردو راہیں پنجابی زبان وچ پرچلت ہوئی پر پنجابی زبان وچ معرئ نظم دے کوئی

چوکھے شاعر دکھالی نہیں دیندے۔ فیروی ایس صنف پیٹھ کجھ شاعری ضرور لبھدی اے۔ ایس صنف وچ کیوں جے

وزن دا خیال رکھیا جاندا اے۔ ایس لئی معرئ نظم نوں ایپک ڈرامے، رزمیہ آہنگ دی شاعری لئی زیادہ مؤثر سمجھیا

گیا۔ معرئ نظم آکھن والیاں وچ نجم حسین سید داناں چوکھا اُگھڑواں اے۔ اوہناں نے اپنی داخلی کیفیات نوں

خارجی آہنگ وچ وڈی خوبی نال بیانیا اے۔ اوہناں دی معرئ نظم دی ونگی دیکھو:

نویں جگت سرکار جگ نروار نوں

بھوئیں چڑھی پٹوار نوں مالکیاں

مالے پکے تار پیلی گہنے پا

چٹی لبردار پنشن خود شریک (26)

پنجابی زبان وچ نجم حسین سید توں اڈ سلیم الرحمان، ریاض مجید، اقتدار واجد، تے منیر نیازی ورگے شاعر

شامل نیں۔

2- آزاد نظم:

عہد وکٹوریہ دے اخیر لے ورہیاں وچ شاعر مخصوص وزن یعنی (Iambic) بحر توں اکتا چکے سن۔ تاں ای

لوڑ محسوس ہوئی کہ نویں عہد دے تقاضیاں پیٹھ قدیم اصولاں دی سخت پابندی توں دکھ ہو کے شاعری دی اک ایہوجیہی

صنف دی بیہنہ رکھی جائے، جیہدے راہیں خیالاں دا اظہار بغیر کسے اوکڑ توں ہو سکے۔ انج فرانس وچ ہیئتی حوالے

نال Vers Libre دامدھ رکھیا گیا۔ جیہنوں انگریزی وچ فری ورس یعنی آزاد نظم داناں دتا گیا۔ انہویں صدی دے اخیر تے فرانس وچ ایہدا عام رواج ہو گیا سی۔ انسائیکلو پیڈیا برٹینیکا وچ ایہدی تعریف انج لکھی اے:

"Free verse is a prosodic term used in so many ways that it has almost any useful meaning, but it was origionally a literal translation of the French " Verse Liber"." (27)

آزاد نظم نے اصل وچ معری نظم دی لکھوں ای جنم لیا۔ آزاد نظم نے شاعری دیاں ساریاں اوکڑاں نوں پچھانہ چھڈ کے صرف آہنگ اُتے زور دتا۔

صدیق تاثیر ایس بارے لکھدے نیں:

”آزاد نظم وچ قافیے، ردیف تے بحر دی پابندی نوں گناہ سمجھیا جاندا اے۔ ایہدے وچ صرف تے صرف آہنگ تے دُھن دا ای لحاظ رکھیا جاندا اے تے مضمون نوں اہمیت دتی جاندی اے۔ شاعر دے دماغ وچ جس طرح وی اُتار چڑھا آوندا اے او سے ترتیب نال خیال وی بھج دے چلے جاندے نیں۔“ (28)

آزاد نظم نوں پچھانن واسطے سبھ توں پہلی شے اوسدی فارم اے، جیہڑی سبھ توں دکھ تے شاعراں دیاں دوجیاں ساریاں صنفاں توں ہٹ کے اے۔ ڈاکٹر اسلم رانا آکھدے نیں:

”اصل وچ ایہہ فارم کوئی ساڈی پرانیاں فارماں دی ترقی یافتہ

صورت نہیں۔ ایہہ اصل وچ مغربی شاعری دی پیروی پاروں

ساڈیاں دیسی بولیاں وچ وڑی۔“ (29)

آزاد نظم پنجابی لوک گیتاں دے روپ وچ ودھیرے عرصے توں موجود تے ہے سی۔ پر ایہدی باقاعدہ

پچھان تے ورتوں انگریزی دور وچ ہوئی۔ ایس گل دی تائید ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد نے انج کیتی اے:

”پنجابی وچ تکنیک دے حوالے نال لوک گیتاں دے رُوپ

وچ آزاد نظم موجود سی تے ایس نوں صرف جدید خیالات نال

ہم آہنگ کرن دی لوڑ سی۔“ (30)

ایہو کارن اے پی اجیہی صنف جیہنے باقاعدہ طور تے اپنا مہاندرا 1936ء توں نگروں آزاد نظم دے رُوپ

وچ دکھایا، پنجابی زبان وچ کدھروں پہلاں توں اپنا وجود رکھدی سی۔ پنجابی زبان وچ آزاد نظم دی اک ونگی شاعر

پورن سنگھ دی نظم راہیں دیکھی جاسکدی اے:

آپ مہاری جان میری تڑندی ہے

تڑف تڑف میں رہ گئی ہے

دن رات تڑندی

انگ انگ پھر کدے

دل میرا دھڑکدا

کچھ اہلی اہلی

پیڑ کمال نیں (31)

پنجابی وچ آزاد نظم لکھن والے شاعراں وچ منیر نیازی، مشتاق باسط، لیتق بابری، اقبال صلاح الدین، اقبال

زخمی، فخر زمان، عارف عبدالمتمین، عذرا وقار، غلام مصطفیٰ بسمل، اسماعیل بھٹی، حسین شاہد، راجا رسالو، محبوب سرمد، شاہدہ

دلاور شاہ، خاقان حیدر غازی، ڈاکٹر انوار احمد اعجاز، مظہر ترمذی، عائشہ اسلم، شمینہ اسماء، اشفاق احمد، نوید شہزاد اور گے شاعر

شامل نیں۔

3۔ پابند نظم:

ساڈے شاعراں نے پڑھنہاراں دے شوق دی تسکین لئی جتھے نویں نویں تجربے کیتے او تھے ریت دی لڑی

نال جُوی پابند نظم نوں وی کسے سے نظر انداز نہیں ہوں دتا۔ پابند نظم وچ ہر لحاظ نال وزن، بحر، ردیف، قافیہ دی پابندی کیتی جاندی اے۔ جیہدے نال شعراں وچ ترنم تے آہنگ اُبھر دے نیں۔ سوجھواناں دا اک طبقہ ایسے نظم نوں اصل نظم مندا اے۔ پابند نظم دی بُتر بارے ڈاکٹر رفیع الدین ہاشمی لکھدے نیں:

”پابند نظم کے لیے بحر وزن اور قافیہ ردیف (یا صرف قافیہ) کی پابندی ضروری ہے۔ موضوع کی کوئی قید نہیں۔ پابند نظم کسی بھی موضوع پر کسی بھی ہیئت (یعنی مثنوی، قصیدہ، مسدس، مربع) ہے۔ یعنی نظم کے لیے تسلسل خیال ضروری ہے۔ بیشتر قصائد، مرثیے اور قطعات کو پابند نظمیں بھی کہا جاسکتا ہے۔“ (32)

پنجابی شاعری وچ جتھے مغرب دی ویکھا ویکھی آزاد تے معریٰ نظماں ڈھیر لکھیاں جارہیاں نیں اوتھے پابند نظم لکھن والے شاعراں دی گنتی وی سینکڑیاں تے ہزاراں وچ اے۔ سرکڈھویں ناواں وچ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، فیروز دین شرف، حکیم شیر محمد ناصر، تے ڈاکٹر رشید انور، استاد رمضان ہمد، غلام رسول ناز، سائیں فیروز، شامل نیں۔ ایہناں شاعراں نے سیاسی، سماجی، معاشرتی تے قومی موضوعات نوں اپنیاں نظماں داسرناواں بنایا۔ جیویں:

واہ میری تقدیر دے کاتب تیری ذات گریٹ

عاجز تے مختار دی ربا بچے کدوں ڈبیٹ

توں اے کاتب بے پرواہ تے لوح قلم دامان

کدھرے لیکھ ادھورے چھڈیں کدھرے اپ ٹو ڈبیٹ (33)

ڈاکٹر رشید انور نے ایس نظم وچ حمد نوں موضوع بناندیاں ہویاں انگریزی دے اکھراں نوں انج ورتیا اے پئی ردھم تے آہنگ نے پڑھن والے لئی کھچ تے چینک وی ودھ گئی اے۔ ایہ ای پابند نظم دا سوپن اے۔ پابند نظم دیاں خوبیاں بیان کردیاں ڈاکٹر انعام الحق جاوید نے لکھیا اے:

”ایہو جیہاں نظماں دے مخاطب چونکہ عام طور تے عام لوک ای ہوندے

نیں۔ ایس کر کے ایہناں وچ بحر، قافیہ، ردیف تے زبان و بیان دیاں خوبیاں ول

چوھی توجہ دتی جاندی اے۔ تاں جے سنن والے نوں مضمون توں علاوہ آہنگ نال وی

متاثر کیتا جاسکے۔“ (34)

ہیبتی حوالے نال پابند نظم نہ صرف بُتر پکھوں دکھو دکھ تجریاں وچوں گزردی رہی، سگوں موضوعاتی حوالے نال وی ہر مسئلہ بیان وچ اگے نظر آوندی اے۔ ایہدا وڈا کارن کسے حد تیکر تصور تے خیال نوں بھرتے وزن دے اصولاں بیٹھ لیا کے عام لوکائی دی گل عام لوکائی تیکر انج اُڑانا وی ہوسکدا اے جیہدے نال اوہناں نوں اپنے مسئلیاں دے حل دی کھوجکاری وچ مدد مل سکے تے نال نال غیر محسوس طریقے نال اوہناں دے رسدے زخماں اُتے پھاہا وی رکھیا جاوے۔ پنجابی دی پابند نظم نوں فروغ دیون وچ آج وی کئی شاعر اپنا کردار ادا کردے نظر آوندے نیں۔

4- نثری نظم:

نثری نظم آزاد نظم دی اک صورت منی جاسکدی اے جیہنوں سو جھکاراں نے غیر موزوں آزاد نظم دا ناں دتا

اے۔ ایہدے بارے حفیظ صدیقی دا کہنا اے:

”نظم آزاد کی تیسری صورت وہ ہے جس میں شعراء نے وزن سے یکسر چھٹکارا حاصل کرنا چاہا ہے۔ ایسی نظموں میں مصرعے چھوٹے بڑے ہوتے ہیں۔ وزن سرے سے موجود ہی نہیں ہوتا۔ لفظوں کی ترتیب اور بندش سے شعر کا آہنگ حاصل کرنے کی کوشش کی جاتی ہے..... آج کل غیر موزوں نظم آزاد کے لیے نثری نظم کی اصطلاح استعمال کی جا رہی ہے۔“ (35)

ڈاکٹر انعام الحق جاوید ایس بارے لکھدے نیں:

”آزاد نظم توں بعد اگرچہ نثری نظم وی پنجابی وچ لکھی جا رہی اے تے مبارک احمد تے افتخار جالب نوں ایہدا موڈھی مٹھیا جاند اے تے ڈاکٹر ریاض مجید نے ایہنوں شم کہیا اے پر بعض لوکی ایس نوں تن آسانی دا مظہر سمجھدے نیں تے وزن وچ نہ

ہوون دی وجہ نال شاعری وچ شامل نہیں کردے۔ بحر حال جتھے کسے شاعر نہیں ایس
صنف تے فکر آزمائی کیتی اے اوتھے بڑیاں نوئیکلیاں مورتاں وی سامنے آئیاں
نیں۔“ (36)

تنویر بخاری داناں وی پنجابی نثری نظم دے حوالے نال لیا جاسکدا اے۔ اوہناں دی نثری نظم دی اک وگی ویکھو:

سوچاں چہراں جی ٹی روڑتے

سارا دن تے ساری رات ٹریفک چلدی

قلمی دوستی ای ٹھیک اے

ملیاں خلاصے کھل جانداں نیں (37)

نثری نظم وچ شاعر لفظاں دی ترتیب تے بندش نوں نویکلے موضوع پٹھاں لیا کے عروض توں بغاوت
کردیاں ہوئیاں محض اپنے خیال نوں پڑھنہاراں لئی محفوظ کردا اے۔ نثری نظم لکھن والیاں شاعراں وچ اخلاق
عاطف، انجم سلیمی، تنویر بخاری، جمیل احمد پال، شفیق قریشی، رفاقت حسین ممتاز، عاشق علی فیصل، عائشہ اسلم، عبدالکریم
قدسی، عبدالنبیل شاد، کلیم شہزاد، ماجد صدیقی، افضل پرویز، بشیر منذر، لیتق بابری، نذیر قیصر، عزت مجید، ملک ایم زمر، عذرا
وقار، زویا ساجد، ثروت محی الدین، اشوال فقیر، ممتاز حیدر ڈاہر، افتخار نسیم، زبیر احمد، افضل راجپوت، اقبال قیصر، نادر
علی، آصف شاہکار تے اجمل نیازی ورگے شاعر شامل نیں۔

جدید نظم دا رجحان مغربی ادب دے اثر پٹھ اُردو اُتے ہو یا تے اُردو توں ایہہ پنجابی شاعری اُتے
ہو یا۔ کیوں جے جدید پنجابی شاعری دا حوالہ بن والے شاعر پنجابی وچ آون توں پہلاں اُردو وچ آپنا آپ منوا چکے
سن۔ اُردو وچ مولانا محمد حسین آزاد تے مولانا الطاف حسین حالی نے جدید نظم نوں رواج دتا۔

پنجابی جدید نظم وچ 1936ء دا زمانہ اک اہم موڑ دی حیثیت رکھدا اے۔ کیوں جے نویں نظم یاں آزاد نظم
نے ایس دور وچ ای جنم لیتا۔ ادب کسے خاص عہد وچ ہون والیاں مذہبی، سیاسی، سماجی تحریکاں توں متاثر ہوئے بنا
نہیں رہ سکدا اے۔ ہر ادب اپنے عہد دی ترجمانی کردا اے۔ اوہدے وچوں اوس ویلے دے سیاسی، سماجی حالات

تے لوکاں دے ویہار تے سماجی وسو دا پتہ لگدا اے، اوس ویلے اوس سماج دی وسوتے زندگی گزارن دے ڈھنگ کیویں دے سن۔

صوفیاں، سنتاں، سادھواں تے گرو صاحبان دے دور وچ شاعری دا موضوع تصوف یاں اخلاقی قدران دے حوالے نال ای ملدا اے۔ مسلم صوفی شاعراں نے اسلامی اوصاف نوں اپنایا اوہناں دی شاعری وچوں چنگے اخلاق تے دین دی پابندی دا سبق ملدا اے۔ اوس دور وچ ہندو تے اسلامی عقیدیاں وچ اختلاف پاروں بھگتی لہر نے جنم لیتا۔ جیہیں تحریک دے پٹھ اسلامی مذہب تے ہندواں دے مذہب وچکار تھ نوں کھل کے بیان کیتا گیا۔ ایہہ دور پنجابی دا کلاسیکی دور سی۔ ایس دور دی شاعری ادب دا موضوع تصوف دے دوا لے گھمدا اے۔ ایہہ گل وی نہیں کہ اوس ویلے دی شاعری وچ کوئی معاشی، معاشرتی تے سماجی مسائل نہیں سن، ایہہ سبھ موضوع اوہناں دی شاعری دا موضوع سن، جیویں بلھے شاہ دیاں کافیاں وچ ”برہا حال ہو یا پنجاب دا“ وارث شاہ دی ہیر دا پنجاب، شاہ حسین دی شاعری وچ عدالتی فیصلے، علامتی ڈھنگ، سُر سنگیت ورگے موضوع سن۔ پر ایہناں سبھناں مسئلیاں داخل تصوف دے اصولاں تے تعلیمات راہیں لبھن دا ہر کیتا جاندا سی۔ اوس ویلے دے شاعراں دا کم آپنا ناں منوانا نہیں سی۔ سگوں اوس ویلے دی تاریخ، سماج تے اوسدے کوچھاں نوں دُنیا دے سامنے لے کے آونا سی اپنی شاعری تے بولاں راہیں۔ ساڈا کلاسیکی ادب چڑھدے تے لہندے پنجاب دا اکو ای سی۔ کیوں جے وڈتوں پہلاں پنجاب دی حد وچ کوئی بنایاں تھ نہیں سی سبھ رل مل کے حیاتی گزار رہے سن۔ تے ایس پاروں ای سارا ادب سا نچھاسی۔ اوس سے دے نمایاں ناواں وچ گورو گورکھ ناتھ، چرپٹ ناتھ، پورن بھگت یاں چورنگی ناتھ، پیر رتن ناتھ ناتھ جو گیاں دے سے دے شاعر جیہناں دا کلام لکھتی شکل وچ بوہت گھٹ ملن کارن اوہناں نوں ایس باقاعدہ شاعر نہیں آکھ سکدے۔ ایہناں دا کلام شہداں تے شلوکاں دی شکل وچ سی۔ ایس توں نگروں بابا فرید دا کلام شلوکاں دی شکل وچ گورونانک دے سو دھے کلام راہیں ساڈے تیکر اُپڑیا۔ شاہ حسین، سلطان باہو، خواجہ امیر خسرو، رامانند، بھگت کبیر، شاہ میراں جی، برہان الدین جانم، گورونانک، گورو امر داس، گورو انگد یو ورگے صوفی شاعر سن، جیہناں دا کلام دوہڑے، کافی، سی حرنی، شلوک تے بانیاں دی شکل وچ ملدا اے۔

دو جا دور داستانی ادب دا دور اے۔ ایہہ تعصب، تنگ نظری تے فرقہ پرستی دا دور سی ایس دور دے شاعراں دے کلام وچ وحدت الوجود، عشق حقیقی، شریعت، طریقت تے تصوف دے مسائل نال صداقت، آفاقیت، محبت، اخوت، صلح رحمی، انسان دوستی دا وی رنگ ملدا اے۔ منظوم قصہ خوانی ایس دور دی سبھ توں مقبول صنفِ سخن سی۔ جس وچ وارث شاہ دی ہیرا، نچا سبھ توں مشہور عشقیہ داستان ساہمنے آئی۔ ایس عہد دے نمایاں شاعراں وچ چچو بھگت، پیلو، مقبل، حکیم درویش، سائیں غلام دین ہزاروی ورگے شاعر شامل نیں۔

ایس توں مگروں مغلاں دے زوال نال پنجاب اُتے انگریزاں دے قبضے دا دور اے۔ ایس دور وچ انگریزی تعلیم نوں رواج دتا گیا۔ ایس لئی انگریزی ادب دی بدولت ناول، افسانہ، معرئ نظم، آزاد نظم، نثری نظم، ورگیاں صفاں نے انگریزی ادب اُتے براہ راست اثر پایا۔ ادب اُتوں داستانی رنگ غائب ہون لگاتے شاعراں نے انگریزی ادب وچوں ورڈز ورٹھ، شیلے، بائرن، کالرج، تے کیٹس وغیرہ دے اثرات قبول کیتے۔ روایتی رنگ دے پھیکے پین نال شاعری وچ رومانیت دی تھاں حقیقت نگاری دا رنگ ہو رگوڑھا ہوندا گیا۔ ایس دور وچ ای ترقی پسند تحریک وی اُگھڑ کے ساہمنے آئی۔ ایس اثر پٹھ نویں تجربے کیتے گئے۔ ایس عہد دے اہم شعراء وچ سید فضل شاہ، میاں محمد بخش، خواجہ غلام فرید، مولوی غلام رسول عاںپوری تے محمد بوٹا گجراتی ورگے شاعر شامل نیں۔

ایس توں اگلا دور اوہناں شاعراں داسی، جیہڑے تحریک پاکستان دے نتیجے وچ جوش تے ولولہ انگیز نظاماں لکھن پاروں ساہمنے آئے۔ ایہناں شاعراں وچ ملک لال دین قیصر، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، محمد دین میر، چراغ دین، عشق لہر، خواجہ عبدالرحیم عاجز، عبداللطیف افضل، ظہیر نیاز بیگی، محمد بخش مسلم، امام دین مجاہد، طالب جالندھری، صحرائی گورداس پوری تے شیر ناصر دے ناں نمایاں نیں۔ اوس ویلے دیاں نظماں وچ دو طرحاں دے بدلاء ہوئے۔ اک مضوعاتی حوالے نال جیہدی وجہ توں نظم وچ جدید فکری تقاضیاں نوں مد نظر رکھیا گیتے دوجی تبدیلی ہیئت دے حوالے نال اے۔ مغربی اثر پٹھ ہیئت دے نویں تجربے ہوئے معرئ نظم توں آزاد نظم نے جنم لیا۔ آزاد نظم دے حوالے نال پنجابی ادب وچ 1937ء توں بعد دا زمانہ اک موڑ دی حیثیت رکھدا اے۔ ”انجمن ترقی پسند مصنفین“ دی بنیاد رکھی گئی تے ادیبیاں نوں ایس گل دا پابند وی کیتا گیا کہ اوہ برصغیر دے حالات و واقعات، زندگی وچ واپرن والیاں تبدیلیاں دی

عکاسی کرن تے ادب وچ سائنسی ٹیکنالوجی تے عقلیت پسندی نوں فروغ دین۔ ایس انجمن دے تحت ادب نوں عوام دے نیڑے لیاون دی کوشش کیتی گئی۔ ایہناں تحریکاں دا اثر پنجابی شاعری اُتے وی ہويا۔ نواں ادب زندگی دے بنیادی مسئلیاں نوں آپنا موضوع بناون لگا، جیہڑا بھکھ، افلاس، سماجی پستی تے غلامی دیاں مسئلیاں نوں بیان کر کے اوہدے وچوں نکلن دا چارہ کرے۔ فکر وچ تبدیلی آئی تے جدید نظریات شاعری وچ آون لگ پئے۔

ایس توں اگلا دور پاکستان بنن توں مگروں دا اے۔ ایس دور نے انسانی فکر تے سوچ نوں اک نواں ڈھنگ دتا۔ ایس بدلاء دا اثر ادب تے نظم اُتے وی ہويا تے نظم نوں اک نواں ڈھنگ دتا۔ پُرانیاں علامتاں نوں نویں ڈھنگ دتے گئے۔ نویں استعارے وضع کیتے گئے نثری نظم تے آزاد نظم لکھی گئی تے شاعری دا رخ تفریح دی بجائے مقصدیت ول موڑیا گیا۔ ادب وچ حقیقت پسندی نے ادب نوں جدید توں جدید تر بناون وچ اہم کردار ادا کیتا۔ پاکستان بنن ویلے ہوئی خونریزی نوں موضوع بنایا گیا تے پاکستان بنن توں مگروں 1965ء تے 1971ء دیاں جنگاں، مارشل لاء ورگے واقعات دے نتیجے وچ عوام دے سیاسی، معاشی، مذہبی شعور تے جدید موضوعات نوں اہمیت دتی گئی۔ شعراء نے انسان دوستی تے مذہب دوستی دے عنواناں اُتے نظماں لکھیاں۔ پنجابی وچ شریف کجاہی، منیر نیازی، احمد راہی، الطاف قریشی، عارف عبدالمبین، جوشو افضل الدین، باقی صدیقی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، اقبال صلاح الدین، اسلم رانا، افضل پرویز، عبدالمجید بھٹی، علامہ یعقوب انور، نجم حسین سید، سلیم کاشر، منو بھائی، افضل احسن رندھاوا، سائیں اختر لہوری، تنویر بخاری، لیتق بابری، فخر زمان، مشتاق صوفی، زبیر احمد، نوید شہزاد، سید اختر جمعفری، ظفر احمد، ظفر اقبال، امریتا پریم، سارا شگفتہ، نسرین انجم بھٹی ورگے شاعر تے شاعرات شامل نیں۔

حوالہ جات

- 1- انٹرویو، محمود اعوان ہوراں نال فون تے گل بات 21 جولائی 2023ء۔
- 2- اوہی۔
- 3- اوہی۔
- 4- اوہی۔
- 5- اوہی۔
- 6- اوہی۔
- 7- اوہی۔
- 8- اوہی۔
- 9- اوہی۔
- 10- اوہی۔
- 11- محمود اعوان، وینی لکھیا دن، (لاہور: سانجھ پبلی کیشنز، 2012ء) 5۔
- 12- انٹرویو، محمود اعوان نال گل بات، 21 جولائی 2023۔
- 13- اوہی۔
- 14- محمود اعوان، وینی لکھیا دن، (لاہور، سانجھ پبلی کیشنز، 2012ء) 99۔
- 15- عبدالغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1978) 98۔
- 16- اسلم رانا، ڈاکٹر، رنگ سنگ، (لاہور: عزیز پبلشرز، 1991ء) 29۔
- 17- ارشاد احمد پنجابی، اردو پنجابی لغت، (لاہور: پنجابی مرکزی اردو بورڈ، 1979ء) 1054۔

- 18- سید اختر جعفری، ڈاکٹر، پنجابی ادبی صحفاں، (لاہور: ایمپوریم پبلشرز، 2003ء) 242۔
- 19- The Poetic of Aristotle Chapter 9
- 20- Lyrical Ballads by William Words Worth and Coleridge Published in 1798.
- 20- The Scared Wood (Modernist Poetry, literary Criticism and Analysis T.S. Eliot Published in 1920.
- 21- سید اختر جعفری، ڈاکٹر، نویس زاویے، (لاہور: ایمپوریم پبلشرز، 1989ء) 324۔
- 22- وزیر آغا، ڈاکٹر، نظم جدید کی کروٹیں، (علی گڑھ: ایجوکیشنل بک ہاؤس، 2000ء) 15۔
- 23- عبدالغفور قریشی، پنجابی زبان و ادب کی تاریخ (لاہور: تاج بکڈپو، سن ندارد) 215۔
- 24- اردو انسائیکلو پیڈیا، (لاہور: فیروز سنز، 1968ء) 1434۔
- 25- صدیق تاثیر، پنجابی دا اپنا عروض، (لاہور: بزم فقیر، 2009ء) 70۔
- 26- نجم حسین سید، جت آہر جگ اُدھڑے، (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2007ء) 11۔
- 27- صدیق تاثیر، پنجابی دا اپنا عروض، (لاہور: بزم فقیر، 2009ء) 68۔
- 28- اسلم رانا، ڈاکٹر، رنگ سنگ، (لاہور: عزیز پبلشرز، 1991ء) 1۔
- 29- عصمت اللہ زاہد، ڈاکٹر، ادب سمندر، (لاہور: اے۔ ون پبلشرز، 2003ء) 242۔
- 30- پورن سنگھ، پورن کوتا، (لاہور: کتاب ترجمان، 2001ء) 96۔
- 31- رفیع الدین ہاشمی، اصناف ادب، (لاہور: سنگ میل پبلی کیشنز، 1991ء) 98۔
- 32- رشید انور، ڈاکٹر، لمبیاں اڈاریاں، (لاہور: کتاب خانہ دانشوراں، 1974ء) 170۔
- 33- انعام الحق جاوید، ڈاکٹر، پنجابی ادب دا ارتقاء، (لاہور: عزیز بکڈپو، 2004ء) 516۔
- 34- حفیظ صدیقی، ابوالعجاز، اصناف ادب، (لاہور: ہاؤس آف بکس، 2011ء) 8۔

- 35- انعام الحق جاوید، ڈاکٹر۔ پنجابی ادب دا ارتقاء (لاہور: عزیز بکڈپو، 2004ء) 516۔
- 37- تنویر بخاری، ایش ٹری، (شیخوپورہ: پنجابی کلچرل سینٹر، 1975ء) 21۔

باب نمبر 2:

”محمود اعوان دیاں لکھتاں دا موضوعاتی ویروا“

الف: (I) محمود اعوان دی کتاب ”رات سمندر کھیڈ“ دا تعارف

(II) محمود اعوان دی کتاب ”رات سمندر کھیڈ“ دا موضوعاتی ویروا

”رات سمندر کھیڈ“ دا تعارف:

”رات سمندر کھیڈ“، محمود اعوان دی مُدھلی نظماں دی کتاب اے۔ جیہڑی 2002ء وچ کتاب ترنجن ٹیمپل روڈ لہور ولوں چھپی۔ ایس کتاب وچ 70 نظماں شامل نیں۔ ہتھلی کتاب دا سرناواں ”رات سمندر کھیڈ“ اے۔ محمود اعوان نے اپنی ایس کتاب دے سرناویں پٹھ کتھا لکھی اے۔ جیہڑی اپنے وچ اک اچرج تے نویکلی گل اے۔ کتھا دے معنی کہانی، آپ بیتی، ہڈورتی، گل بات، کہانی دا جو بن اُتے آونا، داستان، حکایت، حال، وارتا، یاں گھڑی ہوئی گل دے نیں۔

انج جے کر اسیں پنجابی ادب ول جھات ماریئے تے سائون ایہدے وچ ادب دے دو پگھ ملدے نیں۔ اک نظم تے دو جانشر۔ نظم جیہدے وچ اک خیال نوں تسلسل نال بیان کیتا جاندا اے۔ جیہڑا موضوع یاں خیال نال جُویا ہوندا اے۔ نثر جیہدے وچ نثری تحریر شامل ہوندی اے، ایس وچ واقعات نوں اک تسلسل تے روانی نال بیان کیتا جاندا اے۔ تے نظم وانگر ایہدے وچ بحر، اوزان، ردیف، قافیے دی پابندی نہیں ہوندی اے۔ انج نظم تے نثر دونوں جذبیاں دے اظہار لئی ورتیاں جاون والیاں صفاں نیں۔

محمود اعوان ساڈے اجوکے ویلے دا شاعر اے، ایس لئی اوہدے کول جذبیاں دا اظہار نظم تے نثر دونوں انگاں وچ ملدا اے۔ نظماں اُتے جھات ماریئے تے ایہہ نظماں دے نال نال اوہناں دیاں زندگی دیاں اوکڑاں تے اوہناں اُتے بیتن والے واقعات دی گل وی سناؤندیاں نیں۔ کجھ نظماں تے اوہناں دے سرناویں ویکھ کے اوہناں دی شاعری دی ایہہ بھارت کہانی بن ساڈے سامنے آن کھلوندی اے پئی اوہ نظم وچ نثری واقعات نوں بیان والے نویکلی شاعر کیوں بن گئے؟ فیر کجھ نظماں بھارت دا جواب بن کے سامنے آ جانداں نیں۔ جیویں اوہناں دیاں کجھ نظماں دے سرناویں انج نہیں کتھا کہانی، گاؤن کہانی، اک کوٹا، نواں کہانی کارور گئے نیں۔

ساڈا شاعر اجوکے ویلے دا شاعر اے، ایس لئی اوہدیاں نظماں دے سرناویں وی رجحان ساز شاعراں والے

نیں، نویکلے تے اچرج موضوعاں دی گھاٹ نہیں ملدی۔ جتھے اسیں کچیاں سڑکاں تے جنگل بیلیاں دی گل کردے ساں او تھے محمود اعوان سڑکاں اُتے، اپنے بال لکا لو، مال روڑ، مزنگ چوگی ورگیاں نظماں وچ فُٹ پاتھاں اُتے سوون والے لوکاں دیاں گلاں کردا اے جیہڑے فُٹ پاتھاں دے واسی نیں تے اوہناں نوں پچھن والا کوئی نہیں اے۔

انج جے شاعر دن دی گل کردا اے تے فیراوہ فجریں ویلے، فجریں ویلے کافراں دی تلاوت، دن ککر گل پانی، دن دی رہند کھوہند وچوں، اج توں بعد، گنتی بھلن دادن ورگیاں نظماں دے سرنائیں لے کے آوند اے تے ایہناں وچ ساڈے سارے دن دا کوڑ تے سچ دا کھلریاں کاروبار دکھاندا اے۔ تے فیراوہ اتھے دے لوکاں دی گل کردا اے تے اوہدا خیال ڈیرے داراں دے ناں، کونے وچ اک ہور رات، اسیں لوگ، گوڑ دا سیک، مکانی آئے ہویاں دے ناں، ایہہ گلیاں، مٹی تُوں مٹی تائیں ورگیاں نظماں دے بول ساڈے موہرے لیا کھلاردا اے تے ساڈے سبھناں دے اندر دے کوڑے تے گند نوں گھول دکھاندا اے تے جے کر ماضی دی گل کردا اے۔ تے فیراوہ پہلی یاد، عشق، چٹھی، چوداں فروری، پدھراڑ دی وار، اک کوتا، کہانی، آخری بُوہا، اج توں بعد، سمندے آ لے کھوہ دی ویل ورگیاں نظماں اگھڑ کے موہرے آن کھلون دیاں نیں۔

کوی دیاں ایہناں نظماں وچ درختاں دے وظیفے، خشبو دے پھیلن تے اپنے آپ دی پچھان دی گل ملدی اے، ایہدے نال ای شاعر اپنے حال دی گل کردا وی دکھالی دیندا اے۔ تے جے کر شاعر دے عشق دی گل کریئے تے فیراوہ نہ کہن، میں تے توں، عشق شرینی، عشق ورگیاں نظماں دے موضوع ملدے نیں۔ تے مشینی دور دے آون نال انسان دی انسان توں دوری، اکلا پاتے تنہائی ورگیاں نظماں وی ملدیاں نیں۔ جیویں رات تے اسیں ہانی، رہ گئے خالی صوفے، گھمن گھیری، ورگیاں نظماں دے موضوع ملدے نیں۔

کتاب دے سرنائیں دی گل کریئے تے ایہدا پہلا شبد رات اے۔ رات جیہڑی اپنیاں رمزیاں نال ساڈی صوفیانہ شاعری نال جُوی ہوئی اے۔ رات دا ذکر بابا فرید کول ایہناں شبدیاں وچ ملدا اے۔ اوہناں دا اک شلوک دیکھو:

فرید رات کتھوری ونڈیئے، ستیاں ملے نہ بھاؤ

جیہناں نین نیندراو لے، تنہاں ملن کو او (1)

فرید راتیں کستوری ونڈی جاندی اے، ستیاں نوں ایہدا کوئی مل نہیں ملدا اے۔ جیہڑے جاگدے نیں

اوہناں نوں ای ایس وچوں حصہ ملدا اے۔

شاہ حسینؒ پنجابی کلاسیکی شاعری وچ کافی دے موڈھی شاعر نیں۔ اوہناں کول رات دی رمز انج ملدی

اے۔ رات دے حوالے نال اک کافی ویکھو:

ایویں گزری رات کھیڈن نہ تھیا

سبھے جاتی وڈڑی نیانی فقیراں ذات

کھیڈ گھنوں کھیڈاے گھنوتھی گئی پر بھات

کھڑا پکارے پاتنی بیڑا کپڑ وات

شاہ حسینؒ دی عاجزی کاٹھ کہاڑے وات (2)

بابا بکھے شاہ کول ایہہ رات دی رمز انج ملدی اے۔ اوہناں دی اک کافی ویکھو:

راتیں جاگیں کریں عبادت

راتیں جاگن کتے

تیں تھوں اُتے

بھونکنوں بند مول نہ ہوندے

جاڑی تے سُنے

تیں تھوں اُتے

کھسم اپنے دا در نہ چھڈ دے

بھاویں وچن جُتے

تیں تھوں اُتے

بکھے شاہ کوئی رخت و باج لے

بازی لے گئے کُتے

تیں تھوں اُتے (3)

جدید شاعری وچ منیر نیازی کول رات دا ایہہ شہد اک نویکلے ڈھنگ نال ملدا اے۔ جیویں اوہناں دی

اک نظم جیہدا سرناواں ای ”فراق دی رات“ اے۔ نظم دے بول ویکھو:

لمی رات فراق دی

جیویں ٹھنڈی سیل

چڑھیا چن آسمان تے

کنبن لگا دل (4)

محمود اعوان کول ایہہ رات، راتیں کھڑے گلاب دی صورت وچ ملدی اے۔ اوہناں دی شاعری دے دو

مصرعے ویکھو:

اسیں راتیں کھڑے گلاب

ساڈا ہانی کوئی نہ! (5)

نظم شاعر دا تعارف جا پدی اے، شاعر اپنے آپ نوں رات دے کھڑے گلاب نال تشبیہ دیندا اے۔

شاعر آکھدا اے کہ میں کلاواں اوس گلاب دے پھل وانگر جیہدا رات نوں کھڑیا اے تے ساڈے نال کھلون والا

تے ٹرن والا کوئی نہیں اے۔ ایہہ اک اچرج گل جا پدی اے، پھل ہمیش سورج دی روشنائی تے ہوا دے بلیاں نال

کھڑدا اے۔ پر اتھے سوال ایہہ وے پئی شاعر نے پھل دے رات نوں کھڑن دی گل کیوں کہیتی اے؟، کیوں جے

رات نوں کھڑن اکلاپا اے، تنہائی وی اے، نویکلا پن وی اے، اک وکھری سوچ تے اک وکھرا نظریہ ہوون دی گل

وی اے۔ اجو کے ویلے داروگ ایہہ وے پئی انج دے بندے نال کوئی کھلوندا نہیں تے اوہ اپنی متھی ہوئی منزل ول

کلا ای ژردار ہندا اے تے اوس منزل دی راہ وچ آون والیاں اوکڑاں نوں کلا ای جردار ہندا اے۔
 ہانی بجن، تے متراوہ اے جیہدے اُتے ساہنوں اعتماد تے بھروسہ ہوندا اے۔ اوہ شخص جیہدے نال اسیں اپنے
 دُکھڑے پھر ولدے آں۔ پرائنج جا پدا اے جیویں شاعر دا ہانی کوئی نہیں اے، اوس نال ٹرن والا، دُکھڑے پھر لون والا
 پیٹھن والا کوئی وی نہیں اے۔ ایس پاروں ای اوس نے رات نوں کھڑنا قبولیا اے، گلاب بن جیہڑا دن دی روشنائی
 نال نہیں کھڑیا اے سگوں رات نوں چن دی روشنائی نال کھڑیا اے۔ گلاب جیہڑا کنڈیاں والا پھل اے، شاعر نے
 ایس نوں کھڑیا پھل تے رات دے اکھورت کے ہور وی نوں بیکلا بنا دتا اے۔ شاعر کول ایہہ کنڈیاں والا پھل آس
 تے اُمید لے کے کھڑیا نظری آوندا اے۔

اک باغی تے وکھری سوچ رکھن والا بندہ جدوں اپنے آلے دوالے و س نالے لوکاں توں ہف جاندا
 اے، اوہناں دی سوچ نوں بدل نہیں سکدا اے۔ اودوں اوہ نا اُمید ہو جاندا اے۔ پر محمود اعوان کول آس دی شمع ہمیش
 جگدی وکھالی دیندی اے۔ اوہناں دی سوچ دی اک نظم ”رات“ دے بول ویکھو:

ایہہ رات

اساڈے دل وچ شام کر لسی (6)

شاعر دے دل وچ جیہڑی اک مایوسی تے نا اُمیدی دی کیفیت جاگ گئی اے، اوس نوں مکاون لئی شاعر
 نے ایہہ بول ورتے نیں، کوی دا دل جیہڑا ناکامی دے ڈرتوں ڈُب گیا اے۔ رات اوس ناکامی دے ڈرتوں اندرون
 مکا کے اک نواں روپ دھارن دے لئی شاعر نوں حوصلہ دے گئی۔ دل وچ شام، دل دے ڈُبن دی کیفیت اے۔
 شام دا ویلا جیہنوں اسیں گُفتی ویلا وی آکھدے آں، پورے دن دا ایہہ اخیر ویلا وی ہوندا اے جیہدے وچ دن
 دی چٹپائی مک رہی ہوندی اے تے رات اپنیاں بانہواں کھلا ر کے اسمان نوں کالے انھیرے وچ بدل رہی ہوندی
 اے۔ پر شاعر دی ایہہ ساری کیفیت آس دے ڈُبن مگروں نویں اُمید دے جاگن دی اے۔ اک واری ناکام ہو کے
 مڑ کوشش کرن دی اے۔

محمود اعوان دی شاعری وچ رات دی رمز ہانی بن کے ٹرن دی وی اے۔ کلیا ٹرن دی تے رل کے ٹرن وی

اے، حالات نوں بدلن دی تے سھناں دے حق دووان دی رمز دے نال نال باغی سوچ دی وی رمز بن کے ساڈے موہرے آوندی اے۔

کتاب دے سرناویں دا دوجا شبد 'سمندر' اے۔ سمندر جیہنوں عربی زبان وچ بحر وی آکھدے نیں۔ سمندر اپنے معنیاں وچ ڈونگھا اے تے بے انت وی اے کیوں جے ایہدا کوئی حد بنا نہیں اے۔ جیویں اسیں دل دی ڈونگھیائی نوں نہیں جان سکدے پی ایس وچ کئے راز دفن نیں۔ انج ای اسیں دل وچ پتے ہوئے رازاں دے جانوں نہیں ہو سکدے۔ پنجابی صوفی ریت وچ سلطان باہو نے اپنی سی حرفیاں وچ سمندر دے معنی سمجھائے نیں۔ ایہناں بولاں راہیں:

دل دریا سمندروں ڈونگھے کون دلاں دیاں جانے ہو

وچے بیڑے وچے جھیرے وچے ونجھ مہانے ہو

چوداں طبق دے دے اندر تنبو وانگوں تانے ہو

دل دا محرم ہووے باہو سوئی رب پچھانے ہو (7)

دل دا دریا سمندراں توں وی ڈونگھا اے، جیویں دریاواں تے سمندراں دی گہرائی نوں کوئی نہیں جان سکدا اے۔ ایویں ای دل دی گہرائی نوں کوئی نہیں جان سکدا اے۔ سمندر وچ بیڑے، چپو تے ملاح نیں تے سمندر دی اک وکھری کائنات تے وکھرے قنون نیں۔ انج ای دل دی وی وکھری کائنات تے سوچ اے، رب نے چوداں طبق دے روپ وچ کائنات دے سارے راز ایس وچ سمو دتے نیں۔ جیہڑا بندہ دل نوں جان لیندا اے اوہ رب دے نال نال کائنات دے ایہناں رازاں دا وی جانوں ہو جاندا اے۔

محمود اعوان کول وی شبد "سمندر" دی ڈونگھیائی نظم "ایہہ پانی ساڈا کوئی نہ" وچ ایہناں لفظاں وچ ملدی

اے۔

چل ہور سمندر تاڑ وے

ایہہ پانی ساڈا کوئی نہ

سانوں سڑکاں اُتے ماروے

ایہہ گلیاں ساڈیاں کوئی نہ

ساڈے اندر وگدا گُوڑ

کریں تاں سچا کروے

ساڈے سُنکے ساون بھروے (8)

محمود اعوان دی ایہہ نظم دُعا سَیہ شعراں دی نظم اے۔ اوہناں نے دُعا سَیہ اکھراں راہیں سمندر نوں وڈیا اے، شاعر آکھدا اے پئی چل ہُن حیاتی لنگھ گئی اے۔ اک ہور سمندر دی بھال کردے آں۔ اک نویں دُنیا وساوندے آں۔ جتھے ساڈے اندر دا گُوڑ مک سکے تے جتھے سچ دا چانن ہو سکے۔

شاعر کسے شے اُتے ساڈے حق نہ ہون پاروں اوس شے نوں چھڈ کے نویں شے دی بھال کرن دی گل کردا اے۔ نظم سمندر توں تُوڑ دی اے تے ایہہ سمندر جیہڑا ساڈے آلے دوالے وگدا پیا اے ساڈا نہیں اے، ایہدا پانی کھارا اے، اسیں ہور سمندراں ول دیکھن دا آہر کریئے، اوہناں سمندراں ول جیہناں اُتے ساڈا حق ہووے تے اوتھے دیاں گلیاں سڑکاں وچ و سن والے لوکاں وچ اپنائیت ہووے۔ کیوں جے ایہناں گلیاں، سمندراں تے سڑکاں اُتے ساڈا حق نہیں اے سگوں دوجیاں جیاں دا حق اے۔ ایہدا کارن ایہہ اے پئی ساڈے اندر دا گُوڑ ساہنوں حق سچ دی سچائی نوں دیکھن نہیں دیندا، دوجا سمندر نہیں تاڑن دیندا اے، ساہنوں ایہہ اوپرا سمندر اپنا کر کے دکھاندا اے۔ ایہہ اندر دا وگدا گُوڑ سچائی وچ بدلے گاتے ساڈے سُنکے دریا بھرے جاوے گے۔ ایہہ ساڈے سُنکے ساون دی ہواڑ تے ہُسڑ نوں مُکا کے اوس نوں نگھ وچ بدلے گے، ساڈی بے وسائی نوں مُکا کے ساہنوں گجھ کرن ول پریرن گے۔ ایہہ نظم پورے اک و بہار دی سوچ اے، سمندر دُنیا اے تے گلیاں، سڑکاں ایس دُنیا دی سوچ مطابق چلن دے راہ نیں۔ شاعر دسدا اے ایہہ راہ تے ایس دی سوچ گُوڑ نال بھری ہوئی اے۔ سچ اودوں ای نظر آوے گا جدوں ساڈے اندر وچوں گُوڑ مُکے گا۔

”کھیڈ“ محمود اعوان دی ایس کتاب دا تیجا شبد اے، کھیڈ دے کئی رنگ نیں، اک اوہ کھیڈ اے جیہڑی بال

رل مل کے کھیڈ دے نیس۔ اک اوہ کھیڈ اے جیہڑی حاکم کھیڈ دے نیس سیاست تے قنون دے اصولاں راہیں تے تہجی کھیڈ قدرت دی اے جیہڑی سبھ توں وڈی اے۔ جیہڑی ساڈی حیاتی دیاں اوکڑاں، مصیبتاں تے دکھاں، درداں دی شکل وچ رب ساڈے سامنے لیا کھلاردا اے۔

کھیڈ اے کھل دی، اپنی ہستی توں دکھ ہو کے اپنے جیون دا سواد مانن دی، اپنے عام جیون توں دکھ کوئی ہور نواں رُوپ دھارن دی۔ اوہ بن دکھاون دی جو کھیڈ کارہے ای نہیں۔ ایس توں اڈاہہ کھیڈ سانجھ دی اے، اک مک ہوون دی، سبھ دے رلن دی، جیویں نکلے بال سانجھ مان کے کھیڈ دے نیس۔ وڈیاں نوں تے وہیل ای نہیں اے کھیڈن دی۔ پنجابی صوفی شعری ریت وچ ایہہ کھیڈ، کھیڈ دکھائی اے شاہ حسینؒ نیں اپنیاں کافیاں دے رُوپ وچ اوہناں دی اک کافی دے بول دیکھو:

ایویں گزری رات کھیڈن نہ تھیا
 سبھے جاتی وڈی نیانی فقیراں ذات
 کھیڈ گھنو کھیڈ اے گھنوتھی گئی پر بھات
 کھڑا پکارے پاتنی بیڑا کپڑ وات

شاہ حسینؒ دی عاجزی کاٹھ کہاڑے وات (9)

رات بیکار، بے فائدہ، بے مقصد، خالی گزر گئی اے، رات نوں اسیں مان سکدے ساں، اکدو جے نال مل سکدے ساں، اکدو جے نوں سنجان سکدے ساں، اپنے آپ نال میل کر سکدے ساں، پراسیں ایہہ کھیڈ نہ کھیڈ سکے رات وچ۔ رات دی کھیڈ وچ ساہنوں سبھ ذاتاں وڈیاں دسیاں نیں، پراک نمائی تے دکھری ذات فقیراں دی دسی اے۔ جیہناں نے رتیاں دی کھیڈ وچ ہارنوں قبولیا اے، اوہ آپ تے کھیڈ رہے نیں پراسیں وہیہار دے کھلے کھلے کھلے نال، تے نال دو جیاں نوں وی جیہڑے اوہناں نال آکے رلدے نیں پئے اوہناں نوں وی کھیڈا رہے نیں۔ ایہہ کھیڈ شاہ حسینؒ دے بولاں وچ اوہ عاجزی اے، جیہڑی وڈیاں تے نماںیاں دی کھیڈ نوں کہاڑے نال اندروں چیر کے دکھاوندی اے۔

محمود اعوان دی شاعری وچ ایہہ کھیڈا و ہناں دی اک نظم ”سکھ سنہیڑے“ وچ ہنجاواں نال جُگل کردی
وکھالی دیندی اے۔ نظم دے بول ویکھو:

اتھر ووے!

ساڈے اندر کھیڈتاں گھلیے

کدی نال ہوا دے گھلیے

اُتے رل مل کھیاں لہیے

سکھ سنہیڑے

جیہڑے ساڈے وڈکے،

ساڈیاں ماواں واسطے لکھ گئے

واواں اُتے،

تے اساں نہ ڈٹھے (10)

شاعر ہنجاواں دی گل کردا اے تے اوس نوں آکھدا اے توں ساڈے اندر وڈکے ویکھ، ساڈے وجود نال رل
تینوں ساڈے اندر دا دُکھ دے، اسیں اندروں کنے اُکھڑے ہوئے آں۔ ساڈے آلے دوالے وگدی ہوا جیہڑی
سبھناں نوں سکھ دیندی اے اوس نال گھل کے اسیں وی ہولے ہو کے جشن منائیے۔ تے رل مل کے کھیاں اوس
سکھ دی بھال کریئے جیہڑا گواچ گیا اے۔ جیہڑا سکھ ساڈے وڈکے سانجھ گئے نیں، ساڈیاں ماواں نوں ہوا اُتے لکھ
کے دے گئے نیں۔ ایہہ اوہ بول نیں جیہڑے ساڈے واسطے بولے تے گئے نیں پر اسیں کدے سانجھ پریت دی
ایس چھاں دا سواد نہیں مانیا۔

شاعر کئی ہور پکھ وی دکھائے نیں اپنے بولاں وچ۔ دوجا رنگ ساڈے ر پر دھاگی دی ننڈیا دا اے، ایس
نظم وچ شاعر سوانیاں دے حق دی گل کردا وکھالی دیندا اے۔ سوانیاں جدوں وی اپنے حق دی منگ کردیاں نیں
ویہار اوہناں نوں کوڑے بہانیاں دے و لگن وچ اُلجھا دیندا اے۔ ایہو کارن اے پئی جنی اج وی اپنے حق دی

جنگ پئی لڑدی اے۔

محمود اعوان دی شاعری وچ ایہہ کھیڈ و بیہاری سوچ نوں بدل کے نویں سریوں اُسارن دی وی اے۔ جے
 اوہ اُتلے میل دی گل کردا اے تے اوہناں دی ساری کھیڈ نوں ساڈے موہرے لیا کھلاردا اے۔ جے اوہ تھلڑے
 میل دی گل کردا اے تے اوہناں دی بے وی تے لاچاری دی داستان کھول کے وکھا دیندا اے اپنے بولاں راہیں۔

"رات سمندر کھیڈ" دا موضوعاتی ویروا:

پنجابی ادب وچ دھرتی نال پیار دا اظہار کئی رنگاں وچ ملدا اے پر شاعری وچ ایہدا اظہار کھل کے کیتا گیا اے۔ کوئی پنجاب دی دھرتی لئی لکھدا اے، کوئی ایہدی مٹھی بولی بارے تے کوئی ایہدے کچھ، تہذیب تے ثقافت بارے کوتا لکھدا اے۔ دھرتی نال شاعری راہیں پیار دا اظہار کرن والیاں وچ اوہ کوی وی نہیں جیہڑے دھرتی توں دُور نہیں پر اپنے وطن دیاں فجراں، شاماں تے راتاں نوں یاد کردے نیں، تے کچھ دیس وچ رہ کے ای دیس تے ایہدے دیس واسیاں دی خیر منگدے نیں۔

ایہناں شاعراں وچ کچھ شاعرانج دے ہوندے نیں، جیہڑے دیس دیاں وَن سونیاں نظاریاں وچ گواچ جاندے نیں۔ تے اوہناں نظاریاں راہیں ایس دے حُسن نوں بیان کردے نیں۔ حتی گل ایہہ وے پئی جتاں پنجابی دے شاعران نے اپنی دھرتی نال جُوت دا اظہار اپنی شاعری وچ کیتا اے۔ اوہناں خورے ای کسے ہور زبان دے شاعران نے کیتا ہووے۔

محمود اعوان وادی سون سکیسر دے اک پنڈ پدھراڑ دے جم پل نیں، اوہناں دا بالپن ایس علاقے دے پہاڑاں وچ لنگھیا تے استھے دے واقعات، حالات، اوکڑاں تے لوکاں دے رویے اوہناں دے ذہن اُتے نقش نیں۔ پدھراڑ دے واسیاں دی بھکھ تے انسانیت دی درد بھری کہانی اوہناں دی حیاتی دا حصہ ای نہیں سگوں اوہناں نے ایس نوں محسوس کر کے اپنے اکھراں راہیں بیان وی کیتا اے۔ اوہناں دیاں نظماں پڑھ کے لگدا اے پئی اوہناں نے دھرتی دے سہپن نوں اُلکین توں مگروں دھرتی دیاں رمزاں راہیں ساڈے معاشرے دے کوچ نوں اپنے دھکویں ڈھنگ نال بیان کیتا اے کہ عام پڑھیار اوس پیڑ نوں اپنے اندر محسوس کر سکدا اے۔ اصل وچ شاعر ساڈے اُتلے میل دے اوہ رویے وی اُلکد اے جیہڑے راسوال و بہار پٹھلے میل نال ورتدا اے۔

محمود اعوان دی شاعری اُتے گل کرن توں پہلاں اسیں اوس علاقے بارے جانکاری حاصل کر لیندے آں

جیہدے اوہ واسی نہیں۔ محمد سرور خاں ایس سوہنے علاقے بارے لکھدے نیں:

”سیکسر پہاڑ کی چوٹی پر واقع ایک صحت افزاء مقام ہے۔ یہ ایک وسیع پہاڑی سلسلے کا عنوان ہے۔ جس میں کئی وادیاں اور چھوٹے بڑے گاؤں ہیں۔ ایس علاقے کو ”وادی سون سیکسر“ کہا جاتا ہے۔“ (11)

وادی سون سیکسر دے جغرافیہ بارے اوہ انج لکھدے نیں:

”وادی سون کا علاقہ تین ضلعوں میانوالی، اٹک، شاہ پور کیسنگم پر واقع ہے۔ سیکسر پہاڑی کی چوٹی پر بارش کے بعد یا صبح چاروں طرف دیکھا جائے تو جنوب مشرقی جانب کشمیر کی پہاڑیاں پھیلی ہوئی نظر آتی ہیں، دریائے جہلم شمالی جانب اور دریائے سندھ مغربی جانب دکھائی دیتا ہے۔ کوہاٹ کی پہاڑیاں اور تخت سلیمانی جنوب مغربی نظر آتے ہیں۔ دور مشرقی جانب ہموار زمین دیکھی جاسکتی ہے۔ اور دریائے چناب کی ایک جھلک نظر آتی ہے۔ جنوب مغربی جانب تھل کا صحرا نظر آتا ہے۔“ (12)

محمود اعوان پدھراڑ دے جم پل نیں، احمد غزالی اپنی کتاب وچ پدھراڑ بارے انج لکھدے نیں:

”پدھراڑ وادی سون سیکسر کا انتہائی مشرقی شہر ہے۔ اس شہر کے قریب وہ راستہ ہے۔ جہاں سے قافلے گزر کر برصغیر کے مختلف حصوں میں جاتے تھے۔ قدیم راستہ کو Uttar Patha کہا جاتا تھا۔ Uttar کا مطلب ہے شمال اور Patha راستے کو کہتے

ہیں۔ یہ سلسلہ اب بھی جاری ہے۔“ (13)

محمود اعوان نے اک نظم اپنے ایس علاقے دے ناں توں لکھی اے، جیہدا عنوان ای ”پدھراڑ دی

وارا“ اے۔

چاچا!

کیوں وٹیاں وچوں کنکاں جمن دی گل کر کے

ساڈیاں اکھاں کنیاں کردا ایں
 موتر وگدیاں گلایاں دے وچ
 کیہڑے بھیت دے پھل لہدا ایں
 کالے روڑ پہاڑاں اُتے
 ٹلر کوئی نہیں
 بک دُوجے دے ہوون دی بدبو اے
 تڑکھ کیہڑی آویہل مرن دی
 آج وٹے گن گن
 اوتری شام نروئی کرے
 پانی نہیں تاں
 موتر دے کھوہ بھرے (14)

کوی دی ایس نظم وچ گل سدھی جیہی اے، اوس ویہار دی گل اے، جتھے اوہ وس رہیا اے، اوہناں واسیاں
 دی گل اے جتھے دی زمین پہاڑی ہوون دی وجہ توں او تھے وسن والیاں نوں رزق نہیں دیندی اے۔ ایس دا کارن
 پوٹھوہار دا علاقہ اے تے ساڈا شاعر ایس علاقے دا واسی اے، تے اوتھے دا سارا علاقہ ای پہاڑاں نال گھریاں ہويا
 اے۔

علاقہ بوہت سوہناتے صحت بخش اے، لوکی ایہناں علاقیاں دی سیر کر کے ایس نوں حُسن دی دیوی تے
 خورے کیہ کیہ ناں دیندے نیں۔ پر شاعر آکھدا اے ایتھے آون والیوتسیں ایتھے آکے خُش ہوندے ہو۔ ایہدا حُسن
 ویکھ کے اکھاں ٹھاردے ہو پرٹساں کدی ایہدے واسیاں دا حال ویکھیا اے؟ اوہ کنج زندگی گزار رہے نیں۔ ایہناں
 پہاڑاں اندر تسیں اوہناں نال رہ کے ویکھو ایتھے رزق نہیں اے، کنک تے پانی نہیں اے، بس ایتھے اکدو جے دے
 ہوون دی خشبو اے۔ ایہناں لوکاں دے حالات اکو ورگے بے حال نیں سو اوہناں توں کیویں اک دُوجے دے

حالات بدن دی آس لائی جاسکدی اے۔

چاچا جیہڑا سیانا اے، جیہدے نال شاعر جوگل کریندا اے کوی اوس نوں آکھدا اے تُوں کیوں ساہنوں
ایہناں وٹیاں وچوں کنکاں اُگن دی آس دیندا اے۔ ایہہ تے پتھر نیں، کنک تے زرخیز تے نرم مٹی اُتے اُگدی
اے۔ پتھراں وچوں کنک کیوں اُگے گی توں ای دس۔ ایہہ اُمید نہ دے ساڈیاں اکھاں ایس دھرتی دے چانن توں
جانوں نیں، ایہناں ساری عمر ایس دھرتی نوں ای تکیا اے۔ ایس وچ کوئی جیون وسیلہ نہیں اے۔ اتھے تے پانی دی
کھوہ کڈھ کے کڈھیاں جاندا اے۔ اتھے دا پانی بوہت ڈوگکھا اے۔

پوٹھوہار دے ایس علاقے وچ تے انسان دے بس اکدو جے دے ہوون دی خشبو ای اے جیہناں نوں اکو
ورگے حالات دا ساہمنا اے۔ اتھے دیاں گلایاں بونال بھریاں ہوئیاں نیں، موتر دی بو بھریاں توں ساہنوں پھلاں دی
خشبو آون دی اُمید نہ دے، اتھے پھل نہیں کھڑدے سگوں کنڈیاں والیاں بُوٹیاں اُگدیاں نیں۔ ایہہ کالے روڑ
پہاڑاں دی دھرتی اے، جتھے ہر پاسے پہاڑ ای پہاڑ نیں۔

شاعر آکھدا اے اتھے دے لوکی بے آس نیں۔ جیون دی کوئی اُمید اوہناں کول نہیں اے، اوہ وٹے گن
گن ہف گئے نیں ایس لئی ہر ویلے مرن نوں تیار نیں۔ شاعر چاہندا اے ایہناں دا ایہہ کال مُکا کے ایہناں نوں
جیون دی آس دیئے۔ ایہناں وٹیاں نوں گن کے اک نویں سوچ اُسارئیے، اک نواں ویہار بنائیے، جتھے اُتلے تے
تھلڑے میل دی وٹ نہ ہووے۔ جتھے وٹیاں وچ رہن والیاں نوں اوہناں دے حق دوجیاں علاقیاں وچ رہن
والیاں وانگر ملن۔ اتھے دے لوک اپنے آپ نوں بدبو دار نہ جان سگوں خشبو والا جان سکن۔

خوشاب جیہڑا محمودا عوان دا جمن ضلع اے، اوہناں خوشاب دے ناں توں اک نظم لکھی اے۔ نظم اُتے لکھن
توں پہلاں اسیں تھوڑی جنی خوشاب دے علاقے بارے گل کر لیدے آں، "امتیاز حسین امتیاز" ایس بارے
لکھدے نیں:

”ضلع خوشاب پاکستان دے صوبے پنجاب وچ واقع اے، ایہدے پر بت والے

پاسے ضلع اٹک تے ضلع چکوال، پر بت اُبھے (North East) والے پاسے

سرگودھے تے ضلع خوشاب وچکار قدرتی وَنڈ لے پاسے ضلع جھنگ، لہندے وچ ضلع
میانوالی تے لہندے لے (South West) والے پاسے ضلع بھکر اے۔“ (15)

محمود اعوان دی نظم "خوشاب" دے بول ویکھو:

میں پانی دریاواں دا
اُتے سورج مینڈے نین
مینڈے کول پُرانے قسے
پئے لفظ زبانون دُھین
میں پُتر اُس ماں دھرتی دا
جھتے راتیں پُھوڑی اُتے
بُھکے سوندے وین (16)

کوی نے گل اپنے آپ دی کیتی اے، اوس اپنے آپ نوں دریاواں دے وَگدے پانی نال تشبیہ دتی
اے۔ ایہہ دریا شاعر دی سوچ وی اے، خیال تے بیان کرن دا ڈھنگ وی اے۔ شاعر نے اپنے ویکھن دے ڈھنگ
نوں سورج نال تشبیہ دتی اے جیویں سورج روشنائی کھلاردا اے، شاعر آکھدا اے کہ میرے بول تے سوچ سورج
وانگر ایس دھرتی دے اتے پئے ہوئے کالے انھیرے نوں مُکا دیون گے۔ میں جو کجھ ایہناں اکھاں نال ویکھدا
آں اوہ ایس دھرتی اُتے چڑھن والے سورج پاروں امی اے۔ میرے کول میری اپنی دھرتی دیاں یاداں تے اوہ
موروثی قسے نیں جیہڑے ایس دھرتی اُتے اُلکے گئے نیں۔ میرے بولاں وچوں نکلن والے بول تے اوہناں دے
اکھراہیناں قسیاں دے ای دین نیں۔

محمود اعوان آکھدے نیں میری شاعری ایس دھرتی دی پچھان دا اک رنگ اے میں ایس دھرتی دا
جایا آں، میرے بولاں وچ جیہڑا سوگ تے ماتم اے۔ اوہ ایس دھرتی دے کوچ نوں جانن گروں امی میرے اندر
جا گیا اے۔

اک گل گوہ کرن والی اے پئی ”میں“ دا اکھر شاعر اوہدوں ورتدا اے جدوں اوہ اپنی گل کر رہیا ہووے یاں اپنی شخصیت توں متاثر ہووے۔ ایس ڈھنگ نوں ایس نرگسیت آکھدے آں۔ پر شاعر نے اپنے آپ نوں خوشاب دے پانی نال جوڑیا اے۔ اپنی سوچ تے لفظاں نوں دھرتی دے وگدے دریا آکھدا اے۔ اوہدے قلم دی سیاہی ایس دھرتی دا پانی اے تے ایس دھرتی اُتے چڑھن والا سورج اوہدیاں اکھاں نیں، جیہناں نال اوہ ویہار نوں تکدا اے پیا۔ اوہدے کول جیہڑے قصے، کہانیاں، داستاناں نیں، سبھناں دی جُوت تے اکھراں دی بُنتر ایس دھرتی دی ای دین اے۔ ایس دھرتی دے غم جیہناں دی پُھوڑی ڈھاہ کے اوہناں دا سوگ منا رہیا اے۔ اوہ شاعر دے اپنے نیں۔ پُھوڑی مرگ اُتے رل مل کے میت بارے دعا کرن تے سوگ مناون دا ڈھنگ اے۔ پر شاعر نے ایہہ وین بھکھیاں دے راتیں سوون والیاں دا کیتا اے۔ شاعر اپنی دھرتی نال پیار وی کردا اے نال ای دھرتی دے غم نوں وی بیان کردا اے۔

محمود اعوان نے اپنی تعلیم دے دوران دکھو دکھ شہراں دے سفر کیتے جیہدے وچ نمایاں شہر سرگودھے تے لہور اے۔ سرگودھے وچ شاعر نے اپنا میٹرک تے بارہویں تیکر دا ویلا لنگھایا تے لہور وچ اوہناں یونیورسٹی تے ملازمت دا ویلا لنگھایا اے۔ شاعر نے لہور، مزنگ چوگی، مال روڑ ورگیاں نظماں راہیں ایس شہر نال اپنی جُوت نوں ظاہر کیتا اے۔ اوہناں دی اک نظم ”لہور“ وچ ایہہ جذباتی انداز ہر اوس شے نال جُویا ہویا اے، جیہناں نوں اوہ حاصل نہیں کر سکیا تے نہ ای بدل سکیا اے۔ نظم دے بول ویکھو:

بندے نوں کھا جانداں نیں

پُرانے شہر

پُرانے دریا

پُرانے خاب

تے پُرانے لوک

تے اوہ گلیاں وی

جیہڑیاں بندے دے اندر،

گھلن لگ پندریاں نیں (17)

شاعر نے ایس نظم دا عنوان ”لہور“ رکھیا اے۔ پر ایہہوں اک نویکلے ڈھنگ نال اپنے اظہار دا ذریعہ بنایا اے۔ ایہہ اظہار پرانیاں شیواں نوں بدل کے اوہناں نوں نویں سریوں اُسارن دا اے۔ نظم وچ لہور دے نال ای پُرانے شہر، پُرانے دریا، پُرانے خاب تے پُرانے لوکاں دی وی گل اے۔ پرانیاں شیواں نوں بدلن لئی اوہناں نوں ڈھاہ کے اوہناں نوں نویں سریوں اُسارن دی گل اے، پرانے شہر ڈھاہ کے نویں وساون دی، پرانے دریاواں دا پانی مُکا کے اوہناں نوں نواں جیون دیون دی سوچ، پرانے خاب جیہڑے پورے نہیں ہو سکے۔ اوہناں نوں بھل کے نویں ویکھن دی، پرانے لوکاں دی سوچ نوں چھڈ کے نویں سوچ اپناون دی وی گل اے۔ ایہہ سبھ ڈر، خوف دیاں علامتاں نیں۔ جیہڑیاں شاعر نے بیان کیتیاں نیں۔

شاعر نے پُرانے شاعراں دا ذکر کیتا اے، پُرانے شہر تاریخی ہوندے نے اوہناں دیاں عمارتاں پُرانیاں ہون پاروں ثقافتی حوالے نال اک وکھری اہمیت رکھدیاں نیں، رستے پُرانے ہوندے نیں پر اوہناں دے راہی بدلدے رہندے نیں۔ پُرانا شہراہ جگہ وی اے جتھے دا شاعر یاں اسیں لوک واسی آں، تے اتھے دسن والے لوکاں دے رویے شاعر نوں دکھی کردے نیں۔ شاعر ایس نوں ڈھاہ کے نویں شہر وسانا چاہندا اے۔

شاعر نے دوجی رمز پُرانے دریا دی ورتی اے۔ اوہ دریا جیہڑے اک عرصے توں سکے ہوئے نیں، جیہڑے جیون دے لئی پانی نہیں دیندے، اُن اُگاؤن لئی زمین نوں، ایہہ دریا اوہ قنون دی اے جیہڑا ویہار چلاؤن لئی حکومتی اہلکاراں نے تیار کیتا اے۔ جیہڑا ماڑے نوں انصاف نہیں دیندا، تے تگڑے دی کھل کے مدد کردا اے۔ شاعر ایس دریا نوں مُکا کے نواں دریا بناؤن دا چاہیوان اے۔

شاعر نے تہی رمز پُرانے خاب دی ورتی اے، پُرانے خاب اوہ نے جیہڑے اک لمے عرصے دے ویکھے ہوئے سن، پر شاعر اوہناں نوں پورا نہیں کر سکیا اے۔ کجھ مجبوریاں پاروں تے جدوں وی اوہ اوہنوں چیتے آوندے نیں، اوہدے اندر ایہہ زخم بن ابھردی اے تے اوس نوں بے چین کر جاندی اے۔

شاعر نے چوتھی رمز پُرانے لوکاں تے جتھے اوہ پُرانے لوک و سِدے سن ، اوہناں گلیاں دی کیمتی
 اے۔ پُرانے لوک اوہ نے جیہناں ایہہ و بہار اُساریا تے ایہدی مُڈھلی اٹ رکھی۔ شاعر اوہناں دی اُساری ہوئی سوچ
 نوں ایس و بہار دے واسیاں وچوں مکا نہیں سکیا۔ تے ایہہ سارا غم تے ہُسڑا اے جیہڑا شاعر دے اندر بوہت عرصے
 توں پنگر دا پیا اے۔ اوہ دے اپنے اندر نوں کھائی جا رہیا اے چننا پاروں۔

مزنگ چوگئی لہور دا اک مشہور علاقہ اے۔ ایس علاقے دے ناں نوں اوہناں نے اپنی اک نظم دا سرناواں
 بنایا اے۔ "مزنگ چوگئی" دے بول ویکھو:

شاہ محمد!

ہسن کھیڈن سچ ہوسی

پر کیہ کرئیے

ساڈا دل نہیں گدا

ساڈے کولوں

بت گنتی نہیں پوری ہوندی

فٹ پاتھاں تے

ازل گواچے لوکی تک تک

نہیں اپنی مزدوری ہوندی

ساڈے کولوں نہیں نظراں دے پھل کھردے

جتھے سڑکاں اُتے پتر بچن

اندر اں دے وچ ٹلر (18)

ساڈا شاعر چوکھا کرداری نظماں لکھدا وکھالی دیندا اے ، جیہدے وچ اوہ آپ بولاں دے نال ظاہر ہوندا
 اے کسے کردار نوں اپنے دل متوجہ کر کے گل کردا نظری آوندا اے۔ شاعر دا مخاطب شاہ محمد اے۔ اک شاہ محمد اوہ سی

جس نے ساڈی واراں دی شعری ریت وچ پہلی سکھاں دی لڑائی ویکھ کے اپنے بولاں راہیں بیان کیتی۔
شاعر نے جو کردار شاہ محمد دا ورتیا اے اوہ اجوکے ویلے دا اے۔ جس نے ساڈے دیہار وچ وسن والے تھلڑے طبقے
دے لوکاں نوں تکیا اے، تے اوہناں دے ننگ نوں انجھک ہو کے بیان کیتا اے۔ اوہناں دا ایہہ طریقہ ہسن
کھیڈن دے عمل توں شروع ہوندا اے۔ پرائس محول دے ماحول وچ اوہدا دل نہیں لگدا اے۔

شاعر دی ایہہ نظم سڑک کنڈے وسن والے لوکاں دے بارے گل کردی اے۔ اوہناں لوکاں دی گل جیہناں
نوں کوئی جاندا ای نہیں اے، جیہناں نوں کوئی پچھدا نہیں کہ اوہ کیہڑے حالات وچ حیاتی لنگھا رہیے نیں۔ اوہناں
کولوں کوئی ایہہ نہیں پچھدا اے کہ اوہ انج حیاتی کیوں گزار رہے نیں۔ اوہناں دے ناں کیہ نیں۔ اوہ کیہڑے
حالات نیں، جیہناں نے اوہناں نوں ایہہ رُوپ دھارن اُتے پریریا اے۔ شاعر اوہناں دے ایہہ سبھ حالات اکھاں
نال ویکھدا اے تے ایہہ اوس نوں اچنبھے وچ پا دیندے نیں، کہ ساڈیاں حکومتاں ایہناں بارے کیوں نہیں
سوچدیاں۔

شاعر سوچدا اے ایہہ سڑک کنڈے پیدل ٹرن والیاں لئی بنائے جانداں نیں، تاں جے اوہناں نوں کسے
حادثے دا سامنا نہ کرنا پوے۔ پر ایہہ فٹ پاتھ بے گھر لوکاں دے رہن دا بوہت وڈا ٹھکانہ نیں، اوہ لوک جیہڑے
گھر دیاں مجبوریاں توں نس کے ایہناں کنڈیاں اُتے آن ڈیرا لاوندے نیں، اصل وچ اپنیاں ذمے واریاں توں
سندے نیں۔ آہلسی لوک نیں یاں اوہ نیں جیہڑے نشیاں دے عادی نیں، ایس توں وکھ ایہہ منگن والیاں دا وی سبھ
توں وڈا ٹھکانہ نیں۔ کاغذ کٹھے کرن والے بال وی اتھے سٹے ہوئے لبھن گے۔ ایس توں اڈ ایہناں سڑک کنڈیاں
اُتے اوہ مزدور وی کھلوتے ہوندے نیں جیہڑے صبح توں شام تیکر کھلوتے گا ہک دا انتظار کردے رہندے نیں تاں
جے اوہ کچھ کما کے اپنے بالوں لئی روٹی ٹگر دا سر وند کر سکن۔

ایہہ سڑکاں دے کنڈے قبضہ گیراں دی ہوس بھری نظر دا وی شکار نیں جیہڑے اتھے ریڑھی لاون والیاں
کولوں پیسے ٹھکدے نیں۔ شاعر نے ایہہ سارے منظر اپنیاں اکھاں نال تکیے نیں ایہناں راہواں توں لنگھدیاں ہو یا پر
اوہ بے وی دی تصویر بن ایہناں نوں تکدا ای رہندا اے۔ ایہناں منظر وچ کوئی بدلائی نہیں کر سکدا اے۔ اوہ

ایہناں کنڈیاں اُتے پُتر جمدے ویکھدا اے تے اوس نوں اوہدے نال آون والی ٹگر دی بھکھ وی دسدی اے۔
 فیوڈلزم یاں جاگیرداری اوس سیاسی، سماجی تے معاشی نظام نوں کبھندے نیں جیہڑا اجوکیاں حکومتاں دے قیام توں
 پہلاں یورپ تے ایشیاء دے مُلکاں وچ قائم سی۔ ایس نظام دیاں بعض خوبیاں ایہہ سن کہ بادشاہ ولوں مختلف لوکاں
 نوں اوہناں دیاں خدمتاں دے بدلے وچ زمیناں دے وڈے رقبے دتے جاندے سن۔ ایہہ جاگیر وچ رہن والے
 مزاریاں توں زمیناں اُتے کم کرواندے سن۔ زمین دا لگان وغیرہ جاگیردار آپ وصولدے سن، جیہدے وچوں بادشاہ
 نوں حصہ دتا جانداسی۔ عام طور تے اک تہائی حصہ کسان نوں، اک حصہ جاگیردار تے اک حکومت یاں بادشاہ نوں
 دتا جانداسی۔ مزارے جاگیردار دے جبر تے اکھڑ مزاج پاروں ہر ویلے ڈرے رہندے سن۔ اوہناں نوں کسے قسم دا
 سیاسی حق حاصل نہیں سی، ایہہ ماڑے لوک ہوندے نیں تے ماڑیاں دی حیاتی ہمیش اوکڑاں سہندیاں ای لنگھدی
 اے۔ جاگیرداراں دیاں فصلاں دے ودھن پھلن وچ چوکھی محنت ایہناں کامیاں دی ہوندی سی۔ جدوں فصلاں پک
 کے تیار ہونیاں ایہناں جاگیرداراں نے چوکھا حصہ فصل دا کول رکھنا تے مزدوراں نوں ایہناں ای دینا جیہدے نال
 اوہناں دا اپنا گزار مشکل نال ہو سکے۔

محمود اعوان نے ایس ڈھنگ نوں اپنی شاعری وچ اک نظم "گاؤن کہانی" وچ انج وکھایا اے:

دِن کنکاں

رُت ماکھی

ساڈے دل وچ پین آوازاں شام دیاں

ساڈے ہتھ ہو جاؤن راتاں

رُت بکّر

دِن پُھل

بہوں لگدے اوہناں دے مُل

جیہڑے تسیاں دے پانی پی گئے

دِن مالک

اسیں نوکر

رُت نال کہانی تھی گئے (19)

شاعر نے ایہہ گاؤں کہانی اوہناں لوکاں دی کہانی بنا پیش کیتی اے، جیہناں دے دِن دُکھ تے اوکڑاں
 جھلداں ہوئیاں لنگھدے نیں۔ جیہڑے اپنے سہراں اُتے دُھپاں دے دَھپے جردے نیں تے موسماں دے بدلاء
 نال ایہناں دا محنت کرن دا ڈھنگ نہیں بدلدا اے۔ ایہہ صبح توں شام تیکر اپنے کم وچ انج رُجھے رہندے نیں کہ
 ایہناں نوں ویلے دے گزرن دا وی پتہ نہیں چلدا اے، کدوؤں شام ہوگئی تے کدوؤں صبح۔ ایہناں نوں اپنی ویہل ای
 نہیں ملدی اے کہ اوہ سورج اُگدے نوں ویکھ سکے تے اوس نوں ڈبیاں وی۔ ایہناں دی ایہہ مزدوری نہیں ملدی
 اے۔ ایہناں واسطے رُت دا بدلنا وی ککر دے کنڈیاں وانگر اے، جیہدیاں سولاں ایہناں دے سینے اندر چُبدیاں
 رہندیاں نیں۔

شاعر آکھدا اے ایہہ اوہ لوک نیں جیہناں دی مزدوری اوہ کھا جانداں نیں، جیہڑے ایہناں اُتے حکومت
 کردے نیں۔ ایہہ اوہ لوک نیں جیہڑے پنا کجھ کیتیاں کھاندے نیں تے اوہ لوک جیہڑے اصل محنت کردے
 نیں، اوہناں دی بجائے ایہناں لوکاں دی ٹورتے واہوا ہوندا اے۔ ایہناں نوں لوکاں دا حق مارن تے کھاؤں دا چ
 اے۔ ایہہ پیاسیاں دا پانی پینا جانداں نیں۔ ایہہ اوہی جاگیر داری سماجی سوچ اے جیہڑی ساڈا کیتا ہو یا سبھ کجھ ہونجھ
 ہانجھ کے لے جاندی اے۔ پر سانوں ڈنگ ٹپاؤں جوگا ای دیندے نیں۔

ایس سوچ نال رلدی ملدی اک ہور نظم محمود اعوان دی شاعری وچ "ڈیرے داراں دے ناں "

اے۔ جیہدے بول انج نیں:

کون نکھیڑے!

ساتھوں ساڈے ہاسے

اُتے کون سیانے

میں وکھ ہاں اوہ وکھ (20)

شاعر آکھدا اے کہ ڈیرے دار اوہ لوک نہیں جیہڑے اپنے گھراں دیاں پیٹھکاں وچ اکٹھے ہو کے بہندے
نیں تے ڈیریاں اُتے اپنے ملن آون والیاں پر و بنیاں دے لئی نوکر چا کر رکھدے نیں۔ ایہناں اُتے اپنا حکم چلانڈے
نیں تے ایہناں چا کر اں داکم ہوندا اے اوس حکم نوں سر سٹ کے ہر حال وچ پورا کرنا تے جے اوہ ماڑی جتی وی
ایس حکم وچ آہلس ورتن تے فیر ایہناں دی خیر نہیں۔ ایہہ ڈیرے دار اوہ لوک وی نیں، جیہڑے اپنے ڈیریاں
اُتے بہہ کے مزدوراں دے حقاں بارے تے بھکھ بارے گل کردے نیں تے ایس ساری ویہار سوچ نوں بدلن دی
گل کردے نیں، پر اوہناں دے عمل وچ ایہہ گلاں پُھوکیاں ہو دسدیاں نیں جدوں اوہ اپنے رکھے ہوئے غلاماں
نال ایہہ روے ورتدے نیں۔

شاعر اپنے مصرعیاں وچ 'کون' دی رمز ورت چکھ رہیا اے، کہ جیہڑے ساڈے ہاسے نیں، جیہناں نوں
اسیں ایہناں لوکاں دی چاکری وچ پے کے بھل گئے آ۔ اوہ کیویں ساڈے مونہاں اُتے آکھڑن تاں جے اسیں وی
حیاتی دے چنگے لچیاں نوں مان سکے۔ جیہڑے ساڈے اندر دے روگ، دکھ، غم نیں اوہناں نوں کون پچھان کے
ساڈے وجود توں وکھ کرے گا، تاں جے اسیں اپنی ہوند نوں جان سکے۔ اسیں ایہناں دا سوگ مناون لئی ایس جگ
اُتے نہیں آئے۔ ایہہ جیہناں لوکاں توں اسیں آس لا کے بیٹھے آں، اوہناں کول تے اپنے آپ نوں پچھان دی وی
ویہل نہیں اے۔ اوہ کیویں ساڈے ایہناں دکھاں نوں جان کے ایہناں دا اُپا کر سکن گے۔

کوی آکھدا اے کہ ساہنوں ایہہ دسن والا ای نہیں اے، کہ اسیں وی انسان آں، ساڈیاں وی سدھراں،
خواہشاں تے آساں نیں۔ ساڈا سوچن دا ڈھنگ وکھرا اے۔ ایہہ ڈیرے دار لوک نہ ای ساڈے ہاسیاں بارے
جانڈے نیں تے نہ ای ساڈیاں روگاں بارے جانڈے نیں کہ ساڈے اندر کبھڑا غم لگیا ہو یا اے۔

ڈیرے داراں دی سوچ اوہناں لوکاں دی اے جیہڑے خالی گلاں کردے نیں، منصوبے بناوندے نیں پر
اوہناں گلاں تے منصوبیاں دے کوئی معنی نہیں ہوندے۔ شاعر سماج دا حساس پاتر ہوندا اے۔ تے ساڈے شاعر نے
ایہناں لوکاں دے ایس رویے نوں محسوس کیتا اے تے اوس نوں اپنے اکھراں دا بانا پوایا اے۔

نواں شاعر شعور دے نوں رستے سمجھاندا اے۔ ایہہ شعور نوں ترقی پسند تحریک دی دین اے۔ ایس سوچ نے نوں شاعراں نوں کھل دتی اوہ اپنیاں نظماں وچ کھل کے لکھن لگ پئے۔ پنجابی نظم وچ آزاد نظم چوکھی لکھی جا رہی اے، ایس لئی ایہدے وچ ناہری دا عنصر بوہت گوڑھا ملدا اے۔ ایس ناہری سوچ نوں بدلاء دے عمل نال وی تشبیہ دتی جاسکدی اے۔ یعنی شاعر بدلے ہوئے سماج تے بدلدیاں ہونیاں لوڑاں دے مطابق اظہار لئی نوں سانچے تے مضموناں دی کھوج وچ رُجھیار ہندا اے، ایس حوالے نال اجوکی شاعری نوں دیکھئے تے ایس دور دی شاعری وچ اک ایہو جیہا رُجھان پایا جاندا اے جیہڑا اوس نوں روایت توں ہٹ کے کجھ کرن ول پریردا اے۔

اجو کے دور دی شاعری وچ جنسی تے سماجی حوالے نال اک وکھری سوچ تے فضا ملدی اے۔ جیہڑی چھیتی کیتیاں پڑھن والے دی سمجھ وچ نہیں آوندی اے۔ ایس سوچ نوں سمجھن دے لئی تہانوں رمزناں تے روایتی علامتاں دے مفہوم بارے پتہ ہونا چاہیدا اے۔

پنجابی کلاسیکی ادب دا مڈھ بابا فرید، شاہ حسین، سلطان باہو، بلھے شاہ، دمودر داس، دمودر، احمد کوی، مقبل، ہاشم شاہ، پورن بھگت، میاں محمد بخش تے خواجہ غلام فرید ورگے صوفی شاعراں دی شاعری توں بچا۔ ایہناں شاعراں دی شاعری نوں اسیں چوکھا تصوف تے اخلاقی پہلو دے حوالے نال دیکھدے آں، تے اک سنبھلے ہوئے انداز دے شاعر آکھدے آں۔ پر ایہناں وچ وی کجھ شاعر انج دے ہوئے نیں، جیہناں دی شاعری وچ اک مزاحمتی ڈھنگ ملدا اے۔ ایس ڈھنگ پاروں اسیں ایہناں نوں وکھو وکھ ناں وی دتے جیویں شاہ حسین دے عدالتی فیصلے، شاہ حسین دا علامتی ڈھنگ، بلھے شاہ اک بے باک شاعر، وارث شاہ دا سیاسی شعور تے وارث شاہ دا پنجاب ورگے ڈھنگ کھوج کاراں تے تنقید نگاراں نے کڈھ کے پڑھن والیاں دے موہرے لیا کھلارے تے کلاسیکی شاعری نوں تصوف تے اخلاقی پہلوواں دی جھگڑ بندیاں توں کڈھ کے نوں انداز نال دیکھیا۔ ایہناں توں مگروں لکھی جاوون والی شاعری نوں اسیں نیم کلاسیکی شاعری دا ناں دیندے آں۔

برصغیر دے نوں نظم انگریزاں دے اثر نال آئی تے ایس توں پہلاں روایتی قصے کہانیاں تے لمیاں نظماں دی لہر اُتے پنجابی شاعری ٹردی رہی تے فیر ایس نے جدوں جدید رُجھان نوں قبولیا تے زمانے دے بدلاء نال

ایہدے اختصار وچ وی وادھا ہوندا رہیا تے ہولی ہولی ایہدی ہیئت بدلدی گئی۔ ایہہ آزاد نظم، معری نظم، نکی نظم تے نثری نظم دا رُوپ دھاردی گئی۔ واصف لطیف نویں نظم بارے لکھدے نیں:

”نویں نظم دا آغاز 19 ویں صدی دے اخیر وچ فرانس توں ہو یا تے 20 ویں صدی دے شروع وچ انگریزی شاعری وچ نویں نظم دا مُڈھ بچھ گیا۔ ویہویں صدی دے تیجے دھا کے دے مُڈھے سالوں تک نویں تے آزاد نظم مکمل صورت وچ سامنے آچکی سی۔ ایہہ آزاد نظم انگریزاں دے اثر نال برصغیر وچ رواج پان لگ پئی تے سبھ توں پہلاں اُردو تے ہندی زبانوں وچ نویں نظم لکھن دا رواج ہو یا۔ ایہدے وچ کجھ شک نہیں پئی نویں نظم نال میل کھاندیاں کئی صفاں پنجابی زبان وچ پہلاں توں موجود سن مثلاً بیت، شلوک، دوہڑہ، بولیاں، جُگنی، ماہیا، سی حرفی، کافی، باروں ماہ تے گیت وغیرہ پر فیروئی نویں نظم وچ ہیئت دی تبدیلی دے نال نال موضوعاتی تبدیلی وی آئی۔ ایہناں وچوں کجھ اہم موضوعات رومانیت، فطرت پسندی، ترقی پسندی، بغاوت تے انقلاب نیں۔“ (21)

ترقی پسند تحریک دے مُڈھے بارے واصف لطیف لکھدے نیں:

”ترقی پسند تحریک دا مُڈھ 1936ء نوں بچھا۔ ایہنوں انجمن ترقی پسند مصنفین تے خالی انجمن وی آکھیا جاندا اے۔ مُڈھے توں لے کے اج تک ایہہ تحریک اعتراضات تے مسائل دا شکار ہون دے باوجود صحت وندانہ نظریات دے وچارتے بامقصد ادب رچن وچ رُجھی ہوئی اے۔ بغیر کسی شک شبہ توں علی گڑھ تحریک توں مگروں ترقی پسند تحریک نوں ہندوستان دی سبھ نالوں وڈی، بگڑی، متحرک، مشہور تے ہر من پیاری تحریک آکھیا جاسکدا اے۔ ایس ادبی تحریک نے پوری دُنیا دے ادب سمیت ہندوستان تے پاکستان دے ادب نوں وی متاثر کیتا اے۔“ (22)

محمود اعوان اجوکے دور دا شاعر اے۔ اوہدی شاعری وچ جتھے ہور بوہت جیہے رنگ ملدے نیں۔ او تھے اوہناں دیاں نظماں وچ اک باغیانہ پن وی ملدا اے۔ جیہڑا اوہناں دی شاعری نوں ہور وی نمایا کر کے دکھاندا اے۔ پاکستان بن مگروں جتھے ہور بوہت سارے مسئلیاں دا سامنا کرنا پیا او تھے ای لوکائی نوں جاگیر دارانہ نظام تے مارشل لاء ورگیاں حالات دا وی سامنا کرنا پیا۔ ایس دور وچ شاعراں تے ادیبیاں نے ایہناں حالات دا سامنا کرن لئی مزاحمتی ڈھنگ اختیار کیتا۔ اوہناں نے ہر اوس نظام دی مخالفت کیتی جیہڑا قوم دے مفاد وچ نہیں سی۔ ایہدے نتیجے وچ جیہڑا ادب سامنے آیا اوہ مزاحمتی ادب دی صورت وچ رچیا گیا۔

محمود اعوان جدید دور دا شاعر اے اوہدیاں علامتاں ویہویں صدی دے انقلابی تے نابرشاعراں دی سوچ دی دین اے۔ انقلابی سوچ رکھن والا شاعر آپ وچ بے چین رہندا اے تے نال ای اپنے پڑھن والیاں نوں وی بے چین رکھدا اے۔ محمود اعوان دی اک نظم ”کتھا کہانی“ اک انقلابی سوچ دی نظم اے۔ جیہڑی اوہناں دی ہڈورتی یاں ذات نال جڑوی ہوئی اے۔ کیوں جے شاعر آپ وی دکھو دکھتھریاں دا حصہ رہیا اے۔ سیاستداناں دے کھوکھلے نعرے تے اوہناں دی سوچ اوہناں دی فکر دا حصہ دکھالی دیندے نیں۔ نظم دے بول انج نیں:

اساں رولے پاپا

شام کہانیوں کڈھی

اتے ہتھاں دے وچ گولے چکے خاباں دے

کدی مور نہ نچن دتے

اساں آپ سہیلی پانی دے

تے رات سہیلی ساڈی

اساں راتیں سٹے لوک نہ جاگن دتے

اسیں آپے جاگے

نال گواچے لوکاں دے

اُتے شاماں کڈھ کڈھ

روز کہانی کیتی (23)

نظم اوہناں لوکاں بارے دَسدی اے جیہڑے انقلابی تے باغی سوچ دے مالک اوہناں لوکاں دے نعرے لاهندے نیں۔ جیہناں دی سوچ یاں منشور ساہنوں سمجھ آرہیا ہوندا اے، کہ ایہناں لوکاں دی سوچ ساڈے وِیہارنوں بدل کے رکھ دے گی تے لوکاں نوں اوہناں دے پورے حق دوائے گی۔ اوہ صبح دے چانن نال ایہہ کہانی نہیں لکھدے۔ اوہ ایس صبح دے چڑھن والے سورج دے چانن وچ کھلن والی مِل وِیہاری سوچ تے طبقیات وچ وِٹڈی ہوئی فکرنوں مُکا کے اک نویں سوچ اُسارن دے چاہیوان نیں۔

شاعر نے ایس بدلاء دی سوچ تے خاباں دی پُجاری نوں کولیاں دی گرامہٹ نال ہتھاں اُتے پے جاوَن والے چھالاں وانگر سانجھ کے رکھیا اے۔ اوہ ایہناں خاباں نوں حقیقت وچ بدلن لئی خُشیاں دے لُحیاں نوں دی ایہناں خاباں نوں پورا کرن دی چھتا وچ لنگھا دیندے نیں۔ ایہہ اوہ لوک نیں جیہڑے اپنے آپ ای یار ہوندے نیں، جیہناں نال کھلوون والا کوئی نہیں ہوندا جیہناں دی سوچ بوہت بھاری تے تگڑی ہوندی اے۔ تے ایہہ لوک اپنے خاباں دی حقیقت لُسن لئی سہارے نہیں لہدے سگوں راتاں نوں آپ جاگدے نیں۔ آپ ودھدے پُھلدے نیں۔

شاعر اوہناں لوکاں دی کھوج وچ ایہہ جیہناں نوں اک وکھری سوچ پاروں ایس وِیہاری حاکماں نے قید خانیاں وچ یاں فیروہناں نوں ایس طریقے نال غائب کیتا اے کہ اوہناں دا کوئی تھوہ پتہ ای نہیں لہدا اے پیا۔ ایہہ کہانی نابری سوچ رکھن والے لوکاں دی کہانی اے۔ جیہڑے جذباتی فیصلے نہیں کردے سگوں سوچ سمجھ کے اپنے نظریات اُتے اُسارے ہوئے خاباں نوں پورا کرن دے چاہیوان ہوندے نیں۔

محمود اعوان دی شاعری وچ ایہہ سوچ "فجریں ویلے کافراں دی تلاوت" وچ انج دکھایا اے، نظم دے

بول ویکھو:

بھارے وِین

اسیں اپنیاں اکھاں دے وِچ مَن کے
 لُوکے ہو گئے
 دِن پرتی گئے
 بند اکھیاں دے پھل چُم چُم،
 کون اسانوں کلمہ یاد کراوے
 جے ست اندراں وِچ آوے (24)

شاعر کافر اوہناں لوکاں نوں آکھدا اے جیہڑے ڈاڈھے سوگ مناؤندے نیں۔ اوہناں لوکاں دے جیہڑے
 وِہار نال رَل کے رُدے نیں تے اوہناں دی سوچ دے مطابق حیاتی گزاردے نیں۔ ایہہ لوک وِہار نوں
 بدلن دے خاب اکھاں وِچ سجاتے لیندے نیں پر اوہناں دا بھاری پن تے لوکاں دا رویہ اوہناں دے خاباں نوں
 حقیقت وِچ بدلن دا آہر نہیں کردا اے۔

محمود اعوان دی ایہہ نظم اوہناں انقلابی تے باغی سوچ رکھن والیاں لوکاں دی کہانی اے۔ جیہڑے وِہاری
 باندھاں توں آزاد ہو کے کم کردے نیں تے لوکاں دے رویاں توں ہار مَن کے اک پاسے ہو کے بہہ نہیں رہندے
 سگوں اک پکے انکاری وانگر اپنے نظریاں اُتے قائم رہندے نیں۔

شاعر دا ایہہ سوگ جدوں اوہدیاں اکھیاں وچوں چھلک کے جدوں ہنجواں دا رُوپ دھاردا اے تے اوہناں
 دا مَن ہولا ہو جاندا اے، نرم کثیف ہو کے اک نویں احساس نال جاگ کے مڈھ توں فیروں نظر یے تے سوچ دے
 پرچارک بن کے نویں انداز نال کم کرن ول پریردا اے۔

شاعر نے فجریں ویلے دی گل کیتی اے۔ جیہڑا بوہت بابرکت تے مبارک ہوندا اے، ایس ویلے ہر اک
 مذہب دے لوک اپنے مذہبی طریقیاں دے مطابق عبادت کردے نیں۔ شاعر نے ایس ویلے نوں کافراں دی
 تلاوت دا ناں دتا اے۔ کافر کون نیں؟ اوہ لوک جیہڑے انکاری نیں۔ جیہڑے کسے قنون یاں پابندی نوں نہیں
 مندے، جیہڑے اپنے طریقے نال حیاتی گزاردے نیں۔ جیہناں دی اک وکھری سوچ ہوندی اے۔ اوس سوچ تے

نظریے نال اوہناں دا ہر اک عمل جُڑ یا ہوندا اے۔

شاعر دے نیڑے کافر اوہ لوک وی نیں، جیہڑے بے عمل نیں، جیہناں دا کوئی نظریہ یاں سوچ نہیں ہو
ندی۔ جیہڑے آپ ای اپنی حیاتی دے بادشاہ ہوندے نیں۔ اوہناں دا اپنا اک دائرہ ہوندا اے، اوس دائرے اندر
جیہڑا وی داخل ہون دی کوشش کردا اے۔ اوہنوں اوہناں ساریاں اوکڑاں دا سامنا کرنا پیندا اے۔ جیہڑیاں اوہ
برداشت کر کے ایس مقام تیکر اُپر دے نیں۔

کافر دا اکھورت کے شاعر نے ایس نظم نوں سوچن والے راہ اُتے پایا اے۔ جدوں ویہاری سوچ اوہناں
اُتے قابو پاون دی کوشش کردی اے۔ تے اوہناں نوں بدلاء دے ایس عمل توں ڈکن دی کوشش کردی اے تے فیر
ایہو جیسے لوک مزاحمت دا لبادہ اُوڑھ لیندے نیں تے باغی ہو کے ایس پورے سسٹم دیاں کڑیاں کھول سماج مُہرے
لیا کھلاردے نیں۔ جیس پاروں ویہار نوں ایہہ اپنے وجود لئی خطرہ دسن لگ پیندے نیں، تے اوہ ہر اوہ داؤ کھیڈدے
نیں۔ جیہدے نال ایہہ لوک اوہناں دے قابو وچ آسکے۔ پر اوہ پیراں دے پکے اپنی سوچ اُتے قائم رہندے
نیں۔

ایہہ نابر لوک فیر ایس ویہار دا حصہ نہیں بندے کیوں جے اوہناں نوں اپنے نظرے تے سوچ نال پیار ہوندا
اے تے ایہناں دا کلمہ اک ای ہوندا اے، ویہار نوں بدلنا تے منفی قدریں دے لوکاں دے بُرے رویاں نوں بدل
کے ایس ویہار نوں نویں سریوں اُسا رنا۔ ایہناں دے اندراں وچ جیہڑی طاقت ہوندی اے، اوہ ایہہ نظریاں تے
سوچ ای ہوندی اے۔ جیہڑی ایہناں دے بولاں راہیں سُنن والیاں دی رُوح نوں اندر تیکر چھلانی کر دیون دی طاقت
رکھدی اے۔ ایہناں دے بول تاثیر بھرے ہوندے نیں۔

شاعر ہُن اینا گوں انکاری ہو گیا اے کہ اوس نوں اپنے وجود دی وی خبر نہیں اے۔ اوہ دیاں اکھاں بند نیں
پر اکھاں بند کرن نال وی اوہدے اندر دی حالت نہیں بدلدی اے۔ شاعر اپنی ہستی دی کھوج وچ اے پر اوہ اپنے
نظریات تے سوچ وچ اینا کوٹھب چک گیا اے۔ کہ اوس نوں کلمہ ای یاد نہیں اے۔ اوہ کسے نتیجے اُتے نہیں اُپر دا
اے۔ اوہ اوس مقام تے وے جتھے ہر اک بندے نوں کسی راہر دی لوڑ ہوندی اے۔ شاعر ایس کارن وی بے چین

اے کہ اوس نوں کوئی انج دا بندہ وی نہیں ملدا اے پیا۔ جیہڑا اوہناں نوں ایس باغی سوچ توں نکھیڑ سکے۔
 محمود اعوان ساڈے انج دے انسان دا کھوکھلا پن وی دکھاندے نیں۔ جیہڑا ٹکر دی دوڑ وچ اپنا سارا دن لنگھا
 دیندا اے۔ تے اپنے آپ نوں ذمہ داریاں دے بوجھ وچ انج گوا دیندا اے کہ اوس نوں اپنی ہوش تے اپنا آپ یاد
 ای نہیں رہندا اے۔ ایس ڈھنگ نوں شاعر نے اپنی نظم "خلقت گئی ادھوری" وچ دکھایا اے۔

اسیں سکے دریاواں دے
 گاؤں سُن سُن سکے تھی گئے
 کلر ساڈے ہتھوں وگدا
 اکھیں آن سمندر ہويا
 عمراں اساں ٹکر ہسیا ٹکر رويا
 بھج بھج راشن ڈھویا
 ہتھوں ڈگدیاں اُنگلاں اُتے
 گنتی کیتی

اپنا آپ نہ پورا ہويا (25)

شاعر نے ایس نظم وچ دریاواں دے سکُن تے کلر دے ہتھوں وگ کے اکھیں آن سمندر ہوون دی گل کیتی
 اے۔ جیہڑے علاقے دی زمین بخر ہووے تے او تھے دے واسیاں نوں رزق نہ دیندی ہووے۔ اوہناں لوکاں دی
 نظر وچ رزق ای سبھ توں وڈی سوچ تے نظریہ ہوندا اے۔ اوہناں دی فکر رزق دی دوڑ وچ ای مک جاندی
 اے۔ تے جیہڑا بندہ اک واری رزق جوڑن دی بھال وچ لگ جاوے۔ فیر اوس نوں اپنا آپ چیتے وچ نہیں رہندا
 اے۔ اوہ ہر ویلے رزق نوں اکٹھا کرن وچ رُجھیا رہندا اے۔

شاعر نے دریا دے سکُن دی رمز ورتی اے۔ دریا وگدا ہووے تے اوہ اپنے نال ہریاول تے فصلاں دی
 بہار لے کے ٹردا اے، تے جے ایہہ سک جاوے تے ساریاں نُشیاں نوں غماں وچ بدل دیندا اے۔ جتھے پانی نہ

ہوے اوتھے دی زمین زرخیز دی ہووے تے اوہ بخر ہو جاندی اے۔ سکے دریاواں دے گاؤں بے آسے ہون دی گل اے، اُمید دے مک جاون دی گل کردا اے۔ ایہناں بولاں دے راہیں۔

سکے دریاواں دے گاؤں اوہ بُول نیں۔ جیہڑے اوسدے آلے دوالے و سن والے لوک گاؤں دے نیں۔ جیہڑے سُریلے نیں عاجزی تے انکساری پاروں۔ ایہہ گاؤں کیہاے؟ سُنکی تے مری شے کیہہ گاسکدی اے، سکے سنگ وچوں تے بُول ای نہیں نکلدے نیں۔ ایہہ سُر تے بُول سکے نوں ہریاول وچ بدلن دی آس دے نیں۔ ایہناں گوں پانی منگ رہے نیں، جیہناں نال اوہناں دیاں لُوڑاں، تھوڑاں پُوریاں ہوسکدیاں نیں۔ اوہناں دے سنگ گلے ہوسکدے نیں۔ اوس پانی نال فصلاں اُگایاں جاسکدیاں نیں، ایہہ آس اے وٹیاں وچوں فصلاں اُگن دی۔

شاعر دے ہتھوں کلروگ کے اکھیں آن سمندر ہون اوہ کوشش اے، جیہڑی سکیاں دریاواں نوں پانی نال بھرن دی کیتی گئی اے، اوہ خاب سن جیہڑے ہتھاں دی کیتی محنت نال پُورے ہوسکدے سن، پر اوہ خاب اکھاں وچ ای رہے پُورے نہ ہو سکے۔ اوہ خاب ایویں ای بخر سن، جیویں اک کلر زدہ زمین ہوندی اے، جیہڑی مٹی تے ہوندی اے پر اوس وچ اناج نہیں اُگدا اے۔

اسیں ایہناں ہتھاں دے چڑھے کلر پاروں دوحیاں وچ ونڈے گئے نیں۔ ساڈا اپنا آپ پورا نہیں ہوندا اے۔ اسیں ہسدے پئے اپنی کرنی اُتے، اپنی سوچ اُتے، جیہڑی راشن ڈھون تے ٹکڑا کماؤں دی دوڑ پورا کرن دی اسیں اپنے ذہن دے وچ و سائی ہوئی اے۔ اسیں ایس نَس بھج وچ اپنے آپ نوں کیویں سیہان سکدے آں، اسیں کیویں جان سکدے آں؟ کہ ساڈا اپنا آپ ادھے آں یاں پُورے۔ ساڈے ایس وجود کولوں تے ٹکڑا دی گنتی ای نہیں پوری ہوندی اے۔ اتھے ساڈا اپنا آپ کیویں پورا ہوندا۔

شاعر نے ایس نظم وچ انسان دے دو پہلو دکھائے نیں۔ اک اوہ نیں، جیہڑے مشیناں وانگر کم کر کے تھک ہار کے سو جاندے نیں۔ دُوجے اوہ نیں، جیہڑے ویہار نال رہندیاں ہو یا اپنے اندر جھاتی وی مار دے رہندے نیں۔ تے ایہہ جھاتی مارن اوہناں نوں چنتا وچ پائی رکھدا اے۔ اپنے وجود تے ہستی نوں جانن دا۔

جے کر پنجابی صوفی ریت ول جھات ماریے تے شاہ حسین نے خلقت دا ایہہ ادھورا پن اپنی اک کافی وچ دکھایا

اے۔ ایہناں بولاں وچ:

دل درداں کیتی پوری نی، دل درداں کیتی پوری (رہاؤ)

لکھ کروڑ جیہناں دے جڑیا

سو بھی جھوری جھوری

بھٹھ پئی تیری چٹی چادر

چنگی فقیراں دی بھوری

سادھ سنگت دے اوہلے رہندے

بدھ تہاں دی سوری

کہے حسین فقیر سائیں دا

خلقت گئی ادھوری (26)

ساڈی پنجابی کلاسیکی شاعری روایت وچ عشق حقیقی دا رنگ گُوڑھا ملدا اے، ساڈی پنجابی داستان دے کردار عشق، پیار، محبت دی گل کردیاں دکھالی دیندے نیں۔ ایہناں داستاناں دے کردار ہیرا، نجھا، سسی پونوں، سوہنی مہینوال، مرزا صاحبان، یوسف زلیخا، سیف الملوک تے بدلیج الجمل وچ عاشق بن کے تھان تھان دی خاک چھانن مگروں محبوب نوں حاصل کردے تے چوکھے رستے وچ ای جان توں ہتھ دھو بہندے نیں۔

نویں پنجابی نظم وچ عشق تے محبوب دیاں جیہڑیاں گلاں ملدیاں نیں۔ اوہ کلاسیکی، صوفی تے لوک شاعری توں بوہت دکھ نیں۔ جدید شاعری وچ چوکھا عشق دے موضوع اُتے ابہام دے بدل چھائے رہندے نیں تے عشق حقیقی تے عشق مجازی دیاں حداں نوں جاننا اوکھا لگدا اے۔ اک نظم وچ معشوق، محبوب ماورائی مخلوق وی اے تے گوشت پوست دا انسان وی اے۔ انج وی ہوندا اے کہ شاعر ولوں دتا محبوب دا تصور قاری دے سامنے ان گنت اوہ سوہنے مکھڑے لیا کھلاردا اے جیہڑے بیٹے ویلے یاں آون والے ویلے اوس نے اپنے چیت تے سچیت وچ لکا کے رکھے ہوندے نیں۔

جدید اصطلاحاً وچ عشق نوں "رومانس" آکھیا جاندا اے۔ تے رومانوی داستان وچ ایہدا اطلاق ایہو جیہاں کہانیاں تے شاعری اُتے ہوندا اے، جیہڑیاں چوکھیاں سجیاں، سنوریاں ہوندیاں نیں۔ جیہناں دے پچھوکر وچ عشق تے محبت دیاں داستاناں ہوندیاں نیں۔ رومانوی تنقید تے رومانویت نے تاریخ دے کھلارے نال اپنا کھلاروی ودھا لیا اے۔ رومانیت، رومانی کرب، رومانی طرزِ احساس تے رومانی زاویہ نگاہ ورگے اکھر تے اصطلاحاً اج وی ورتارے وچ نیں، تے اچر ج گل اے کہ چوکھے ورتارے پاروں وی ایہدے مفہوم وچ سگوائیں گل پیدا نہیں ہوسکی۔ رومانیت دی تعریف اُردو انسائیکلو پیڈیا وچ انجِ ملدی اے:

”رومانیت (Romanticism) ایک ثقافتی تحریک، جس کا آغاز اٹھارویں صدی کے نصف آخر میں یورپ میں ہوا۔ یہ دراصل Classicism (یونانیو لاطینی ادب و فن کی تقلید) کی روایت ہیئت اور مذاق کے خلاف بغاوت تھی۔ اس میں تخیل کو منطق پر ترجیح دی جاتی ہے اور فنون کی کلاسیکل مثالوں کی غیر مبہم وضاحت اور مکمل ہیئت سے انحراف کیا جاتا ہے۔ عشق و محبت، غم و غصہ اور دیگر بنیادی جذبات تمام فن پاروں کے موضوعات ہوتے ہیں۔ لیکن رومانیت پسند شاعروں یا فنکاروں کی تخلیقات میں ان جذبات کی انتہائی شدت ہوتی ہے۔“ (27)

ارتھالیاں وچ رومان دے معنے، عشق، محبت، پریم، پرانا، تخیل پرست، قصے یاں ادب دی اوہ صنف جیہدے وچ روایتی مضموناں تے حیاتی دے روز دیہاڑ توں ہٹ کے گل کیتی جانندی اے رومانویت وچ تخیل پرستی، فطرت پرستی، کلچر، تہذیب و ثقافت دے نال انسان دی جُوت تے دیس نال محبت دا اظہار وی رومانوی انگ نال کیتا جاندا اے۔

محمود اعوان نے گھلیاں نظماں دے سرناویں پٹھ اپنے رومانوی خیالات دا اظہار کیتا اے۔ ایہہ اظہار قافیہ، ردیف، بحر دی پابندی توں آزاد ہو کے کیتا گیا اے۔ عشق اک ازلی جذبہ اے تے ایس جذبے نوں اوہناں نے ”عشق شیرینی“ داناں دتا اے اپنیاں نظماں دے سرناویاں وچ نظم دے بول ویکھو:

پُھلاں دے وچ چانن ہوسی
 سُن سُن گلاں گُوڑھیاں
 ہتھوں ہتھ وکدی جاسی
 مٹھی عشق شرینی
 رَج رَج کھاسن گرماں والے
 مینڈے ہتھ اونی (28)

عشق سنسار دی نیہہ اے، اک مقدس جذبہ اے جیہڑا ہر انسان وچ کسے نہ کسے رُوپ وچ موجود ہوندا اے۔ شاعر نے ایس رُوپ نوں عشق شرینی دا ناں دتا اے۔ اوہ مٹھاس جیہڑی پورے سنسار اُتے کھلری ہوئی اے۔ جیہدے پاروں پُھلاں دے وچ چانن تے کشش اے، جیہڑی انسان نوں اپنے دل کھچدی اے۔ عشق دیاں گلاں گُوڑھیاں تے راز بھریاں ہوندیاں نیں تے ایہہ گلاں چھیتی کسے دی سمجھ وچ نہیں آؤندیاں۔ ایہناں نوں سنن تے سمجھن لئی دل دا اندروں صاف ہونا ضروری اے۔

شاعر ایس عشق دی شرینی دے رُوپ وچ اک شکوہ کردا دکھالی دے رہیا اے۔ پئی جیہناں نے ایس عشق دیاں گُوڑھیاں گلاں سُنیاں تے اوہناں نوں سمجھیا اوہناں دے بول وکدے گئے۔ کیوں جے اوہناں نے عشق وچ مٹھے ہوئے محبوب تے منزل نوں حاصل کر لیا اوہناں دے مقدر ڈاڈھے سن۔ اوہناں دے کرماں وچ ہجر، غم، فراق تے درد نہیں سی ایس لئی اوہناں نے ایہہ شرینی کھائی۔ پر میرے حصے وچ ایہہ جذبہ پھیکے پن وانگ آیا۔ میں جدوں ایہہ شرینی کھادی تے مینوں ہجر و فراق، غم، درد تے محبوب دی جدائی دا سامنا کرنا پیا۔

محمود اعوان دی شاعری وچ اک نظم "عشق" دے ناں نال اے۔ جیہڑی انج اے:

ایہہ دریا

پہلاں

ساڈے بُو ہے اگے

وگداہا! (29)

شاعر نے ایس نظم وچ عشق نوں اک وگدے دریا نال تشبیہ دتی اے۔ اوہ دریا جیہڑا ہن اوہناں دے اندر وگنا چھڈ گیا اے۔ ایہہ دریا جذبات دا اے جدوں جذبات دا ہڑھ قابو تو باہر ہوندا اے، اسیں ہراک شے توں متاثر ہوون لگ پیندے آں پر جدوں ایہہ دریا ساڈے وس وچ آجاندا اے۔ ساہنوں عشق دے اصل معنی سمجھ آ جاندا اے۔

شاعر دی ایہہ نظم ابہام دی صورت وچ وی دکھالی دیندی اے۔ شاعر نے سرنواں تے عشق دا دے دتا اے پر ایہہ نہیں دسیا پئی ایہہ عشق ہے کس طرز دا۔ رومانوی عشق اے یا فطری عشق۔ نظم دے بول پڑھ کے ایہہ اک فطری جذبے دے روپ وچ ساڈے موہرے آندا اے۔ فطری عشق دیاں علامتاں سانوں سنسار نال جوڑ دیاں نیں اپنے دکھ وکھ روپاں نال۔

محمود اعوان دی ایہہ نظم اپنے آپ نال ہمکلامی وی جا پدی اے۔ انج گدا اے شاعر اپنے آپ نال مخاطب ہو کے بولدا اے پیاتے عشق دے موضوع نوں وکھ کے اپنے آپ نوں تسلی دے رہیا اے پئی میں ایس دریا وچوں لنگھ جاواں گا کیوں جے ایس دریا داتے میں تارو آں۔ بُو ہے دے اگے دریا دا وگن ایہہ ای دسد اے پئی شاعر عشق دیاں اوکڑاں نوں سہہ چکھیا اے۔

پیار محبت دا ایہہ روپ محمود اعوان دی نظم ”انج توں بعد“ وچ انج دکھالی دیندا اے:

انج توں بعد

تینوں کسے اپنی شدت نال،

تلنا ای نہیں

جے اوہنوں پتہ لگ سکے

وئی توں اپنے وال بندھیاں ہوئیاں

اپنا سجا ہتھ پہلاں سرول لے کے جاندی ایں

کہ کھبا؟ (30)

نظم وچ شاعر محبوب نال گل بات کردا دکھالی دیندا اے۔ شاعر دے بول پڑھ کے لگدا اے جیویں اوہ اوس
نوں احساس دوار ہیا ہووے پئی تینوں جیویں میں ویکھنا آں اُنج کسی نے نہیں تکلنا۔ تے تینوں ایہہ کسے نہیں دَسنا کہ
توں اپنے وال بندھیاں ہوئیاں کیہڑا ہتھ والاں ول لے کے جاندی ایں۔

اج توں بعد اوہ بول اے جیہڑا اسیں دو طریقیاں نال ورتدے آں۔ اک اسیں کسے نوں ڈراون لئی
ورتدے آں تے دُوجا اوہ جدوں اسیں کسے نوں اپنی اوہدی زندگی وچ اہمیت دَسنی ہووے۔ شاعر نے ایہناں بولاں
نوں اپنی اہمیت دَسن لئی ورتیا اے۔

محمود اعوان دی ایس نظم وچ دُوجی رمز تکلن دی اے۔ تکلن کئی ڈھنگ دا ہوندا اے۔ اک تکلنی ساہنوں گُوڑ
وکھاندی اے تے اک تکلنی اوہ اے جیہڑی ساہنوں قدرت دے نظارے تے سہپن وکھاندی اے۔ اک تکلن اوہ اے
جیہڑا ساہنوں کسے ول ویکھن اُتے مجبور کردا اے تے اوس تکلن نال جے کر اوہ وجود سانوں چنگا لگدا اے تے اسیں
اوس نوں اپنے مَن اندر و سالیندے آں۔ ایہہ تکلن جدوں شدت بن جاندی اے تے فیہ ساڈی سوچ دا حصہ بن کے
ساڈے اندر اوس شے دی طلب تے اوس نوں حاصل کرن دی شدت نوں جنم دیندی اے۔ ایہہ ای اوہ ڈھنگ اے
جیہڑا سانوں بے چین رکھدا اے۔

نظم دے بولاں اُتے دُنگھی جھات پاپیے تے ایہہ سانوں اک جنی دی گل لگدی اے۔ جیہناں دی
وضاحت نظم دے آخری بول وی کردے نیں۔ جیہناں وچ شاعر نے اپنے محبوب دا اوہ منظر دکھایا اے، جیہڑے
پیرائے وچ نظم گل کردی دکھالی دیندی اے۔ ایہہ منظر محبوب دے ہتھاں دا اے جیہڑا والاں دے پنھن دے انداز
نال جُویا ہو یا اے۔

ہر انسان اپنے ماضی نال کسے نہ کسے حوالے نال ہمیش جُویا رہندا اے۔ اوہدی ہوندا ماضی دیاں یاداں اُتے
اُسری ہوندی اے۔ تے ہر انسان دی سیہان اوہدے ماضی یعنی گزرے ویلے نال ای ہوندی اے۔ جیہدے اُتے
اوہدیاں حال تے مستقبل دیاں عمارتاں اُسردیاں نیں۔ شاعر تے لکھاری سماج دے حساس پاتر ہوندے نیں۔ ایس

لئی اوہناں دا لگاؤ ماضی نال کجھ چوکھا ای ہوندا اے۔

محمود اعوان دی شاعری وچ وی ماضی دیاں یاداں، پہلی یاد، یاداں دے گلابی مور، چٹھی، چوداں فروری، ایہہ
گلیاں، ورگیاں نظماں وچ ماضی پرستی دا ایہہ رُحمان دکھالی دیندا اے۔ "چوداں فروری" وچ ایہہ یاد رکھاں دے
وظیفیاں نال جڑی ہوئی اے:

درختاں دے وظیفے

حالیں ختم نہیں سن ہوئے

جد دریا آباد دے ٹیشن اُتے شام لتھی

تے ساڈے کول آکے کھلو گئی

بناں سلام کیجے

تے ساڈیاں اکھاں وچ،

اوہ خشبو پھیلنی شروع ہو گئی

جس توں مگروں

اج تائیں کوئی کسے نوں بھل نہیں سکیا (31)

شاعر دی ایہہ نظم چوداں فروری دے سرناویں پیٹھ لکھی گئی اے۔ چوداں فروری نوں اسیں جدید دور دے
وچ پیار دے اظہار کرن دا دن متھدے آں۔ شاعر نے ایس نظم نوں اپنی محبوب 'ہما جہانگیر' دے ناویں لایا اے۔
چوداں فروری نوں جدید دور دے وچ عاشقاں دا دن آکھیا جاندا اے۔ ایس دن ویاہے تے ان ویاہے لوک
اکدو جے نوں تحفے دیندے تے اپنی محبت تے پسند دا اظہار کردے نیں۔ ایس دن نوں 'ویلنٹائن ڈے' وی آکھیا
جاندا اے۔ مغربی ریاستاں وچ ایس دن نوں تہوار ورگی اہمیت حاصل اے۔ ہُن تے ایہہ دن ایشیائی ممالک وچ
وی اک خاص اہمیت رکھدا اے۔ لوکی ایس دن دا بے صبری نال انتظار کردے نیں تے اکردو جے نال محبت دے
اظہار لئی ایس دن دا ای انتخاب کردے نیں۔ پوری دنیا وچ منائے جاوے والے دن وچ ایہہ تہوار تیجے نمبر اُتے

آوند اے۔

رُکھاں دے وظیفے اوہ ساہ نیں جیہڑے ساڈے جیون لئی ات ضروری نیں۔ رُکھ تے انسان دا رشتہ بوہت پُرانا اے کیوں جے جدوں انسان ایس دُنیا اُتے آیا تے ایہہ رُکھ وی ایس دھرتی اُتے سجادتے گئے تاں جے اوہنوں ساہ تے چھاں دے سکسن۔

شاعر آکھدا اے پئی ایہناں رُکھاں دے وظیفے حالی مکے نہیں سن، جدوں دریا آباد دے ٹیشن اُتے شام آلتھی تے بنا سلام کیتیاں ساڈے کول آن کھلوتی فیر اک انجان بندے وانگر مخاطب ہوئی۔ جیویں اک انجان بندہ بنا سلام کیتیاں اپنی گل شروع کردیندا اے ایویں اوس شام نے ساڈے نال گلاں کرنیاں شروع کردتیاں تے اوہدیاں گلاں ایہناں گوڑھیاں تے رسلیاں سن پئی اوہناں نوں سُن کے ساڈے وچکار گُوڑھے یاراں والا سبندھ ساڈے وچکار بن گیا۔ ایس شام دے منظر نال ساڈے آ لے دوالے ایہو جیہی سنگدھ کھلنی شروع ہوئی جیہدے نال سانوں اکدو جے دی پچھان ہوئی تے ساڈے وچکار اجنبیت مُک گئی۔ سانوں انج لگا جیویں اسیں بنائے ای اکدو جے لئی گئے آں۔

شاعر دی ایس نظم دے آخری بولاں وچ اک رومانوی انداز اُگھڑ پیندا اے۔ جدوں اوہ آکھدا اے پئی ایس منظر دے مگروں اسیں اک دُو جے نوں بھل نہیں سکے۔ نہ اوہ دریا آباد دا ٹیشن، شام تے نہ ای اوہ خشبو جیہڑی ایس منظر نوں دیکھن نال اکھاں وچ کھلری سی۔ شام دی رمز اتھے اک رومانوی عنصر وی رکھدی اے کیوں جے شام ای دن تے رات دے ملاپ توں پہلاں وجود وچ آؤندی اے۔ ایہہ ای اوہ منظر اے جیہنوں ویکھ کے چوکھے شاعراں تے عاشقاں نوں اپنا محبوب چیتے آجاوند اے۔

محمود اعوان جدید ویلے دا اجیہا شاعر اے۔ جیہدے کول اپنے دیس نال پیار، خلقت دی بھلیائی توں اڈا کلاپا، تہائی، مستقبل دی چٹنا، طبقاتی ونڈ دی ننڈیا، جاگیرداری سسٹم دی مخالفت، ماضی دیاں یاداں، عشق دا رومانوی ڈھنگ، ہجر و فراق تے دکھ سکھ دے احساس اُگھڑویں انداز نال ملدے نیں۔ اوہناں دیاں نظماں دا ایہہ پراگا رنگ برنگے پھلاں دی پھلکاری اے، جیہڑی بڑی سوہنیاں تے فکراں، سوچاں تے احساس نال سجیاں ہوئیاں

نیں۔ محمود اعوان نے پنجابی سلیکھ وچ لکھتاں تے اپنے وچاراں راہیں مان جوگ کم کیتا اے۔ جیہڑا نظماں دی تاریخ دے پیاں اُتے ہمیشہ چوند رہے گا۔

حوالہ جات:

- 1- محمد آصف، خاں، آکھیا بابا فرید نے، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1978ء) 225۔
- 2- کافیاں مادھو لال حسین، (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2014ء) 61۔
- 3- لکھے شاہ (چونویاں کافیاں)، (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2010ء) 44۔
- 4- منیر نیازی، سفر دی رات، (لاہور: مکتبہ میری لائبریری، سن ندارد) 20۔
- 5- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترنجن کتاب گھر، 2002ء) 15۔
- 6- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 56)۔
- 7- محمد شریف صابر، ایات باہو، (لاہور: سید اجمل حسین میموریل سوسائٹی، 1996ء) 44۔
- 8- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترنجن کتاب گھر، 2002ء) 55۔
- 9- کافیاں مادھو لال حسین، (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2014ء) 61۔
- 10- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترنجن کتاب گھر، 2002ء) 53۔
- 11- سرور خان اعوان، محمد، وادی سون سکیسر، (لاہور: الفیصل ناشران و تاجران کتب، 2007ء) 21۔
- 12- (سرور خان اعوان، محمد، وادی سون سکیسر، 36)۔
- 13- احمد غزالی، وادی سون سکیسر، (لاہور: فیروز سنز لیمٹڈ، لاہور، 1933ء) 35۔
- 14- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترنجن کتاب گھر، 2002ء) 13۔
- 15- امتیاز حسین امتیاز، ضلع خوشاب (تاریخ و ثقافت، ادب)، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1999ء) 15۔
- 16- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترنجن کتاب گھر، 2002ء) 33۔
- 17- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 62)۔

- 18- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 37)۔
- 19- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 15)۔
- 20- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 17)۔
- 21- واصف لطیف، اگوائی، (لاہور: مقصود پبلشرز، 2014ء) 277۔
- 22- واصف لطیف، ترقی پسند تحریک تے پنجابی شاعر، (لاہور: پنجاب انسٹی ٹیوٹ آف لینگویج، آرٹ اینڈ کلچر، 2018ء) 9۔
- 23- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترجمان کتاب گھر، 2002ء) 14۔
- 24- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 40)۔
- 25- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، 41)۔
- 26- کافیاں مادھو لال حسینؒ، (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2014ء) 19۔
- 27- اُردو انسائیکلو پیڈیا (چوتھا ایڈیشن)، (لاہور: فیروز سنز، 2005ء) 760۔
- 28- محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، (لاہور: ترجمان کتاب گھر، 2002ء) 18۔
- 29- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، ص 80)۔
- 30- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، ص 64)۔
- 31- (محمود اعوان، رات سمندر کھیڈ، ص 71)۔

- (ب): (i) ”وینى لكھیا دن“ دا تعارف
(ii) ”وینى لكھیا دن“ دا موضوعاتی ویروا

”وینی لکھیا دن“ دا تعارف:

وینی لکھیا دن، محمود اعوان دی دوجی نظماں دی کتاب اے، جیہڑی سانجھ پبلیکیشنز لہور ولوں 2012ء وچ چھپی۔ ایس کتاب وچ 98 نظماں شامل نیں۔ کتاب دا دیباچہ 3 صفحاں دا اے جو زیر احمد نے لکھیا اے۔ اوہ محمود اعوان دیاں نظماں بارے لکھدے نیں:

”جد میں پہلی واری اوس دے مونہوں نظماں سُنیا سن تے اچنبا چہا لگا۔ پر سمجھ نہیں آوندی سی ایہناں بارے کیہ آکھیا جاوے، اوہدی شاعری ہتھوں تلک جاندی سی۔ بڑے اوکھے تے کرڑے چون دی کہانی سی، ساڈے اتھے اپنی جمن بھونیں نوں وڈیا جاندا اے۔ اوس دا اپنی بھونیں نال پیارتاں ہے پر اوس اوکھ نوں اُلکیا اے۔“

(1)

کتاب دا ٹائٹل پیج نیلے رنگ وچ رنگیاں ہويا اے۔ نیلا رنگ اے اسمان دا اے۔ اسمان جیہڑا بے وس تے بے چارگی دی علامت وی اے، صدیاں توں ایہہ اسمان اکو رنگ وچ لگیا ہويا اے۔ اپنے آپ وچ مگن بدل آوندے نیں، ورھدے تے ٹر جاندے نیں۔ اک مخصوص ویلے لئی رنگ بدل جاندا اے پر فیراوہ مُر نیلے رنگ وچ بدل جاندا اے۔ جدوں ایس توں بندہ اُکتاہٹ محسوس کرن لگدا اے تے قدرت ایس دا رنگ رات دی صورت وچ بدل دیندی اے۔ رات دی کالک چھاندی اے تے نیلا ہٹ مک جاندی اے۔ ایویں لگدا اے جیویں رات نے نیلے رنگ نوں سکون مان لئی گھل دتا ہووے، نیلے رنگ دی پورے دیہاڑی مزدوری مک گئی ہووے تے تھکيا ٹٹیا اسمان ہُن سوون لی منجی اُتے لیٹ گیا ہووے تے نیلے رنگ دی تھاں کالے رنگ دی چادر اوڑھ بیٹھا ہووے۔

نیلا رنگ اے نیل، مصر دا اک مشہور دریا جیہدا پانی نیلا اے، نیل اک مشہور پودا وی اے، جیہدے توں نیلا رنگ بندا اے۔ ایہہ نیل نیلے رنگ دا موتی وی اے، جیہڑا انگلیاں وچ وی پایا جاندا اے۔ نیل دا ٹکا وی اے، جیہڑا

بالاں نوں بد نظری توں بچاون لئی لایا جاندا اے متھے اُتے۔ ایہہ نیل، نیل کراون داکم وی اے تے اوہدی مزدوری وی اے۔ ایہہ نیل، نیلو فر اے، کنول دا ڈوڈا، نیل کنول پھل داناں۔ ایہہ نیل گروی اے، نیل داکم کرن والا، نیل بناون والا، نیل گھوٹن، نیل نوں پانی وچ رلاون، لڑائی پاون والا تے جھگڑا کراون والا اے۔ نیل وستر پہنن اے، نیلے کپڑے پاون دی رمز اے۔ نیل وگڑن وی اے، مست ہوون، پاگل ہوون وی اے۔

نیلا پن، نلتن، نیلاہت اے، نیلا پون، رنگ اڑ جاون دی رمز اے، نیلا تھاری اک پودے داناں وی امر نیل یاں آکاس نیل وی اے، نیلا تھوٹھا اے، تانبے توں تیار کیتا جاون والا اک قسم دا زہرا اے، جیہڑا دوا دے طور تے ورتیا جاندا اے۔ ایہہ نیلا، نیلے رنگ دے کپڑے پا کے افسوس کرن وی اے ماتم کرن۔ ایہہ نیلم اے اوہ نیلی پری جیہڑی خیالی اے، جیہڑی ساڈیاں دادیاں تے نانیاں نکلیاں ہوندیاں سناوندیاں سن۔ ساہنوں ایہہ خیالی پری جیہدا لباس نیلا ہوندا سی، جیہڑی بوہت من کھجیویں ہوندی سی تے اک واری ساہنوں تنخیل دی دُنیا وچ جاون اُتے مجبور کر دیندی سی۔

نیلا رنگ اے آس دا جدوں اسیں زمین دے لوکاں کولوں بے وس ہو جاندا اے آس تے اسیں آسمان ول ای ویکھدے آں۔ آسمان ساڈے سریر دی بُتیر دی رمز وی اے، آسمان اُتے ای ساڈا وجود تخلیق ہویا تے اوس وجود وچ روح پھونکن دے لئی روح بنائی گئی تاں جے ایہہ مٹی دا پتلا چلن، ٹرن تے سوچن دے قابل ہو سکے۔

انج نیلا رنگ ہویا بے وس دی علامت، آس تے اُمید دی علامت تے آس دے ٹن دی علامت وی اے، اپنی ہوند تے افسوس تے ماتم دی کیفیت لے کے سوالیہ ڈھنگ نال آسمان ول دیکھن دی علامت۔ آسمان وانگر ہر شے اُتے چھاون تے اوس نوں اپنے وگن وچ لوون دی کوشش اے۔ ظلم دے خلاف وچ چلن تے ویہار نوں بدلن دا چاہیوان بنن دی رمز اے۔ محمود اعوان نے اپنی شاعری وچ اک نظم نوں ”گھل دھپاں آسمانیں“ راہیں ایس رمز نوں ورتیا اے:

سیجیل اندرو اندریں مولا

گھل دھپاں آسمانیں

گھل مٹی تے مٹی ور گے لوک
 عرشاں اُتے عرشاں والے چنگے
 مولا سائیں!
 گھل توں ساڈیاں اکھاں اندر
 جاگن دی خشبو
 جے دھرتی تے ستیاں اندر
 جاگ کہانی کرے
 موسم ساوے،
 رُتتاں پُرانیاں کرے (2)

ایہہ دُعا سِیہ نظم دا اک روپ اے، جیہڑا دکھایا اے شاعر نے اپنی ایس نظم وچ، دُعا اے منگن دے ڈھنگ
 دی دُھپاں تے اوہناں سیکیاں دی جیہڑے آسمان توں لشکارے دے روپ وچ آون گئے۔ ایہہ دُھپ اوس سلھ
 نون مکاوے گی جیہڑی سبیل دے روپ وچ ساڈے اندر اے، ایہہ دُھپاں اپنے نال مٹی دے لوک لے کے آوے
 گی جیہڑے اپنے آپ نون مٹی دا جمیا ای منن گے تے مٹی دے بنے دو جے لوکاں نال سانجھ مان کے اوہناں دی
 سبیل نون مکاون گے۔ ایہہ دُھپاں سنیہا نیں اوس گل دا تے اوہناں لوکاں دا جیہڑے مٹی دے ہونڈیاں ہوئیاں وی
 اپنے آپ نون اُچا سمجھدے نیں۔ جیویں اوہ مٹی دے نہیں سگوں آسمان دے وسنیک نیں، ایہناں نون عرش اُتے رہن
 دی ای سد پاؤندا اے ایہہ بول عرشاں اُتے عرشاں والے چنگے اوہناں وڈے لوکاں دی گل جیہڑے دھرتی اُتے
 رہندیاں ہوئیاں وی اپنے آپ نون جاگیر دار تے راٹھ سمجھدے نیں۔ ایہہ آسمانیں دُھپاں اپنے نال اکھاں نون
 جاگن دی خشبو دیون گنیاں جیہڑیاں ظاہری روپ توں متاثر ہوون دی بجائے انسان دے اندر دی سوچ توں متاثر
 ہوون گل کردا اے۔ جیہناں نون اکھاں دی سیہان ملے گی تے اوس جاگن دی خشبو نال ایہہ دھرتی اُتے وسن والے
 بے وس تے مظلوم لوکاں نون آس دیون گنیاں اوہناں دیاں اکھیاں وچ جاگن دی خشبو کھنڈ کے نیشیاں دے

ہریالے تے ساوے موسم لہسن دی جاگ لاون گئیاں۔ اوہناں موسماں تے رُتاں نوں پرانا کر کے دکھاوون گئیاں
جیہناں نے ساڈیاں اکھاں بے آسیاں تے رت جگیاں کردتیاں نیں۔

وینی ایس کتاب دا پہلا ”شبد“ اے، وینی گٹ، کلائی یاں اوس جوڑ نوں آکھدے نیں، جیہڑا ہتھ نوں بانہہ
دی ہڈی نال جوڑ دا اے۔ وینی اک کھیڈ وی اے، جیہدے وچ اک جتا دو بے دے گٹ کولوں اوہدی بانہہ دونواں
ہتھاں نال گھٹ کے پھڑدا اے تے دوجاٹل لا کے اوس وینی نوں چھڈاؤن دی کوشش کردا اے۔ ایہہ وینی بوہے
تے لگی ہوئی تنگ پھٹی وی اے جیہنوں کواڑ آکھیا جاندا اے۔ وینی آکڑتے زور آوری دے معنیاں وچ وی ورتی
جاندا اے۔

محمود اعوان دی ایس کتاب وچ وینی زور آوری، کسے لڑلگ کے ٹرن، پلہ پھڑ کے ٹرن تے محبوب نال بانہہ
وچ بانہہ پا کے ٹرن دی علامت وی اے۔ ”محمود اعوان“ نے آپنی ایس کتاب وچ ایس علامت نوں انج ورتیا اے۔

کیہڑی پیڑ پرانی کرے

کیہڑی دا ہتھ پھڑے

کس و بیڑے دا لکھیا مینے

کس بوہے دارنگ

کس متھے دا سورج ہوئے

کس وینی دی ونگ (3)

شاعر دی ایہہ نظم پانی تے پیڑ دی کہانی نوں سناوندی اے۔ کتھ اک کہانی اے جیہڑی پانی دے درد پاروں
اُبھری اے۔ پانی دے درد نوں محسوس کرن مگروں بیان کیتی گئی اے۔ پانیاں دا درد کناں لوکاں دا اے، اوہناں دا
جیہڑے پانی دے نیڑے و سدے نیں، پانی نال رہندے نیں تے اوس پانی ای نوں اپنا ان داتا آکھدے نیں۔
ایہہ نظم درد تے اوکڑ نال جڑی ہوئی اے۔

پانی آب اے، جل، چمک تے لشک اے جیہڑی سلیاں اکھیاں نوں اپنے ول کھچدی اے پئی۔ پانی پھیکا

اے بغیر رنگ توں اے۔ پانی مہینہ ورھن دی رمزاے۔ پیڑ درد اے، اندر دا درد، اندر دا دکھ، اندر دا رنج اے، اندر دی ٹیٹس اے، اندروں ساڑا ٹھن دی رمزاہہ سارا پانی۔

ایہہ وینی وین اے نین بھاگ بھری دے وین، بھاگ بھری جیہڑی آپنے دیس وچ اے تے اوس دا عاشق پردیس وچ تے اوہ گاؤن گاؤندا اے پیاتے اوسدے بول سُرلیلیاں واجاں بن کے نظماں دا رُوپ دھار ساڈے ساہمنے آؤندے نیں۔ ایہہ گاؤن دیس توں وچھڑے شاعر داوی اے تے پردیسی ہو کے اپنے وطن دے دکھ نوں بیان کر سکن تے اوس درد نوں نہ مٹا سکن دا اے۔ ایہہ دکھ درد دی دوا نہ لبھن داوی اے۔ ایہہ دکھ دکھو دکھ شاعراں دی سوچ پڑھن تے اوس نوں سمجھانہ سکن داوی اے۔ ایہہ وین اوہناں دی سوچ تے کرنی بدلے اوہناں نوں سزا ملن دے وین وی نیں۔ ایہہ وین مردہ زمین تے مردہ بندیاں دے وی نیں، زمین جیہڑی رزق تے پانی نہیں دیندی اے، زمین جتھے دے دریا سکے نیں، زمین جتھے دیاں مزدوراں تے مزاریاں نوں اوہناں دا پورا حق نہیں ملدا اے پیا۔ ایہہ وین ماتم نیں کل ویہاری سوچ اُتے، اوہناں دی سوچ نوں آپناون دے اُسن دے۔ ایہہ وین نے زبان نوں بناون والیاں اُتے جیہڑے لکھدے تے ہے نیں پر حاکی سوچ ہوون پاروں اوہناں دے بول کسے نوں سمجھ نہیں آؤندے نیں۔

اک شاعر زبان نوں ورتن دے عمل توں ای جانو نہیں ہوندا اے سگوں اوس اُتے زبان دی ذمہ داری وی ہوندی اے۔ جدوں تیکر شاعر نوں اپنی ذمہ داری دا ای پتہ نہ ہووے اوہدی تیکر اوہ زبان نوں اوہنے پیار تے چاہ نہ ورت ای نہیں سکدا اے ایہہ دکھ اے زبان دے ہنڈھے نہ جاؤن دا اوس نوں اوس ڈھنگ نہ ہنڈاؤن دا جیہڑا اوہدا اپنا اے۔ ایہہ وین زبان نوں جماندروں ای اُکھاڑن دا اے۔ چنگا مصرعہ آکھن دے لئی شاعری وچ نہ جی سکن دا وین اے۔

محمود اعوان اپنی اک نکی نظم ”وین“ ایہہ وین بوہت دور ہوون دے ڈھنگ وچ اے۔ جیہدے وچ ہتھ پیر پر اے نیں تے جگ اوہناں نابرسوچ رکھن والیاں نوں ڈک رہیا اے۔

بہو دور ہو یا تینڈا گھر

ہتھ پیر پر اے ساڈے

سانوں ٹرن نہ دیندا جگ (4)

بہت دور بہت فاصلے اُتے اے اوس منزل تیکر اپڑن لئی زمانے لگن گے۔ بہت دور اوہ پینڈا اے، جیہنوں طے کرن لئی اک عہد تے زمانہ چاہیدا اے۔ ایہ اوہ تسلی اے جیہڑی مَن نوں دتی جاندی اے۔ پینڈے دی تھکن دے ڈرتوں آہلس ہو کے بہہ رہن دا ڈھنگ اے۔ ایہ دوری نویکلی سوچ رکھن پاروں وی ہوسکدی اے تے اوس سوچ اُسارن مگروں سمجھا نہ سکن دا ڈکھ اے، لوکاں نوں اوس نوں آپنا نہ پاون دا ڈکھ، اوس سوچ دے پیروکار نہ بنن دا ڈکھ اے۔

ہتھ پیر پر اے کم تے سوچ توں وانجا ہون دی رمز اے، اوس سوچ دے مطابق نہ چل سکن جیہڑی اوہدی آپنی سی تے ہن نہ ہتھ آپنے نیں تے نہ ای پیر۔ دو جے دی سوچ تے کرنی نوں پھڑ کے سینے لاون دی رمز اے۔ دو جے دی سوچ مطابق سوچن دا ڈھنگ آپنی سوچ اپناون پاروں اوہدی آپنی سوچ نوں جنڈرا واج جاند اے جیہڑا زنگ آلود ہوندا اے۔

جگ کنا لوکاں نوں ٹرن دا ڈھنگ دیندا اے، جیہڑے ویہار دی کھلاری سوچ تے پاندھاں نال رل مل کے ٹردے نیں۔ اوہناں نوں اوہ ٹرن نہیں دیندا اے جیہڑے ایس دیاں پابندیاں توں جانو نیں اوہناں دے قنوناں نوں سمجھدے نیں۔ ایہناں دے اُسارے ہوئے قنوناں نوں توڑ دے تے ہنھدے نیں۔ ایہ باغی تے نابری سوچ والے لوک نیں۔ جگ سنسار اے، دُنیا اے، کائنات تے قدرت اے، ویہاڑ دی گھڑت دے مطابق چلایا جاوَن والا ڈھنگ اے۔

شاعر تے لکھاریاں دیاں کتاباں وچ چٹے کاغذ اُتے لیکے کالے اکھر جادوگر دیاں واجاں نیں جیہڑیاں حیاتی دیاں اچرج تے ان ہویاں رُوپاں دا جھلکار ساہنوں دسدیاں نیں۔ اکھراں دی لیک دے دو رنگ نیں جیہڑے اکدو جے کولوں کھوہ کے دکھ نہیں کیتے جاسکدے نیں۔ اک تے لفظاں، حرفاں دی کالی تصویر نیں۔ ایہہ تصویر ہوندى تے بے جان اے۔ پر جدوں کوئی چنگا لکھاری، چنگی سوچ والا ایہہ اکھر لکھدا اے تے ایہہ تصویر جاندار

جاپدی اے تے مونہوں بولدی اے تے ساڈے نال مخاطب ہو کے گلاں کردی وکھالی دیندی اے تے ایہہ بولن دا ڈھنگ اپنیاں اُتلیاں معنیاں نال ساڈیاں اکھاں نوں اپنے ول کھچدا جاپدا اے۔ اک دوجی اوہ بے رنگی تصویر اے جیہڑی کاغذ دیاں اتھاہ چٹیاںیاں وچ لگی رہندی اے، کجھ کہن لوڑ دی اے پر اوسدا کہن گھنڈ اندر لگیا ہویا اے، اوس تصویر نوں اوہ لوک ای سمجھدے نیں جیہڑے ایس گھنڈ نوں لاہنا جاندے نیں۔ جیہناں دی سوچ ترکھی اے، پکیری تے ڈونگھیاں رمزناں نوں سمجھنا جاندی اے۔ اکھراں دی کالی لیک اپنا سوسولاں تے گھیریاں والا ناچ نچ کے ایسے بے رنگی مورت نوں گھیرن دا جتن کردی اے۔ ایس پاروں لفظاں دا کم شعر وچ اوہو معنے دَسنا نہیں اے جیہڑے اوہناں دے وِلگن وچ نیں تے جیہناں نوں اوہ متھے اُتے لائی پھر دے نیں۔ شعر دے لفظ دا قدر اوہناں معنیاں نال اے جیہڑے اوہ دَس نہیں سکدا اے۔ جیہناں دی چٹیاںی ول شاعر اپنی کالک دے اوہلے ہو کے واجاں ماردا اے۔ اندر لیاں معنیاں دا سراپا ہر تھاں اے تے ہر ویلے ہے پر اوہنوں دیکھن لئی نہ ہوون والے بوہیوں باجھ ہور بوہا ای نہیں دَسدا اے۔ کالے اکھروں اپنی موت دا ناچ نچن دا ڈھنگ اوہ ای جان سکدا اے، جیہڑا ایہناں اکھراں اندر وڑنا جاند اے۔ ایہناں نال لڑنا تے ایہناں نال پگنا جاند اے۔

ایس کتاب دا دوجا شبد ”لکھیا“ اے۔ محمود اعوان دی شاعری وچ اک شعر اے جتھوں لکھیا لفظ دی وضاحت اِنج اے۔

کیوں نہیں متھے لکھیا مینہ

ساڈے اندراں دے وچ وِسدا (5)

متھے دا لکھیا ساہمنے لکھیا ہویا، بالکل ساہمنے نظر آون والی شے اے۔ ایہہ لکھیا مقدر دا لکھیا لیکھ باہراں کیوں وِسدا اے پیا۔ ساڈے اندر پئے کال نوں کیوں نہیں مَکندا اے۔ متھا اے، پیشانی، سردا ساہمنے والا حصہ اے، اگے، ساہمنے، موہرے، آہمنے ساہمنے بہہ کے ملاقات کرن دا ڈھنگ وی اے۔ لکھیا، مقدر اے، تقدیر دا لکھیا ہویا اے، لیکھ اے، قسمت وی اے جیہڑی چمکدی نہیں اے پئی۔ تحریر کیتے جاون دی گل وی اے جیہنوں مٹا نہیں سکدے اسیں۔ مقدر دے لکھے دے اگے آون دی گل وی اے۔

نظم دا پہلا بول سوال اے۔ کیوں دی پُچھ توں شروع ہوندا اے۔ پُچھ ساڈے مقدر دے لکھے مینہ دی اے، جیہڑا وسدا نہیں پیا۔ حالات جیہڑے بدلے نہیں پئے۔ پُچھ اے ساہنوں اپنی لکھی تقدیر دا پورا کیوں نہیں ملدا اے پیا۔ ساڈے متھے اُتے لکھیا مقدر دا مینہ ساڈے اندر دے کال نوں کیوں نہیں مکاؤندا اے پیا۔ اندر دی زمین جیہڑی بخر اے اوہنوں زرخیز کیوں نہیں کردا اے پیا۔

پنجابی شعری ریت وچ بابا فرید نے ایہہ لکھیا لیکھ انج ورت دکھایا اے، اپنے شلوک راہیں۔ اوہناں دا اک شلوک دیکھو:

فریدا جے توں عقل لطیف، کالے لکھ نہ لیکھ

آپڑے گر یوان میں، سر نیواں کر دیکھ (6)

فرید مخاطب اے ساڈے سمھناں نال فریدا دے ناں نال تے ساہنوں آکھ رہیا اے، جے تہادی سمھناں دی عقل صاف تے کثیف اے تے کالے لیکھ نہ لکھو، لیکھ نوں کالا نہ بناؤ۔ ایہہ عقل لطیف اے حاکماں دی، حاکماں دی بنائی، سنواری ہوئی اے۔ ایہہ کالے لیکھ، لکھت نیں خاصاں لئی لکھی گئی لکھت۔ خاصاں دی لکھت خاصاں واسطے ای ہوندی اے تے عامان دی لکھت عامان واسطے ای ہوندی اے۔ لکھت ای علم اے تے لکھت ای حاکم ہوندی اے، ایہہ لکھے حرف لیکھ نیں، عامان دی قسمت دے لیکھ۔

ایہہ لکھت دُھروں لکھیا اے جو اجیہا لیکھ اے جیہنوں کوئی ٹال نہیں سکدا۔ لکھن والا ایس جادو دے سر اُتے ای ساڈے سامنے آؤندا اے، اپنی لکھت دی پچھان کراون لئی تے بولن دے ڈھنگ راہیں۔ اپنی لکھت دا مل پواون لئی۔ حاکم دی سوچ تے اوس دا علم بن کے کالے لیکھ لکھن والے دے اپنے کالے لیکھ بن جانے نیں۔ اوہنوں اپنے کولوں وچھوڑ کے وڈیاں دے لڑاؤندے نیں۔ فرید ایہناں بولاں راہیں ساہنوں ایس گل توں ای ڈک رہیا اے کہ حاکمی لکھت لکھن دی بجائے عامان دی لکھت لکھو۔ جے تہانوں اپنے اندر دا گُور دے اندر جھاتی مارن نال تے تہاڈی لکھت ہور سلکھنی تے سکھنی ہو جاوے گی۔

”دن دی پہلی چٹھی“ محمود اعوان دی نظم اے جس وچ کالیاں لفظاں نوں انج بیان کیتا گیا اے:

کالیاں لفظاں وچ گواچی ہوئی رات
 چٹی چاننی وچ لکھیا ہويا نوری گُوڑ
 اتے اتھرے پنڈے وچوں،
 اُٹھدی ہوئی جانگی خشبو
 ساڈے دن دا پہاڑا اے
 گناہ اے
 ساڈیاں پوتر اکھاں لئی ہرخاب
 پاکی پلیتی وچ لمیا ہويا،
 ہک ہک دن
 اتے گلی گلی ہوکا دیندی ہوئی جوانی
 سنیہا اے وگدا پانی
 ساڈیاں ٹھہریاں ہونیاں دناں نوں
 زبردستی زندہ رہن دا
 جیہڑا لکھیا گیا اے ساڈیاں آزاد اکھاں
 تے غلام ذہناں اُتے
 سانوں عالم بناون لئی! (7)

”دن دی پہلی چٹھی“ ایہہ نظم اکھراں دی بہتر تے اوہناں دی سوچ اُتے لکھی گئی نظم اے۔ چٹے ورقیاں
 اُتے کالے اکھر جیہڑے رات دی کالک وچ بہہ کے چانن دی چٹی چاننی نال لکھے گئے نیں۔ ایہہ اکھرتے سوچ
 اوہناں دے دن دی کرنی وچوں اُگھڑے نیں۔ ایہہ اوہ خاب نیں جیہڑے پوتر اکھاں نال ویکھے گئے نیں، پر
 اوہناں خاباں دی سوچ تے اکھراں دی لکھن اُتے پاکی پلیتی دا ٹھپا لا دتا گیا ایواہناں اکھراں نوں ول نال پڑھ نہ

سکھن پاروں۔

ایہہ اکھر جوانی دا ہوکا نہیں اوس سو جوان دی واج نیں جیہڑا ہر شے نوں حاصل کرنا چاہندا سی تے ہر شے نوں بدلنا چاہندا سی، ایہہ سنیہا اے وگدے پانی دا جیہڑا ایہناں جمود دناں نوں حرکت وچ لیاوے گاتے لوکاں دی سوچ اُتے پئی ہوئی دھوڑ نوں نترے گاتے اوہناں نوں جاگ لا کے اک نوں سوچ نال اُبھرن دا ڈھنگ دیوے گا۔ ایہہ لیکھ اوہ وی اے جیہڑا ساڈیاں آزاد اکھاں نوں غلام بناون دی سوچ دیندا اے۔ ایہناں دا لکھیا سانہن نال اسیں عالم بن کھلوندے آں تے غلاماں دی سوچ وانگر جیہڑے اکھر اسیں سانجھے تے پڑھے نیں اوہ ای اگے لوکاں تکر اپڑاندے آں۔

ایہہ چٹھی کاغذ اے، کاغذ دے پُزے اُتے لکھے بول نیں۔ ایہہ بول ساڈے کول پچھ بن آئے نیں۔ اوہناں حرفاں دی جیہڑے اسیں لکھے نیں رات دی کالک تے چن دی چاننی نال پر اوہناں اکھراں وچ چانن نہیں اے پئی اوہ لوکاں دیاں دلاں نوں روشن کر سکھن۔ ایہہ اوہ پہراوا اے جیہڑا اسیں دن چڑھن دے نال ای اوڑھ لیا اے۔ ایہہ اوہ کالے لفظ نیں جیہڑے ساڈے کولوں پڑھن دی پچھان منگدے نیں۔

ایہہ چٹھی اوہ سٹوٹلیٹ اے جیہڑی ساہنوں ویہار دے اصولاں نوں پڑھن تے اوہناں دے لکھے تونواں نوں من مگروں ملیا اے۔ ایہہ اوہ چٹھی اے جس اُتے ساڈیاں سمہناں دی کارکردگی لکھی ہوئی اے۔ ایہہ چٹھی سفارش اے اوہناں لوکاں دے لئی جیہڑے کرنی پاروں نہیں سگوں دھکے زوری پاروں عہدیاں اُتے آونا چاہندے نیں۔ ایہہ چٹھی قسمت وی تے بھاگ اے، لیکھا اے۔

چٹھی علامت اے اوہناں اکھراں دی جیہڑے رات دی سیاہی وچ گواچ کے چٹی چاننی نال لکھے گئے نیں۔ ایہہ اوہ کوڑ اے جیہڑا چاننی دے چانن وچ لگیا ہويا اے۔ ایہہ کوڑ اے جیہڑا چاننی دے چانن وچ لگیا ہويا اے۔ ایہہ کوڑ اوہناں اتھریاں پنڈیاں دا اے، جیہناں وچوں جانگی خشبو نکلدی اے۔ ایہہ چٹی چاننی سفید تے دھلی ہوئی دھپ وانگ اے، ایہہ اوہ پہاڑا اے جیہڑا اسیں دن دے وچ یاد کیتا سی، ایہہ اوہ پہاڑا اے جیہڑا اسیں روز پڑھیندے آں، ایہہ اوہ حساب اے، جیہڑا اسیں روز کریندے جیہڑا دن دے متھے ہوئے ویہاری حساباں وچوں نکلیا

اے۔

ایہہ چٹھی گناہ اے، اوہناں خاباں دی صورت وچ جیہڑے اسیں پوتر اکھاں نال دیکھے سن، جیہڑے پاک سن، جیہڑے شُدھ سن، جیہناں اُتے پاکی پلیتی دا ٹھپالا دتیا گیا لوکاں دا اوہناں نظریات توں متاثر ہوون پاروں وی ایہہ رویہ اے۔ ایہہ خاب اوہ نیں جیہڑے ساڈیاں اکھاں نیں دیکھے پر اوہناں نوں پھرولنا اوکھا ہو گیا اے پوریاں نہ کر سکن دی اک چاہت دا دل وچ رہ جاوون دا انداز اے۔

ایہہ خاب نویں سوچ دے جمن دے سن، نویں سوچ دے اُسرن دے سن۔ پر ایہہ نویں سوچ ای ساڈیاں اکھیاں دے لئی گناہ بن کھلوتی اے۔ ایہناں وچ اسیں پاکی پلیتی تے ویہاری سوچ نوں سائمن دارلا رلاں دتا اے۔ پاکی پلیتی کیہ اے؟ وڈے لوک تے پلیت ہوندے ای نہیں اوہ تے اُپے نیں، اوہناں دے گناہ دن دی چٹیا ئی وچ لگ جان دے نیں اوس دُھن راہیں جیہڑا اوہ ایہناں اداریاں نوں اپنے بچائی دیندے نیں۔ ایس پاروں اوہناں دے گناہ کرن اُتے کوئی پابندی یاں روک نہیں اے۔ ایہہ اوہ لوک نیں جیہناں نے سارے وسیلیاں اُتے مل ماری ہوئی اے۔ ایہہ پلیتی ساڈی سوڑی سوچ اے، جیہڑی ایہناں پاندھاں وچ بھٹی ہوئی اے۔ ایس سوچ نوں ویہار دیاں اکھاں تے بولاں نے کھلاریا اے۔ ایہہ خاب اوہ دن نیں جیہڑے جوانی دے ہنڈیائے گے نیں۔ ایہناں خاباں دی حقیقت لہمن وچ، ایہہ پینڈے ساڈی جوانی تے اوس مُڈھلی سوچ نوں کھا گئے نیں۔ ایہہ گلیوں گلی پھرن دا ڈھنگ اوس وگدے پانی وانگر اے جیہڑا ساڈی غلام سوچ تے زنگ آلود سوچ نوں نویاں کرے گا۔ ایہہ پانی ساڈے ٹھہریاں ہویاں دناں نوں حرکت دیوے گا۔ اسیں جیہڑے زندہ ازاد اکھیاں دی کھل نال زندہ رہن دے مقصد ول دیکھدے آں۔ ایہہ ساڈے غلام ذہن ای نیں جیہناں پاروں اسیں سمجھدے آں پئی اسیں ازاد آں، پر نہیں اسیں تے اوہ ای کتاباں، لکھتاں تے اکھراں پڑھ کے پڑھاوندے آں جیہڑے ساہنوں ایس ویہاری اکھ نے دے تے دکھائے نیں۔ ایہہ اوہ سنیہے نیں، جیہناں ساہنوں کھل کے سوچن دی ویہل نہیں دتی اے۔ اسیں آزاد ساں، پر اسیں چاکریاں تے غلامیاں قبولیاں نیں۔ اسیں غلام آں حاکماں دے اوہناں دی سوچ دے، ایہہ غلامی اوہناں دے متھے ہوئے اصول مطابق حیاتی گزارن داناں اے۔ ایہہ غلام ہوون قبولن نال ای ساہنوں عالم ہوون

داج آیا اے۔

”دِن“ ایس کتاب دا تیجا شبد اے۔ دِن چٹا کرڑا دِن، ساہنوں جیون کولوں وچھوڑ دا اے، ساہنوں اپنے آپ کولوں وچھوڑ دا اے، دِن کیہ اے؟ کم دا دِن، اکلپ اے، موت اے، ایہہ کیویں ہوسکدا اے پئی جیہڑی سدا رات ای چھائی رہی، رات تے مک ویندی اے ویلے دی کھیڈ مگروں۔ رات کھیڈن وی اے، سوون تے جاگن دی، سویر دی لونوں اسیں ڈک ای نہیں سکدے، اسیں بے وس آں، چالو و بیہار دے ڈسے ہوئے، سویر دی لو وچ لگی ہوئی موت نوں کیویں ڈک سکدے آں اسیں۔ ایس ٹھل کولوں بچن دا اکوای چارا اے کہ اسیں اپنے تاریک تے ڈونگھے انھیرے نال جڑے رہیے۔ جیہڑا ساہنوں ساڈی ہوند دیندا اے کجھ پل اندر ویکھن لئی دیندا اے۔

پر دِن نال کھیڈنا، بھڑناتے کھار کھانا سوکھی گل نہیں اے۔ ایس نال جیہڑا حوصلے والی گل اے، جیہناں ایہہ بیڑا چایا اوہناں وڈے جوکھے جھالے، اوہ نابر ہو کے ہر ویلے دِن دے چان کولوں ڈردے رہے۔ اوہناں نوں ڈروے پئی اوہ دِن دے دایاں وچ نہ بے جاون۔ اتھے ہر دم وڈے سیانے اپنا کھاڑا لے کے بیٹھے نیں۔ جیہڑا ایہناں نابراں نوں ہر ویلے اندروں پاڑ کے دو کرن لئی تیار اے، ایہہ دِن رکھ اے جیہڑا رات وچ جمیا تے پنگر یا اے۔ ایہہ دھرتی تے اسمان دے ملاپ دا نشان اے۔ دِن ایس نوں چھل کے نواں روپ دیندا اے، اوہ ایس رکھ نوں پاڑ کے ورت کے کھا جانا چاہندے نیں۔

دِن ساڈی چٹی چادر اے جیہڑی اسیں اوڑھی ہوئی اے، ذاتاں، شملیاں، پگاں تے میل بندیاں دی شکل وچ، ایہہ نشان اے ساہنوں لوکاں کولوں وکھریا تے نوکھا ہو کے ٹرن دا۔ اپنے آپ نوں دوجیاں نال رلن دی میل تھیں بچا کھرن دا نشان اے۔ رلن وچ داغ لگن دا ڈراے، تے داغ لگن چٹے رنگ دی موت اے۔ چٹی چادر والے بندے نوں بندیاں نال رل رہن وارا نہیں کھاندا۔ سواہیہ چٹ جیہڑی اے ساہنوں رلن توں ڈکدی اے۔

بابا فرید نے پنجابی شعری ریت وچ اپنے شلوک راہیں دن، دیہاڑ نوں دھن وری آکھیا اے، جتھوں

ساہنوں دِن دے ہور معنے دیندے نیں۔

جت دہاڑے دھن وری، ساہے لئے لکھاء

ملک جو کنیں سُنیدا، مُونہہ دکھالے آءِ (8)

جس دِن رُوح نے اپنی زندگی دے ساہ لکھالے نیں، ملک الموت جیہڑا کنیں سُنے آں لکھے ہوئے دناں دے مطابق مُونہہ دکھاندا اے تے رُوح نوں اپنے نال لے جاندا اے۔ جیویں ویاہی ووہٹی نوں لاڑا لے جاندا اے۔

بابا فرید دِن نوں دولت نال جوڑ دکھاندے نیں، جے دِن نوں اسیں دولت نال جوڑ لئیے تے ساہنوں بابا فرید دا ایہہ شلوک سمجھ آونجے۔ دھن نوں اسیں موت نال جوڑ دے آں، پر فرید نے دھن نوں جوڑیا اے ساہاں نال، دھن دے ساہ کدوں بندے نیں جدوں اسیں دھن نوں اپنے وجود دی اصل جاننے آں۔ ایہہ ساڈے دِن دی لوڑ بنیا اے تے ساہنوں ڈرتے بھے نے آن گھیریا اے۔ دھن کول ہووے تے ساہنوں دِن دی چٹیا ئی وی رات دی تاریکی جا پدی اے۔ دھن ساڈے ساہواں نال ویاہی جاندا اے تے ساہنوں ہر ویلے اوس دے کھوئے جاوَن دا ڈر لگا رہندا اے۔ ایہہ ڈر ساہنوں جگائی رکھدا اے، دِن رات تے ہر پل، ہر ساہ اوکھا آوندا اے، ایس دے کارن ساہنوں ملک کیوں نہیں سُنیدا اے پیا، ساڈے کن بولے کیوں ہو گئے نیں۔ اسیں اوہ لوک آں جیہناں کھوہ گھس کے کھادا اے لوکاں کولوں، ساہنوں اوہناں دے وین نہیں سُنیدا اے نیں۔ ایہہ دھن ساڈے کمی کیراں تے واہکاں، راہکاں تے کسبیاں دی محنت اے۔ ایس نوں ساہنوں تے کھوہن دے دکھو دکھ ڈھنگ نیں ساڈے حاکم میل کول، اوہناں ٹیکساں، عدالتاں، کچھریاں، فوجاں، پلیسیاں نوں ایس دھن دی حفاظت اُتے لایا ہویا اے۔

”وینِ لکھیا دِن“ دا موضوعاتی ویروا:

محمود اعوان دی پہلی کتاب ”رات سمندر کھیڈ“ وچ رومانوی انداز ایناں اُگھڑ کے نہیں ملدا کیوں جے اوہناں دیاں چوکھیاں نظماں مزاحمتی ڈھنگ وچ نیں۔ پر اوہناں دی دوجی کتاب ”وینِ لکھیا دِن“ وچ ایہہ رنگ اُگھڑاواں تے بھرواں ملدا اے جیہناں وچوں کجھ نظماں ایہہ نیں آخری دن، بولے رات سیال، دِن لکھیاں آپ گواچے، اسیں روز کرنی، رویے، ذرا جیہا سُننا، کمرے وچ اڑائی گئی دھوڑ، بھاگاں بھریے، پراند اویلے دا، پُرانے عشق دی نویں خشبو، ہجر اواز سنیوے، اتھر و تھیسن سڑکاں، ٹھدی جنم دا ماہیا، ویلے دا کھارا پانی، دسمبر، نی سیتے جاگیں نہ، بھیلیے لوکے، خشبوئی، اکھ نہیں رہی ساونی، رب داناں۔ ایہناں وچوں کجھ نظماں دا تنقیدی ویروا کر کے گجھیاں رمزماں پڑھ وچارنے آں۔

سبھ توں پہلاں اسیں ”آخری دن“ نظم ول جھات مار دے آں جیہدے بولاں وچوں کتاب دا سرناواں ”وینِ لکھیا دِن“ وی لیا گیا اے۔

نت سورج پئے چڑھنے اتھے

نت چھاواں دُھپ اوہلے کرنی

نت گلیاں وچ بوہے کھلنے

دور گلیاں دی آس اچ

نت اکھاں وچ بارش ہونی

شام کہانی سُن کے

روز دیہاڑا، روز دیہاڑے وانگر ہونا

تینڈے کول اوہ گئی ہونی

گُھلنے جس نال دل درداں دے تالے

پھرنا جس دے نال دناں دا پہیہ

لتھ پینا اوہ دن جیہڑا،

تینڈی وینی اُتے لکھیا مینڈیاں ہتھاں

جس ویلے اوہ دن متھے گا اڑیے

اُس ویلے میں تینڈے نال نہیں ہونا! (9)

آخری دن اوہ دن اے، جیہڑا ساڈے دل وچ محبت دا احساس لے کے آیا اے۔ ایہہ اوہ دن اے
جیہدے مگروں کسے نویں دن دی اڈیک اکھاں وچ نہیں رہے گی۔ پر زمانے لنگھدے رہن گے، ہر اک شے اپنے
ڈھنگ دے مطابق چلدی رہے گی۔ تے حالات اودوں ای بدلن گے جدوں اسیں ایہناں نوں بدلن دی کوشش کراں
گے۔ ساڈے دل دے اندر وچھوڑے دا غم، درد تے خوف مک جاوے گا تے دل دے زنگ آلود تالے محبوب دے
مٹھے بولاں تے اکھراں نال کھل جاوے گا ایہہ اوہ دن ہووے گا جس دن محبوب دے دل وچ ساڈے لئی محبت دا
احساس جاگے گا پر مینوں ڈراے پئی اوس ویلے کیہ پتہ قسمت ساڈے وچ ہمیش دا وچھوڑا لکھ دیوے۔

سورج دا چڑھن نویں دن دا آون، دن دے مڈھ دی علامت وی اے، روشنی دے کھلن تے نویں سورج
دے اُبھرن دی گل اے۔ نواں سورج انھیرے مکاون دے لئی ابھر دا اے اُجالے لے کے۔ نت سورج پئے
چڑھنے، زمانے دا گزرن وی اے تے گزرن دا ایہ عالم مسلسل جاری اے۔

چھاں سورج نوں ڈکن دی علامت اے، سورج دی روشنی دے اوہلے وچ کوئی ایہو جیہی شے آجاوے
جیہڑی اوہدی روشنی نوں ڈک لووے ایس ڈکن توں جیہڑی شے پیدا ہوندی اے اوہ چھاں اے۔ جیہڑی سکون تے
درد دی علامت اے۔ سکون انج وے کہ ایہہ تھکے تے ہفے لوکاں لئی راحت تے سکون بنے گا اوہ جھٹ کورکھاں دی
چھاں اوہلے بہہ کے سکون مانندے نیں۔ درد تے دکھ دی علامت اودوں ای بندا اے جدوں ایہہ چھاں ساڈے
ویہڑیوں نکل کے دوجیاں دے ویہڑے ٹر جاندی اے۔ چھاں اوس سورج نوں ڈکن دی علامت وی اے جیہڑی

ابھرن تے نسرن دی اے۔

جیہناں سوانیاں دے سر دے سائیں رزق دی بھال وچ پردیس دے مکاں وچ مزدوری کرن جاندے
 نیں۔ اوہناں دافن ہر ویلے محبوب دے پڑتن دی آس وچ بوہے اُتے لگا رہندا اے تے جدوں ایہہ آس حقیقت
 وچ نہیں بدلدی اے ایہہ سدھر ہنجوبن اکھوں بارش دے وانگر گردی اے۔ شام کہانی سنن، اداسی تے غم دی کہانی
 اے جیہڑی روز دیہاڑے دے گزرن نال روز دے کماں وچ ساڈے کناں نال چھڑی رہندی اے۔ محبوب جیہڑا
 ایہناں سمھناں غماں نوں خشی وچ بدل سکدا اے وہدے کول اوہ کنجی اے جس دے نال آس تے سدھراں پوریاں
 کیتیاں جاسکدیاں نیں تے دل دے درداں دے زنگ آلودہ تالے کھولے جاسکدے نیں۔ پر جدوں ایہہ دناں
 دے پہیا پھرے گا اوس دن خورے ساڈے وچوں کسے نے جیوندا وی رہنا اے کہ نہیں۔

محمود اعوان دی شاعری دیاں علامتاں اک نویں ڈھنگ تے رومانوی سوچ دیاں نیں ”پراندہ ویلے دا“
 ویلے دیاں کندھاں وی نیں تے ویلے دیاں اوکڑاں تے باندھاں وی جیہناں نال اسیں بچے ہوئے آں۔ نظم ویکھو:

پراندہ ویلے دا

پئی ہس ہس بھدی ایں

مینڈے ناں دے سویرے اڑیئے

توں ہوراں دے ناں لا کے

بہاراں وڈی ایں

تے فیر جدوں پھل کھڑ دے

گنھ اکھاں دی اداسی مینڈی

توں ہنجاں دی آگ بالیں

دھر ہانڈیاں پکاویں سنگ

تے پھٹ کچے کردی ایں

وچھوڑیاں توں ڈردی ایس

پراند اویلے دا

پئی پیلا رنگدی ایس (10)

شاعر نے ایس نظم وچ اک وچھڑے ہوئے محبوب دے پراندے دا ذکر کیتا اے تے ایس ویلے دے پراندے دے نال اوہناں نے اپنے اندر دے سارے دکھ، غم، ہجرتے ڈرنوں جوڑ دتا اے۔ محبوب دیاں سویراں، خوشیاں، بہاراں جیہڑیاں شاعر دے لئی سن اوہناں اُتے کسے ہور دے ناں دا ٹھپہ لگ گیا اے۔

پراند، گُت اُتے چڑھاؤن لئی بنائی ہوئی دھاگیاں دی بُنت اے، جیہڑیاں زنانیاں دے سنگار لئی والاں وچ پاؤن لئی سیاہ رنگڑیا دھاگیاں دا لچھا ہوندا اے۔ جیہدے نال عورتاں پُرانے زمانے وچ اپنے وال گندھیاں سن تے والاں دیاں گندھاں اوہناں دے سپین نوں نمایاں کر کے دکھاندیاں سن، سوانیاں دے حسن وچ اک ودھیاشے دے طور تے ورتیا جاون والا اپنے ویلے دا اک چنگا اوزار سی۔ ایہہ اوس علاقے تے پنجاب دے حسن تے ثقافت نوں دکھاؤن دا اک ڈھنگ وی اے۔ جیہڑا شاعر نے ایس نظم وچ ورتیا اے۔

شاعر آکھدا اے میرے دناں نوں غماں دے طوفان وچ گنھ کے تے میرے ناں دا ویلے دا پراند بنا کے توں کسے ہور دے ناں لا دتا اے اوہ پراند جیہڑا مینوں دکھاؤن دے لئی بٹھیا جانا سی تو اوہ ہُن وچھوڑے پاروں کسے ہور دے ناں دا بندھدی پئی ایس۔ میرے حسن دے لمحے توں کسے ہور نال ہس کھیڈ کے گزار رہی ایس۔ جیہڑے میرے لئی دکھ دا سبب نیں۔

ایہناں خشی دے لمبیاں وچ میں تے تینوں یاد آؤندا ای ہونتا تے توں اوہ خشی دے کھڑے پھل بھل کے اکھاں وچ اک لمحے لئی اُداسی دے پھل لے آؤندی ہوویں گی توں ایہناں لمبیاں دی اداسی نال اکھوں ہنجو بن کے اوہناں دی ہانڈی بنا کے ہنجواں دی اک بال جیہڑے اندر دے پھٹ نے اوہناں نوں جر دی ہوویں گی۔ توں ایہناں ہنجواں دے ڈگن نال اک حساس بندے وانگر وچھوڑے دے ویلے اُتے وین کردی ہووے گی۔

پراند اویلے دا حُسن دی علامت اے، دوجی ویلے دے گزرن دی علامت اے۔ تہی ساڈے پنجاب دیاں

سوانیاں دے حسن دی علامت اے۔ پر شاعر نے ایس علامت نوں محبوب دے حسن دے نال ہجر وچھوڑے تے غم دی علامت بنا کے ساڈے موہرے لیا کھلاریا اے۔ محبوب جیہڑا عاشق نوں یاد کردیاں ہو یا اپنیاں بہاری اکھاں وچ اُداسی، ہنجواں دی اگ تے اوس اگ اُتے اندر دے پھٹ پکانا اوہناں وچھوڑیاں دا ڈراے جیہڑا ویلے دے گزرن نال محبوب دے دل وچ ہن وی جیوندا اے پیا تے اوہ ویلے دے گزرن نال ماضی دا قصہ نہیں جا پدا سگوں انج ای لگدا اے کہ اج دا واقعہ ہووے۔

”پرانے عشق دی نویں خشبو“ وچ شاعر نے اوس یاد دا ذکر کیتا اے جیہڑی ویلا گزرن مگروں دل وچ مڑ جاگی اے۔ جیہنوں اوس نے منوں وسار دتا سی۔ شاعر دی ایس نظم وچ لوک گیتاں دی رمز وکھالی دیندی اے۔ جیہناں نوں شاعر نے اپنے جذبیاں دے اظہار لئی سوہنے تے نروئے ڈھنگ نال ورتیا اے۔ نظم دے بول ویکھو:

وَس نیرے ہو دور

وے ماڑیاں دیا ڈھولا

تینڈے ناں دی شام پرانی

چرکی اپڑی ساڈے کول

وے دن دیا چن ڈھولا

ساڈا کردے پورا جوگ

تے تڑپے سنگ ڈھولا (11)

نظم دے موضوع اتے گوہ کریئے تے ایہہ اک اچرج گل جا پدی اے پئی شاعر نے ایہہ سرناواں کیوں اپنی نظم لئی چنیا اے۔ ”پرانے عشق دی نویں خشبو“ عشق تے پرانا ہوندا ای نہیں اے، اوہ نروئے تے کول جذبیاں دے رنگ وچ رنگیا سدا مہکدا تے کھڑیا رہندا اے۔ ایہہ سنگندھ اوہناں جذبیاں دی اے جیہڑے ویلے دے بیتن نال چت اندر دم تروڑ گئے سن پر ہن فیر جاگ پئے نیں، تے محبوب نوں اپنا سنگی بناون دی آس لے کے آئے نیں۔ نظم اُتے اگانہہ گل کرن توں پہلاں ایس نظم وچ ورتی ہوئی رمز ڈھولے بارے تھوڑی جیہی گل کر لینے آں۔

ڈھولا پنجابی دی مشہور لوک صنف اے۔ وکھو وکھ علاقیاں وچ ایہدے دکھو وکھ رُوپ نیں۔ ڈھولیاں وچ تاریخی موضوعات توں لے کے حمد، نعت تے مُرشدی مدح ورگے موضوعات شامل ہوندے نیں۔ پنجابی دے کجھ شاعراں نے ڈھولے نوں لوک روایت وچوں چُک کے کلاسیکی روایت وچ شامل کر دتا اے۔ ڈھولا کچھی پنجاب دا لوک گیت اے۔ ایہہ باردے لوکاں وچ بوہتا ہرمن پیارا اے۔ ساندل بارتے گنجی باردے وچ ایہہ اک لوک صنف اے۔ ڈھولا ڈھولک وانگ وڈا ساز وی اے۔ جو باردے لوکاں وچ کھسی، کوڈی، دھمال تے ناچ سمیں وجایا جاندا اے۔

شاعر نے اپنی ایس نظم وچ ڈھولے دی رمز نوں محبوب دے لئی ورتیا اے تے اوس نال جو گل کر کے محبوب توں نیڑے وساں دی جاگ من اندر جگائی اے۔ ایہہ اوہ خشبو اے جیہڑی اک پرانی شام دی یاد بن کے شاعر دے موہرے آن کھلوی اے۔ شاعر ایس نظم وچ محبوب نال مخاطب اے تے اوس نوں آکھدا پیا اے پئی توں میرے ہجر وچھوڑے دا غم وصل وچ بدل دے۔ تیرے پاروں میں جیہڑا فقیری دا لباس اوڑھیا ہویا اے۔ ایس جوگ نوں میرے سنگ ٹر کے پورا کر دے تاں جے ہجر وچھوڑے دی ایہہ سک مک سکے۔

’دسمبر‘ وچ شاعر نے محبوب توں بنا لنگھائے ہوئے اپنے 334 دناں دی گل کیتی اے۔ جیہڑے محبوب ولوں خط، سنہیہ دکھ سناون دی اڈیک دی آس لے کے لنگھ گئے نیں پر محبوب ولوں کوئی سندھیہ نہیں آیا اے۔ شاعر نوں ڈراے پئی ایہہ دن یاں دناں دی اڈیک سال گزرن دے نال وی نہیں مکی۔ نظم دے بول ویکھو:

بھلیے لوکے!

334 دن لنگھ گئے

پر گل نہیں ہوئی ساڈی

چٹھی، پھل، سنہیا، اتھرو

کجھ نہیں گھلیا توں دی

پتر تھی گئے باغ

پپل پپل پینڈے پائے
 بک دو جے دیاں اکھاں
 جیہڑے خاب لکائے تیتھوں
 دل کردا آج دساں
 جیہڑے پُھل مینڈے سینے کھڑدے
 دل کردا ہن گھلاں
 انج نہ ہووے برقاں ڈگن
 سچناں آلا مال
 مک نہ جاوے سال (12)

دسمبر دی علامت نوں شاعر نے اُداسی نال جوڑیا اے، دسمبر دا موسم ٹھنڈا تے سیت پالے والا ہوندا اے۔
 چوکھے شاعر ایس موسم دیاں رمزاں نوں محبوب توں دوری دے اظہار لئی ورتدے نیں۔ شاعر نے وی ایس رمزنوں غم
 دے بیان دی اک کیفیت نال جوڑیا اے۔ جیہڑی اودھی اپنی تے اپنے اندر دی اے۔

شاعر آکھدا اے پئی چنگی تے ودھیامت والیے تیرے توں دوری دے 334 دن لگھ گئے نیں پر توں نہ کوئی
 گل کیتی اے تے نہ ای توں مینوں اپنے حال احوال بارے دسیا۔ چٹھی، پُھل، سنہیا، ایہناں وچوں کوئی وی شے توں
 میرے کول نہیں گھلی جیہدے توں ایہہ تھوہ لگ سکے پئی توں مینوں یاد وی کیتا اے کہ نہیں۔ ایہدا اظہار پیار دیاں
 تن علامتاں نیں جیہناں وچوں اک وی ساڈے تیکر نہیں اڑی اے۔

شاعر آکھدا اے ایہہ محبوب توں کوئی وی پتر نہیں گھلیا اے۔ میرے دل دا باغ جیہڑا ہراسی، اوہ ہن بنجر
 ہون لگ پیا اے تے ساڈیاں اکھاں ہن ایہناں پینڈیاں دی اڈیک وچ کنیاں ہو گئیاں نیں تے مینوں کوئی آس
 اُمید نظر نہیں آؤندی پئی تیرے ولوں کوئی جواب آوے گا ایس لئی میں آپ ای تیرے تصور نوں سوچ وچ لیا کے ایہہ
 بول لکھ دتے نیں۔

شاعر آکھدا اے پئی میرا دل کردا اے پیا میں اوہ سارے خاب پھرول کے تینوں دساں جیہڑے میں اپنیاں اکھاں، خیالاں تے سوچاں وچ وسائے ہوئے نیں۔ اوہ خاب جیہڑے تیرے نال رہن دے نیں، جیہناں اُتے اگلی حیاتی دی نینہہ اُسرنی اے۔ اوہناں سبھناں نوں تیرے موہرے کھولاں تے مینڈے دل وچ جیہڑے پھل تے نشئی دے منظر کھردے نیں۔ میں اوہ سارے لکھ کے تیرے ول گھلنا چاہندا آں تاں جے میرے من اندر کوئی ہڑک نہ رہ جاوے پئی میں تینوں اپنے حالات تے جو کجھ میرے دل وچ تیرے بارے ہے اوہدا پچھتاوا نہ رہ جاوے کہ تینوں اوہ بیان کر کے نہیں دس سکیا۔

کوی آکھدا اے کہ مینوں ڈر لگن لگ پیا اے پئی کدھری ایہہ جذبے رُک نہ جاوون تے تیرے بارے سوچن دی سوچ تے لکھن دے بول نہ مک جاوون تے ایس سوچ دے مکن نال ای سال دی نہ مک جاوے۔ توں سال دے مکن توں پہلاں اپنی خبر میرے تیکر اڑادے۔

”مینوں چھڈ کے“ ایس نظم وچ شاعر سوانی دے انداز وچ مخاطب اے تے اک سوانی دے روپ وچ آکے اپنے دل اندر جاگن والے رومان دا ذکر کردا اے پیا۔ نظم دے بول ویکھو:

اُدوں جائیں

جدوں سُننا ہوواں

جدوں مینڈیاں اکھاں وچ

رات دے خاب

حالیں جاگے نہ ہوون

جدوں مینڈی نیندر پکی

تے اکھاں کچیاں ہون

جدوں سورج دا تھکیو اں

حالیں لتھا نہ ہووے

جدوں رات دی منجی اُتے

سویرستی ہووے

جیون جوگیا!

اُدوں جائیں

جدوں کوئی نہیں جاندا! (13)

شاعر ایس نظم وچ محبوب نال مخاطب ہو کے اوس نوں وچھڑن دا ڈھنگ دسدا اے پیا تے نال ای اوس نوں اوہ ساریاں حالتاں وی دس رہیا اے۔ جیہناں وچ اوہ چھڈ کے جاسکدا اے تے شاعر نوں درد، وچھوڑے دے غم وچ ڈبیا چھڈ جاوے۔ شاعر آکھدا اے کہ مینوں چھڈ کے اودوں جاویں جدوں میریاں اکھاں بند ہوں، مینوں اپنے آلے دوالے دی خبر نہ ہووے پئی اتھے کیہ ہو رہیا اے میں اودوں ستا تے ہوواں پر ڈونگھی نیندر وچ نہ ہوواں۔ اکھاں وچ خاب نہ جاگے ہوون جیہڑے نیندر دیاں ڈونگھیاں وادیاں وچ جاون گروں جاگدے نیں۔

شاعر محبوب نال مخاطب اے تے اوس دے جذبے محبوب نوں ویکھ کے ہڑوانگر نکلدے پئے نیں اندروں شاعر محبوب نوں آکھ رہیا اے کہ مینوں چھڈ کے اودوں جاویں جدوں میری نیندر پکی ہووے، مینوں شعور نہ ہووے پئی میں کیہ کردا پیا آں تے میرے جسم بے وس ہو جاوے اکھاں کچیاں ہو جاون تے اوہ تھوڑے جیہے کھڑاک پاروں وی کھلن تے اوہناں نوں دیر لگے۔ شاعر آکھدا اے کہ مینوں چھڈ کے اودوں جاویں جدوں میرے اندر داتھکیواں حالے مُکلیا نہ ہووے۔ اگلے دن دا سورج جاگیا نہ ہووے تے من اندر پیا انھیرا، تاریک ای ہووے، اوہ اُجالے وچ نہ بدلیا ہو یا ہووے۔

شاعر محبوب نوں آکھدا اے کہ مینوں چھڈ کے اودوں جاویں جدوں آلے دوالے کالک دے انھیرے جاگ رہے ہوون تے اوس کالک وچ کوئی دسدا نہ ہووے، اوس کالک دے انھیرے وچ سویردی کرن جاگن دی اُمید نہ ہووے۔ توں مینوں چھڈ کے اودوں جاویں جدوں کوئی نہیں جاندا اے۔

”اکھ نہیں رہی ساونی“ وچ محمود اعوان اپنی اندر دی کیفیت بارے دسدے نیں پئی میں ہنجو وگا وگا کے اپنا

بے وس تے ہف چکلیا آں کہ ہُن میری اکھوں اتھرو وی نہیں ڈگدے نیں۔ ایس نظم وچ اوہ عشق نوں مڑتوں کرن دی گل کردے نیں تے وچھرن جیہڑا بوہت اوکڑاں بھریاں ہوندا اے اوس نوں ملن ای ملن دی وچ بدلن دی گل کردے نیں۔ چوکھے شاعر اک واری عشق کرن مگروں اوہدیاں اوکڑاں توں ڈر کے دوبارہ ایس منزل دے پاندھی بن توں ڈر دے نیں پر شاعر مُڑ ایس منزل دا پاندھی بنا چاہندا اے تے جیہڑا اک نویلکے ڈھنگ دا اے۔ نظم ”اکھ نہیں رہی ساونی“ دے بول ویکھو:

چلو فیر عشق کرے

بک وار فیر

ٹٹ کے

ہوش نہ رہوے کوئی دُنیاوی

پر ایہی ملن ای ملن ہووے گا بس

.....زرا ملن

عمر نہیں رہی وچھوڑیاں جوگی

اکھ نہیں رہی ساونی

تے اسیں وی

اُداں دے نہیں رہے

چداں دے کدی ہے ساں (14)

اکھ نہیں رہی ساونی، سوچن تے ویکھن دا ڈھنگ پرانا نہیں رہیا اے، ساونی، ساون توں بنیا اے، ساون دے مہینے وچ بارشان بوہت ہوندیاں نیں۔ اکھ دا ساون وانگر نہ رہنا، ورسن دے قابل نہ رہنا اے، ہنجواں دا اکھاں وچوں مک جانا وی اے۔ جدوں اکھ وچ ہنجوای نہیں ہوون گے اوہ ورسے گی کیوں تے ویکھے گی کیوں۔

شاعر نے نظم وچ گل عشق دے دوبارہ کرن توں شروع کیتی اے۔ عشق دوبارہ کرنا اپنے آپ نوں اوہناں

ساریاں اوکڑاں وچوں مُڈھ توں لنگھانا ہوندا اے۔ جیہڑیاں اک عاشق اُتے محبوب نوں حاصل کرن لئی گزردیاں
نیں۔ شاعر آکھدا اے میں ایہناں اوکڑاں توں فیر جانو ہونا چاہندا آں پر ہُن ایس راہ دا پاندھی بن توں مگروں میں
ایہدیاں راہواں وچ گواچ جانا چاہندا آں۔ مینوں دنیاوی لوبھ لالچ جتھے نہ آن گھیرن۔

دنیاوی ہوش دنیا اُتے گزارا کرن دے اوہ سارے کارن نیں جیہناں نوں کرن لئی اسیں اپنی ہوند گوا لینے
آں۔ ساہنوں اپنے آپ دی سارای نہیں رہندی پئی اسیں کیہ آں، ساڈا اندر کیہ اے، ایہہ ساڈے توں کیہ منگ کردا
اے تے اسیں آپ کیہ کردے پئے آں۔ اسیں اپنے آپ نوں غیر ضروری کماں وچ الجھائی رکھدے آں۔ ٹکر دی نس
بج وچ اینے کورجھ جانے آں پئی ساہنوں اپنے آپ توں وکھ اپنے گھر والیاں لئی وی ویہل نہیں ہوندی پئی اوہناں
نال بہہ کے جھٹ گل بات کر سکیے۔ کوئی آکھدا اے پئی میں ہُن عشق دی راہ دا پاندھی بننا چاہندا آں۔ جتھے وچھڑن
نہیں ہووے گا۔ جتھے کوئی سیدا تے کیدو ساہنوں اکدو بے نال ملن توں ڈکن لئی نہیں ہووے گا۔

شاعر آکھدا اے ایس راہ دا مسافر بن کے میں ملن ای ملن دا چاہیوان آں ہُن نہ تے میری اکھ اپنے
جوگی رہی اے پئی اوہ ہور ہنجو وگا سکے تے نہ ای عمر وچھوڑیاں دے غم جھل سکدی اے تے نہ ای میرا اپنا وجود اُنج
اے کہ ایس راہ اُتے ٹردیاں ہونیاں جدائی دے پھٹ جڑ سکے۔

محمود اعوان دا ایہہ رومان اک شاعر دا رومان تے ہے ای اے پر نال ای اک پردیسی داوی رومان اے
جیہڑا اپنے دیس توں دور ہو کے وی اپنی دھرتی تے اوس دھرتی دی ماں بولی نال جُویا ہویا اے۔ اوہ جیہڑے بول
بولدا اے اوہناں وچ محبوب نوں تسلی دے وی نیں تے نال ای واپس آون دی سبک دے وی۔

انسانی حیاتی وچ خاباں نوں بڑی اہمیت حاصل اے۔ خاب بندے دی اکھ وچ سچ کے اوہدا رشتہ ماضی تے
حال توں مستقبل نال جوڑ دے نیں۔ خاب اللہ دی بوہت وڈی نعمت ہوندے نیں تے ایہناں توں بغیر مثالی حیاتی دا
تصور ای ممکن نہیں اے۔ خاب انسانی حیاتی دا اوہ رنگ نیں جتھے صرف سچ ای سچ اے۔ خاباں راہیں مردہ تے کچیاں
خاہشاں، سدھراں نوں زندگی ملدی اے۔ خاب جیون لئی حوصلہ دیندے نیں تے مرن دا ول سکھاندے نیں۔ مشرقی
حکمت وچ خاباں نوں بڑی اہمیت حاصل رہی اے۔ حضرت یوسفؑ دے خاب تے فیر اوہناں دا عزیز مصر دے

خاباں دی تعبیر دَسنا، حضرت ابراہیمؑ دا خاب، مہاتما بدھ دا خاب انسانی تاریخ وچ ایہناں دی اہمیت ول بھرواں اشارہ کردے نیں۔ کجھ خاب نیندر دی حالت وچ دیکھے جاندے نیں، جیہناں بارے آکھیا جاندا اے پئی ایہناں خاباں دا تعلق انسان دیاں اوہناں خاہشاں تے سدھراں نال ہوندا اے جیہناں نوں اوہ پورا کرنا چاہندا اے تے کجھ خاب جاگدی اکھ نال دیکھے جاندے نیں جیہڑے مستقبل دے نال جڑے ہوندے نیں۔

خاباں بارے ”شہزاد احمد“ اپنی کتاب ”الفرائڈلز“ وچ اچ لکھدے نیں:

”ایک خواب کی تشکیل میں ہم ایسے واقعات ہی چننے ہیں جو ہماری اسلوب حیات سے مطابقت رکھتے ہیں اور وہی کچھ بیان کرتے ہیں جو ہماری اسلوب حیات کا مقصد ہوتا ہے، جو اس خاص لمحے کسی خاص مسئلے کا سامنا کر رہا ہوتا ہے۔ انتخاب کے معنی سوائے اس کے کچھ نہیں ہو سکتے کہ ان معانی کا تعلق اسلوب حیات اور اس کی درپیش مشکل کے رشتے سے ہوتا ہے۔ ہر خواب میں اسلوب حیات اپنے لئے راہ تلاش کرتا ہے، کسی مشکل کو حقیقت پسندانہ طریقے سے حل کرنے کے لئے عقل مشترک کی ضرورت ہوتی ہے، مگر اسلوب حیات اس کی اجازت ہی نہیں

دیتا۔“ (15)

محمود اعوان دی شاعری وچ وی خاب ہے نیں اوہ خاب وی دیکھدا اے تے نال آپنے آلے دوالے خاباں دی دُنیا وسائی بیٹھا اے۔ اوہ خاباں وچ گواچیا وی رہنا چاہندا اے تے نال ای حقیقی دُنیا نال وی جُویا رہنا چاہندا اے۔ کدی اوہ رومانوی اکھ نال خاباں نوں تکدا اے تے محبوب دیاں اکھاں، پراندے تے مستقبل دی گل کردا اے۔ کدی خابوں باہر نکل کے خیالی دُنیا توں عملی دُنیا ول سفر کردا دکھالی دیندا اے۔ محمود اعوان دی شاعری وچ خاباں دی گل، تے فیر، دید، ذرا جیہا سُنفا، دھپاں کولوں خبر نہیں ہونی، ساوے دن دی کھوج، خاب خواری، خشبوئی، دن دی کتاب وچوں ورگیاں نظماں وچ ملدی اے۔ ایہناں وچوں کجھ دا ویروا اتھے اپنے اکھراں وچ کردے آں۔

”دِید“ اک رومانوی نظم اے جیہدے وچ شاعر اپنی حالت اُتے گل کردیاں ہویاں خاباں وچ محبوب نوں
ملن لئی کنگھی کر کے سوون اُتے زور دیندا دکھالی دیندا اے۔ نظم دے بول ویکھو:

کنگھی کر کے سٹا کر

کیہ پتہ

خاباں وچ

کسی وکھریاں والاں آلی دی،

دِید ہونی ہووے (16)

شاعر دکنگھی کر کے سونا تے خاباں وچ وکھریاں والاں والی محبوبہ دی دید دی آس لے کے سونا اوس نوں
ماضی دی یاد نال وی جوڑدا اے تے مستقبل وچ آون والے محبوب نال وی کیوں جے ایہہ دِید محبوب دی جیہڑی
ماضی دا حصہ رہی اے یاں ماضی دے وچ اوہناں دی حیاتی دا سبھ توں وڈا محور رہیا اے اوہ وی ہوسکدا اے یاں فیئر
اوہناں دی اپنی خیالی دُنیا دا محبوب وی ہوسکدا اے۔

شاعر محبوب دی دید لئی سوون توں پہلاں اپنی موجودہ حالت نوں ٹھیک کر کے سونا چاہندا اے، اوہ اپنی
وکھری ہوئی شخصیت نوں سمیٹ کے محبوب دا دیدار کرنا چاہندا اے پئی جدوں محبوب اوہدے موہرے ہووے اوہنوں
ہور کسے گل دی چٹنا نہ ہووے سگوں اوہ ہر فکر توں آزاد ہو کے اوس نوں ویکھ سکے تے فکراں توں ازاد حیاتی خاباں دی
ای ہوسکدی اے۔ ایس لئی اوہ خاب وچ پوری تیاری نال محبوب نوں ملنا چاہندا اے۔ ایہہ شاعر دے محبوب دی اوہ
دِید اے جیہڑی اوہ جاگدی اکھ نال پوری نہیں کرسکدا اے سگوں سستی تے پُرسکون اکھ نال اوس دید نوں پورا کرسکن
دی چاہت اے۔

”دُھپاں کولوں خبر نہیں کوئی“ وچ محمود اعوان من اندر جھاتی پاون اُتے گل کردے نیں۔ نظم دے بول ویکھو:

خاباں دا ہتھ پھڑ پھڑ ٹریے

دل دیاں سیراں کریے

اکھاں گھلن توں پہلاں
 اکھاں وچوں لگرے چنے
 گزری رات عذاباں دے
 بانہواں پھڑکے موڑ لیاہے
 رات دے رُستے ساہواں نوں
 ساہواں نوں وت واپس گھلیے
 مُفت دیہاڑی داری تے
 ہتھاں وچوں
 چڑھدے دن دا لیکھا پڑھیے
 پڑھ پڑھ بستر وڑیے
 سبناں کولوں ٹیم نہیں ہونا
 اج وی اپنیاں یاراں لئی
 دُھپاں کولوں خبر نہیں ہونی
 اج وی ساڈیاں شاماں دی (17)

دُھپاں دے سکیاں کول ہُن خبر نہیں اے، دُھپاں دی روشنی وچ اسیں دل دی دُنیا دی سیر نہیں کر سگدے،
 دل دی دُنیا تیکر اُپڑن لئی ساہنوں ایس عملی دُنیا تے لوہی دُنیا توں دکھ ہو کے اپنے خاباں دی دُنیا وچ جانا پینا اے،
 خاب دی دُنیا ای حقیقت وکھا سگدی اے، خاب دی دُنیا ای دماغ توں دل تیکر لے کے جاسگدی اے۔ خاب دی
 دُنیا ای اوہ دنیا اے، جیہدے وچ اسیں نہ پوریاں ہوون والیاں خاہشاں نوں پوریاں کر سگدے ہاں۔ ایہناں
 اکھاں وچوں لگرے چُن کے، ایہناں سکھ مانن لئی نگھ دیئے، خاباں نہ پورا کر سکن دی آس جیہڑ اکھاں وچ جم گئی
 اے، دکھاں، درداں، غماں دی رات جیہڑی عذاب وانگوں ساہنوں چمڑ گئی اے اوس نوں سکھاں وچ بدل سکھے۔

ایہہ چاننی تے دھپ ساڈے آلے دوالے کھلری ہوئی اے ایہدے کول ساڈی رات کھیڑے حال وچ
گزری اے ایہدی کوئی خبر نہیں اے، ساڈے اندر دے ساہ کیویں نکلے تے کیویں مڑ اندر گئے اوہناں بارے کوئی
خبر نہیں اے۔ اوہ ساہ جیہڑے سکھ دے ساڈے کول رُس گے نیں اوہناں ساہواں نوں واپس منا کے لے آئیے۔
ایہناں ساہواں نوں واپس لیاون لئی اسیں مُفت مزدوری کرن نوں وی تیار آں۔ ایہہ گزرے ہوئے ساہ ای نیں
جیہڑے ساہنوں ساڈے چڑھن والے دن دا لیکھا پڑھاون گے دن دی ساری کرت کھول کے مینوں دکھاون گے۔
ایہہ ساہ مینوں دسن گے پئی میں ساری دیہاڑی وچ ایہناں دھپاں اوہلے کیہ کرنا اے۔

ایہہ دن دا لیکھا ساہنوں بستر وچ وڑ کے سوچن دی رمزدیوے گاتے ساہنوں آکے سمجھاوے گا پئی جیہناں
بارے اسیں سارا دن تے رات سوچدے رہے آں اوہدے کول تے ساڈے بارے سوچن دی ویہل ای نہیں اے۔
ایس چانن کول ساڈی رات تے شام دی خبر نہیں اے پئی اوہ کیویں لکھی اے۔

محمود اعوان دے ایہہ خاب چار یاں پنج مصرعیاں دی شکل وچ مٹی نظم دے رنگ وچ کھلے ہوئے
نیں۔ اوہناں دی اک نظم ”ذرا جیہا سُفنا“ ویکھو:

رُکھاں وچوں دن ٹردائے

ہو جانداے رات

اساڈے بوہے آکے

اکھاں وچوں پھل ٹردائے

ہو جانداے ساہ! (18)

اک نکا جیہا سُفنا جیہڑا ایہو جیسے بندے دا اے جیہڑا سبھ کجھ بدلنا چاہندا سی تے جیہدی سوچ دن وچوں ٹر
دی سی تے رات تیکر اوس سوچ نوں اسیں اپنے نال بنھ کے ٹردے رہندے ساں پئی اوس سوچ نوں دن وچ ای
پورا کرتا جاوے۔ رُکھ ہریالی دی علامت اے، چھاں دی علامت اے، رُکھ نال ساڈی ساری حیاتی جُوی ہوئی
اے۔ اسیں ایہدے پنا دُنیا اُتے ساہ نہیں لے سکدے آں۔ رُکھ وچوں دن دا ٹرن چھاواں اوہلے دن دا ٹرن

اے، سُکھ لبھن اے تے جیون لئی اک مقصد وانگر دن کھڑیائی رکھیے تاں بے اکھاں وچوں دیکھن والے سُفنے جیہڑا ہریالی تے نئشی لبھن لئی نیں اوہ پورے ہو سکے۔

ایہہ ذرا جیہا سُفنا جیہڑا دن تے رات توں بوہت دور اے۔ جیہڑا ساہواں دے چلن نال ای دیکھیا جاسکدا اے تے ساڈے زندہ رہن دی علامت اے۔ ایہہ سُفنا اوہ پھل اے جیہڑا ساڈی اکھ وچ کھڑیا اے۔ دُنیا نوں بدلن دی اُمید تے تاہنگ لے کے۔ ایس نوں پورا کرن دی لئی ساہنوں دن رات اک کرنا پینا اے۔

محمود اعوان دے ایہہ خاب محبوب توں دوری دے رنگ وچ وی رنگے ہوئے نیں۔ اوہ اپنے خاباں اندر جنی دی گل بڑے محتاط تے سنبھلے ہوئے ڈھنگ نال کردا اے۔ اوہدی نظم ”ہجر چڑھیسی رنگ“ دے بول دیکھو:

سانوں تینڈیاں ہتھاس

چُمیا نہیں تاں کیہ اے

تینڈی یاد داسیک بڑا اے

جیون جو گیا!

ایس واری نہ درد حضوری کرساں

تینڈے ناں دے خاب بنا کے

راتاں توری کرساں

باغاں اندر تیلی بن کے

ہجر پوری کرساں (19)

محمود اعوان دی ایہہ نظم ہجر دے رنگ چڑھن توں اُردی اے تے دو رنگاں وچ ونڈی ہوئی اے اک رنگ ماضی دی یاد دا اے جیہڑا محبوب دے نال جڑیا ہو یا اے۔ دو جا رنگ اوس سوانی دا اے جیہڑی اپنے دل دی سدھرنوں حقیقی دُنیا وچ پوری نہیں کرسکی اے تے اپنی خیالی دُنیا وچ اوس نوں پورا کرنا چاہندی اے۔ شاعر نظم دے وچ اک سوانی دا روپ دھار کے ساڈے موہرے آئے نیں۔

ایہہ ہجر دا رنگ اوہناں ہتھاں دا اے جیہڑے محبوب نوں چھو نہیں سکے۔ دنیاوی پاندھاں پاروں پر ایس
 ہجر دے نال اوس محبوب دی یاد دل نال جڑی ہوئی اے جیہڑی مٹاونی اوکھی اے۔ محبوب نوں جیون جوگا آکھن اوس
 نوں زندہ رہن لئی دتی گئی دُعا اے۔ جیہڑی دل دی اتھاہ گہرائیاں وچوں نکل کے پیار پاروں ہوٹھاں اُتے آؤندی
 اے۔ شاعری دے ایہناں بولاں، ایس درد نوں محبوب دے حضور حاضر ہو کے اپنی ایس کرب بھری سک نوں بیان
 کرن دا انداز اے۔

ایس واری جدوں توں میرے خاباں وچ حاضری دیوے گا میں تیرے نال بہہ کے اپنی رات دے
 اُتھیرے نوں چانن وچ بدلاں گی تے ایہہ چانن اوس تتلی وانگر ہووے گا جیہڑی ہر ویلے ہجرت وچ رہندی اے تے
 اک پُھل اُتے باغ اندر ٹک کے نہیں بہندی اے۔ میں وی تیری اپنے خاب دے وچ حاضری مگروں اپنے وجود
 توں ودھ کے خدمت کراں گی۔ جیہڑی میں حقیقی دُنیا وچ نہیں کرسکی۔ میں ایس ہجر دے رنگ نوں اپنے اُتے اوڑھ
 کے ایس رنگ دا جشن منواں گی اپنی ایس حالت اُتے ماتم نہیں کراں گی سگوں تتلی بن کے اوہ ہجرت پوری کراں گی
 جیہڑی میں ایس دُنیا وچ رہندی ہوئی پوری نہیں کرسکدی آں۔

محمود اعوان محبوب دے رویے توں پریشان وی دکھالی دیندے نیں۔ اوہ محبوب دے کچھے نسن نوں ”خاب
 خواری“ دے رُوپ وچ دکھاندے نیں۔ نظم دے بول دیکھو:

خاب خواری کر کر تھکے

تینڈے کچھے سبنا

تر لے پائے،

میتناں کر کر

ویریاں کولوں تینڈی دید دا ٹکر منگیا

خاباں اندر خاب ملن دا ٹنگیا

نت مسیح پئے گھلے

نت کالاں کھڑکائیاں

پر نہیں تینڈے طرفوں میلاں آئیاں (20)

شاعر نیں ایس نظم وچ اپنے خیالاں دی خواری دی گل کیتی اے۔ شاعر آکھدا اے پئی میں ہُن اپنے خاباں دے کچھے نَس نَس کے ہف گیا آں۔ میرے کول اپنی ہمت نہیں اے پئی میں ایہناں خاباں دا ہور پچھا کر سکاں ایہہ خاب بوہت بھارے نیں ایہناں دا بھار میں اپنے سینے تے ذہن توں لاہنا چاہندا آں۔ میں ایہناں نوں پورا کرن دے لئی بوہت اوکڑاں جھلیاں نیں پر ایہہ پورے نہیں ہوئے۔ ایہناں خاباں نوں پورا کرن لئی میں ویریاں دے در اُتے جا کے وی منگیا اے پئی کسی طرح ایہہ اپنے حقیقی رُوپ وچ میرے ساہمنے آسکن پر ایہہ خاب اصل دُنیا دا رُوپ نہیں دھار سکے۔

شاعر آکھدا اے کہ ایہناں خاباں نے میرے اندرون ہلا کے رکھ دتا اے۔ ایہناں نوں تگن دے نال میں حقیقی دُنیا توں بالکل دکھ ہو چکیا ساں۔ میں ایہناں خاباں دی دُنیا وچ تینوں ویکھنا چاہندا ساں، میں تینوں سنسے گھلن لئی جدید ذرائع وی ورتے تینوں مسج گھلے، کالاں کیتیاں پر تیرے دلوں کوئی میل میرے تیکر خیریت دی خبر لے کے نہیں آئی اے تے نہ ای انج دی کوئی گل پئی جس توں پتہ چل سکے توں جس حال وچ ایں اوں وچ خُش وی ایں یاں نہیں۔

پنجابی دے لوک گیت دُنیا بھر دے لوک گیتاں دی طرح پنجاب دی تہذیبی تے ثقافتی تاریخ دا سبھ توں وڈا تے مضبوط سومہ نیں۔ پنجاں دریاواں دی ایہہ دھرتی جیہنوں پنجاب کہیا جاندا اے مُڈھ توں ای زرعی روایتاں دی امین رہی اے۔ ایہتوں دے لوکاں دی زندگی دا سبھ توں وڈا سہارا زمین اے۔ جتھوں ایہہ رزق اُگاندے تے کھاندے نیں۔ ایس کر کے ایہتوں دے لوک گیتاں وچ وی زمین تے زراعت توں متعلق ڈھیر گھجیاں علامتاں دا ورتارا کیتا گیا اے۔ پنجاب ہمیش توں ای باہروں آون والیاں دے ہلے تے حملے ویکھدا رہیا اے۔ ایس کر کے ایہتوں دے لوک گیتاں وچ ایس طرز احساس دی گونج وی سُننی جاسکدی اے۔ فیر جیویں ایہتوں دے لوکاں دا طبر بن کے رہن دا وطیرا وی ایہناں لوک گیتاں دا خاص موضوع رہیا اے۔ ایہتوں دے مخصوص موسم سردی، گرمی تے

دیسی مہینیاں دی بھال وی ایہناں بولاں وچ دکھالی دیندی اے۔ کجھ ایہو جیسے گیت وی نیں جیہناں وچ انگریزاں دی حکمرانی تے ایہتھوں دے لوکاں تے ظلم دی داستان وی لگی ہوئی ملدی اے۔ انج ای اسلام فکر دے آون نال ایہتھوں دے مجموعی مزاج اُتے پین والے اثر دی خشبو ایہناں گیتاں راہیں کھل کے سامنے آوندی اے۔

لوک گیت سدھے سادے تے بھولے بھالے لوکاں دے دلاں وچوں نکلدے نیں۔ ایسے لئی ایہناں دے اندر اک مَن کھچواں بھول پنا تے معصومیت ہوندی اے۔ لوک گیت حکومت یاں Establishment دی نمائندگی نہیں کردے سگوں ایہناں وچوں وسدے گھراں، ہسدے کھیتاں، کھلے میداناں، سڑدے صحراواں تے ہونا نال سرسر کردے رکھاں تے جنگلاں وچوں آوندیاں مَن موہنیاں واجاں سُنائی دیندیاں نیں۔ لوک گیتاں نوں رچن والا کوئی نہیں ہوندا ایس کر کے ایہناں نوں کسے قوم دا سانجھا خزانہ آکھیا جاسکدا اے۔

محمود اعوان دی شاعری وی لوک ریت تے لوک گیتاں نال جڑی دکھالی دیندی اے۔ اوہناں دیاں کجھ نظماں پڑھ کے انج لگدا اے جیویں اوہ لوک گیتاں دی بھال نوں مکھ رکھ کے لکھیاں گئیاں ہوں۔ ایہناں نظماں دے سرنوئیں، فی مائے، کمرے وچ اڈائی گئی دھوٹ، ٹھدی چند دامہیا، فی سیتے جاگیں نہ، نت ہوئے بے رنگے، دو دریا مینڈے اندر وگدے، بجنا وے، نظر کرم بے ہووے، تتلی دا وین، ورگے نیں جیہناں نوں پڑھ کے انج لگدا اے پئی اوہناں دی طرز تے بول لوک گیت دے ای نیں تے اپنے بولاں وچ ایہہ نظماں سُر سنگیت دا عنصر وی رکھدیاں نیں۔ ایہناں وچوں کجھ نظماں دا تنقیدی ویروا اتھتھے کردے آں۔

”فی مائے“ محمود اعوان دی بوہت سوتھی تے سلکھنی نظم اے۔ جیہدے وچ اوہ ماں نال جو گل کر کے اوس

نوں پتر دے آون دی اڈیک نوں مکاون دی گل کردی دکھالی دیندے نیں۔ نظم دے بول انج نیں:

فی مائے ہن بھیر لئی بوہا

پے گئیاں نیں شاماں

بہہ جا اندر منجی اُتے کھول کے چٹے وال

میں نہیں آونا!

میزا تے میں چھڈ آیا ساں

ادھ گھلے اخبار،

کچیاں پکیاں یاداں،

نسدے بھجے ساہ

رکھ دیویں اوہ شیلھاں اندر

تے مینوں نہ لبھیں

میں نہیں لبھنا

گلیاں، ملکاں، خاباں اندر

واواں دے ہتھ

کوئی چٹھی نہ گھلیں مینڈے ناں دی

پکھو واپس اوندے تک کے

پیر لکائیں ہانہہ دی (21)

ایس نظم وچ محمود اعوان نے اپنی ماں نوں مخاطب کر کے گل کہتی اے تے اوس پردیسی دے دکھ نوں بیان کیتا اے جیہڑا ماں دے چٹے والاں دی فکرتوں ازاد ہو کے اوہدے لئی اپنا دیس چھڈ کے پردیس دی مٹی وچوں رزق دی بھال کرن گیا اے۔ ماں جیہڑی پتر دے پرتن دی آس لے کے بوہے تے نظراں جمائی بیٹھی اے پئی شام پیندی پئی اے تے میرا تھکلیا ٹیٹا پتر گھر آوے گا تے میں اوسدے لئی بوہا کھولاں گی اوس نوں چماں گی تے اوہدیاں بلاواں لوواں گی۔ پر شاعر آکھدا اے میری سوتی مائے تو میری اڈیک نہ رکھیں میں بوہت دور آں تیرے توں توں پنچھی شاماں نوں آوندے وکھ کے میرے آون دی اڈیک اپنی اکھ وچ نہ جگائی۔

پر شاعر آکھدا اے منجی اُتے بہہ کے اپنے چٹے وال کھول آرام نال میں تیرے توں بوہت دور آں، میں ایسھوں پرتن لئی اپنی دور نہیں آیا، توں ایہہ اڈیک چھڈ دے۔ توں میریاں کچھے رہ گئیاں نشانیاں نوں اکٹھا کر کے

سنجھال دے۔ میرے میز اُتے اُدھ کھلے اخبار پئے نہیں تے او تھے کجھ کچیاں پکیاں یاداں نہیں جیہڑیاں میرے ماضی نال جُویاں ہوئیاں نہیں تے اوہ اُسدے بھجے ساہ نہیں جیہڑے تیریاں اکھاں وچ کھڑ جانڈے نہیں، ایہناں سبھناں نوں اکٹھیاں کر کے الماریاں اندر رکھدے۔

ماں جیہڑی پتر دی اڈیک پاروں چنتا وچ اے اوس نوں گلیاں، مُلکاں تے خاباں اندر لبھدی اے پئی۔
شاعر آکھدا اے توں مینوں نہ لہ میں اتھے نہیں آں، میں بوہت دور آں تیرے توں۔ شاعر آکھدا اے توں میری چنتا وچ واواں دے ہتھ کوئی چٹھی نہ گھلیں، جیہدے اُتے میرا ناں تے اڈیک داسنہیا لکھیا اے۔ توں پکھواں دے و ت آون اُتے اُداس نہ ہوویں تے اپنے ساہواں دی پیڑنوں لکائی۔

ایس نظم وچ شاعر نے وطن چھڈن دا دکھ تے شکوہ بیان کیتا اے۔ اپنے وطن نوں چھڈ کے پردیسی ہون دے دُکھ دے نال مُلک دے حکمران طبقے نوں اک گجھا سوال ماریاں اے پئی کیویں بڈھیاں ماواں دے لال اوہناں نوں چھڈ کے پردیساں وچ کماون اُتر جانڈے نہیں تے پچھے ماواں پتر دے پرتن دی آس وچ مٹی نال مٹی ہو جانڈیاں نہیں پر اوہناں دی اڈیک مُلکدی نہیں اے۔

”کمرے وچ اڈائی گئی دُھوڑ“ وچ شاعر تنہائی دی گل دے نال ای ماضی نال جُویاں یاداں دا جشن مناون

دی گل وی کردا اے۔ نظم دے بول ویکھو:

نویں نکور اواز سنی اے

اندر روندے سالان دی

توڑ چڑھیاں دن اج دا

جدرات سواری کرساں

وچھڑے بول براتی ہوسن

جھومر لڈیاں پوسن

لکھساں ہک ہک سُر جیہڑا

کدی پڑھیانہ ہوسی گتاں
 یاداں دی وِت دُھوڑ اڈیاں کمرے وچ
 جدوں ہر شے اوپری ہوسی
 دِن راتاں دے موڈھے لگ کے روسی
 تاں وِت وِنج کے مینوں نیندر اوسی (22)

شاعر نے کمرے اندر دُھوڑ اڈاندیاں ہویاں اک نویکلی تے اچرج وِج سُنئی اے، جیہڑی اوہدے اندر دی اے، جیہڑی روون توں شروع ہوندی اے تے ایہہ خورے کِنے سالاں دی وِج اے جیہڑے اوہدے اندر نوں کھا گئے نیں۔ ایہہ اوہ دُکھ تے غم سی جیہنوں اوہ سالاں توں اندر ڈک کے بیٹھاسی۔

ایہناں بولاں نوں سُنن توں مگروں کوی اوس دِن نوں چاڑھن دی گل کردا اے جیہڑے دِن دے تھکیویں نوں لاہون لئی رات دے کندھے اُتے چڑھ کے سواری کرن دی گل کردا اے۔ دِن لاڑھا ہووے گا، رات ووہٹی تے جیہڑے سالاں دے بول وچھڑے سن ہُن اوہ براتی بن اوس رسم نوں پورا کرن گے۔ جیہڑے دن تے رات دے اکلاپے نوں مکاون گے۔ ایہناں بولاں دے نال جھومر لڈیاں پاون گے۔ شاعر نے اتھے دو لوک صفاں جھومر تے لڈی دی گل کہیتی اے، ایہناں بارے تھوڑی گل کر لیدے آں۔

جھومر اک مشہور ناچ اے جس وچ عورتاں اک دُوجے دا ہتھ پکڑ کے گھیرے وچ نچدیاں نیں۔ تے ایہدے نال گیت گاؤندیاں نیں۔ ایہہ متھے اُتے سُنھن والاسوانیاں دا اک زیور وی اے جیہڑا لنگے ورگا ہوندا اے۔ لڈی پنجاب دا اک روایتی لوک رقص اے۔ ایہنوں دائرے وچ مرد تے عورتاں دوویں اپنیاں اُنگلاں اُتے کلک کردے ہوئے تے تاڑیاں و جاوندیاں ہویاں جت دا جشن مناوندیاں نیں۔ شادیاں، ویاہاں اُتے، کھلیاں وچ لڈی دا مظاہرہ کیتا جاندا اے۔ ایہہ ہر عمر دے مرد تے سوانیاں نچ سکدیاں نیں۔ لڈی لہندے پنجاب توں وکھ چڑھدے پنجاب وچ وی مقبول اے۔

شاعر نے ایہناں دونوں صفاں نوں غم دے طور اُتے ورتیا اے اپنے ایہناں بولاں دے وچ شاعر اوہناں

وچھڑے بولاں دے براتی بن کے جھومر وانگر لڈیاں پاؤن دی گل کردا اے۔ شاعر آکھدا اے پئی میں ایہناں جھومر
پاؤندیاں اکھراں دے رُوپ وچ ایہو جیسے سُر کڈھاں گا۔ جیہڑے ایہناں بولاں توں پہلاں کسے نے وی نہیں سُنے
ہوون گے۔

شاعر آکھدا اے پئی میں اوہناں یاداں دا جشن ایہناں جھومراں دے ناچ دے رنگ وچ مناواں گا
جیہڑیاں دُھوڑ دی صورت وچ کمرے وچ اڈایاں گئیاں نیں۔ ایس دُھوڑ وچ ہر شے اوپری ہو کے دسے گی تے
دن رات دے موڈھے اُتے سر رکھ کے اپنے اندر دی ہواڑ نوں کڈھے گا۔ اوہ غم جیہڑا شاعر دے اندر دا اے اوہ
ایہناں بولاں دی صورت وچ باہر نکلے گاتے شاعر سکون دی نیندر سووے گا۔

ماہیا پنجاب دا سبھ توں مقبول لوک گیت اے۔ جس وچوں پنجاب دی مٹی دی سگندھ آؤندی اے۔ ماہیے
وچ ہجر، فراق، دوری دے مضمون اُتے گل کیتی جاندی اے۔ ایس لئی آکھیا جاسکدا اے کہ ماہیا دامڈھ اودوں ہويا
جدوں مڈھلی جدائی رُوپ وچ آئی سی۔ ماہیا ایران دی پہلوی زبان دا اکھرا اے۔ جس دا مطب چن ورگا اے،
محبوب، پیار، سخن، ڈھولے، عاشق وغیرہ دے اکھراں وچ ورتیا جاند اے۔ ایہہ دو مصرعیاں دا ہندا اے، پہلا مصرعہ
نکا تے دوجا وڈا ہوندا اے۔ جس وچ شعر دی جان ہوندی اے۔ ایہدے وچ عورت ولوں محبوب نوں مخاطب کیتا
جاندا اے۔

محمود اعوان نے ایس صنف نوں ”ٹنڈی چند دا ماہیا“ دے رُوپ وچ اپنی اک نظم دا سرناواں بنایا اے۔
جیہڑا انج اے۔

دن دریا بے مہرا ہويا

بجنارات بنا

ارکاں بھار نہ پینڈے ہوندے

بھائیں ٹرے ہوا

اکھاں اُتے بانہہ رکھ سَویے

دُکھ نہیں بڈھے تھیندے

بدلاں نال جے یاری لائیے

ساون روز مہینے (23)

شاعر نے نظم وچ اپنی دکھاں بھری زندگی نوں محبوب نال تشبیہ دتی اے۔ شاعر نوں ایہہ دکھ محبوب وانگر لگدے نیں۔ دن جیہڑا ہڑھ وانگ قابوتوں باہر ہو یا اے اوس اُتے قابو پاؤن لئی رات دا سفر کریئے۔ دن توں رات ول دا سفر اکھا ہوندا اے۔ چٹیا ئی توں انھیرے ول دا سفر۔ رات ول دن دا سفر ارکاں بھار کرن نال وی نہیں مگدا اے۔ ایہہ دُکھ دا سفر اے، جیہڑا ہوا دے ٹرن نال وی نہیں مگدا اے۔ اکھاں اُتے بانہواں رکھ سوون نال وی ایہہ دُکھ سکھ وچ نہیں بدلدے نیں۔ دُکھاں کولوں اسیں جے وی کئی کترائے ایہہ مُڑ ساڈے موہرے آن کھلوندے نیں۔

ساڈے دُکھ انج دے نیں جیہڑے جے مرضی پرانے ہو جاؤن جدوں وی چپت اندر جا لگدے نیں اپنے نال غم ای لے کے آؤندے نیں۔ ایہہ دُکھ کدی بڈھے نہیں ہوندے ہمیشہ جوان ای رہندے نیں۔ کوی آکھدا اے بدل جیہڑے اسمان دا جھومر نیں، ایہہ ہمیشہ اپنے نال پانی لے کے آؤندے نیں تے وس کے ای دم لیندے نیں، شاعر دے ایہہ غم، دُکھ ساون دے مہینے وانگر نیں جیہڑے ہر ویلے ورھدے رہندے نیں۔ ساون دے مہینے وچ بارشاں چوکھیاں ہوندیاں نیں تے شاعر آکھدا اے پئی میں ایہناں دُکھاں نال یاری لائی اے۔ جیہناں پاروں میری اکھاں وچوں ہنجو وگدے رہندے نیں۔

”نظر کرم جے ہووے“ وچ محمود اعوان اک نویکلے ڈھنگ وچ محبوب دی گل کردے نیں۔ ایس نظم وچ اوہناں نویکلے ڈھنگ نال دو واری اک مصرعے نوں لکھن دا آہر کیتا اے تے نال جذبیاں دی شدت وی ملدی اے۔ نظم دے بول انج نیں۔

گھلیا لنگر نیناں دا

دل خالی ہتھ گھلوتا

وچ قطاراں شامیں
 نظر کرم نہ ہووے سجنا
 نظر کرم نہ ہووے
 ویلا مینڈی باری اگوں
 نسد انگھدا جاوے
 میں کمرے وچ بیٹھا بیٹھا
 ہوواں نت پُرانا سجنا
 ہوواں نت پُرانا
 اکھاں آسماناں ول تلن
 تک تک سُفنا ہوون
 دن دی گئی نہ لُتھے پیٹھاں
 نت راتاں دیاں راتاں سجنا
 نت راتاں دیاں راتاں (24)

شاعر نے ایس نظم وچ مہربانی کرن دی ڈھنگ توں گل ٹوری اے۔ جے تیری نظر کرم میرے اُتے ہووے
 گی اکھاں گھلدا یاں سارای تیرا دیدار میریاں اکھاں نوں تازگی بخش دیوے گا۔ اکھاں گھلیا تے میں ویکھیا دل میرا
 چا کر بن میرے ساہمنے آن کھلوتا اے تے ایہہ دل خالی اے تیرے دیدار توں بنا جے توں نظر کرم ای نہیں کردا ایں
 تے میرا دل کیوں بخش ہو سکدا اے۔ شاعر زمانے دا لنگھن اگلے مصرعیاں وچ کھول دکھاندا اے۔ ویلا میری اکھاں
 وچوں گزر کے لنگھی جا رہیا اے۔ میں ایس نوں ٹھیک طریقے نال ورت نہیں سکدا آں۔ میں ویلے نوں پھڑ کے ٹرنا
 چاہندا واں پر ایہہ میرے ہتھیں نہیں آوندا اے۔ جیویں ویلے دے لنگھن نال ہراک شے پرانی ہوندی رہندی اے۔
 جوان، بال جمدے تے بڈھے ہوندے رہندے نیں۔ میں وی ایہناں بڈھیاں وانگر کمزور ہو چکیاں آں۔ ایس

ویلے نے مینوں کجھ نہیں دتا اے۔ نہ ای ایہہ میرا ہو یا اے۔ تے نہ ای ایس مینوں چلن دا ڈھنگ سکھایا اے۔

شاعر آکھدا اے کہ میں آساں تے سدھراں دا پورا ہونا منگدا آں۔ ایہہ میریاں اکھاں آسماناں ول تگ تگ بڈھیاں ہو گئیاں نیں تے میریاں اکھاں دی اُمید تے سُفنے ویکھے پورے نہیں ہوئے۔ ایہہ پورے ہون گے تے مینوں اکھاں دا ویکھیا سچ ہو کے دے گا۔

عورت نوں اکھر عورت دا فساد کر کے ای ایہہ فیصلہ کر دتا گیا پئی ایہہ کوئی اجیہی لُکا کے رکھن والی شے دا ناں اے جیہڑی کسے دی ملکیت اے۔ اوہدا مالک کوئی ہو اے۔ اوہ مسکین، نمائی، کمزور، لاچار تے بے وس اے، اوہدا کوئی حق نہیں، اوہدی کوئی چچان نہیں، اوہدی کوئی رائے نہیں اے۔ اوہدے نال ہون والا دھرو کوئی اج دی گل نہیں اے، سگوں مُدھ قدیم توں ہوندا آیا صدیاں اُتے کھلریاں تہذیبیاں تے قوماں سماج وچ پسدی سوانی دیاں گواہ نیں پئی رب نے جیہنوں ساتھی تے ہمدرد دے رُپ وچ پیدا کیتا سی اوہ بانڈی دا رُپ دھار گئی تے فیر نبی پاک ﷺ دی بعثت دنیا بھر دیاں سوانیاں لئی سبھ توں وڈی نعمت تے رحمت بن کے ساہمنے آئی۔ ایہہ اوہ دور سی جدوں سوانیاں نوں سماج وچ عزت، مقام تے اپنی چچان دتی گئی، پر ویلے دے بدلاء نال اوہناں نوں دتے ایہہ حق اوہناں دی کمزوری تے جسمانی حیثیت نوں ساہمنے رکھدیاں ہوئیاں اوہناں کولوں کھوہ لیتے گے۔ اج دی پاکستان سمیت کوئی اسلامی ملک اجیہا نہیں اے جتھے سوانیاں نوں اوہناں دے پورے حق دتے جاندے ہون۔ پر ویہویں صدی وچ آکے جتھے ہو رکئی سیاسی، سماجی تے ادبی تحریکاں نے جنم لیتا اتھے سوانیاں اندر وی اپنی چچان کرن تے اپنے حق دی منگ کرن دا احساس جا گیا۔ انج ایہہ سوچ تے فکر باقاعدہ اک تحریک تے سوچ دا رُپ دھار گئی، جیہنوں فیمنیزم دا ناں دتا گیا۔ ایس سوچ تے فکر دے کچھ نمایاں طور تے اوہ شاعر، ادیب تے لکھاری سوانیاں سن، جیہناں اپنیاں لکھتاں وچ اپنے نال ہون والے دھرو، ظلم تے زیادتی دے دکھ وکھ انگاں نوں اجاگر کیتا تے پوری دُنیا نوں اپنی ہوند دا احساس دوا یا۔

محمود اعوان اجو کے سسے دا اک حساس شاعر اے تے اوہناں نے سوانیاں تے ہون والے دھرونوں مکھ رکھدیاں ہوئیاں اپنیاں نظماں وچ ایہناں دے حقوق بارے گل کیتی اے۔ جیویں اوہناں دی اک نظم ”پواندی“ دے

بول ویکھو:

جدوں زور زوری ٹوریے ڈولے

تاں دل او تھے ٹر جاندے

جتھے عاشقاں دے ہون و سیرے

تے بھائیں اوہنوں لکھ روکو

کسے ہور دے پواندی بہہ کے

اوہ بچنا داناں بولے (25)

محمود اعوان نے سرناویں بیٹھ نظم نوں وارث شاہ دی ویل داناں دتا اے۔ شاعر دا ایہہ رویہ ایس پاروں اے پئی وارث شاہ نے اپنے ویلے وچ سوانیاں اُتے ہون والے دھرونوں اپنی کتاب ہیر وارث شاہ راہیں اُلکیا اے۔ ویل اوہ تھہ اے جیہڑا نکلی ذات دے لوکاں نوں جیہڑے میراٹی، نائی تے کھانا پکاون والے ہوندے نیں اوہناں نوں ویاہ یاں نئشی دے موقع اُتے دتی جاندی اے۔

شاعر آکھدا اے پئی اوہ سوانیاں جیہڑیاں ماں پیو دی لُج لئی اپنی پسند دے رشتے نوں چھڈ کے کسی ہور دا پلے پنھ دتیاں جاندیاں نیں اوہ نفسیاتی حوالے نال اُلجھاوے دا شکار رہندیاں نیں تے اوہناں دی سوچ دے سوسے اوس شخص دے نال ای جڑے رہندے نیں، جیہڑوں اوہناں نے اپنے من اندر وسایا ہوندا اے۔ کیوں جے پہلی محبت سوانی نوں کدی نہیں بھلدی اے تے اوہدی سوچاں دا محور اوہ ای انسان رہندا اے جیس نوں اوس نے اپنے من اندر وسایا ہوندا اے، دھکھے زوری نال تے اوہ کسے ہور انسان دے پلے پنھ دتی جاندی اے، پر اوہ سچے من نال کدی وی اوس شخص نوں نہیں قبولدی اے۔ ایس منظر نوں ای شاعر نے ایس نظم وچ پیش کیتا اے۔

آزادی مگروں کجھ ورہیاں وچ ای اوہ طبقہ حرکت وچ آگیا جیہڑا سبھ شیواں اُتے حاکم ہونا چاہندا سی، روز دیہاڑ وزارتیاں بدلن لگ پیاں۔ حاکماں دی توجہ عوام توں ہٹ کے اپنا ڈھڈ بھرن ول ہوگی، جیہدے نتیجے وچ لوکاں دیاں آساں، اُمیدیاں ٹٹ گئیاں، چور بازاری عام ہوگی تے ہر پاسے لٹ مار ہل مارن تے آپا دھاپی ودھ

گی۔ مزاحمتی ادب دے لکھاری، شاعراں دے حرف فیوڈلزم ورگے نظام دے خلاف یاں مارشل لاء دے خلاف مزاحمت نہیں سی، سگوں ایہناں لکھاریاں دا انداز تے بیان اصل وچ معاشرتی، سماجی تے اقتصادی، اخلاقی برائیاں دے خلاف مزاحمت پاروں ای وجود وچ آیا۔ جیہناں دا کھل کے اظہار اوہناں دی شاعری وچ ملدا اے۔

محمودا عوان کول ایہہ مزاحمتی انداز سنبھلے ہوئے ڈھنگ وچ پنجاب، کوجھ کہانی، گفتی ویلے، پ۔ پنجرہ، اسیں عام لوک سماں، جن تے سورج، رات کہانی، سوہری دا، وِتھ ورگیاں نظماں وچ ملدا اے۔ شاعر دی نظم ”پ۔ پنجرہ“ اک نویکلے ڈھنگ دی نظم اے۔ جیہدا سرناواں سی حرفی توں متاثر ہو کے لکھیاں گیا لگدا اے۔ نظم دے بول ویکھو:

اسیں غلام گھراں دے پلڈیٹھی دے پُتر

ہک دو جے دیاں زنجیراں واں

اسیں تصویریاں واں اوس البم دیاں

جیہنوں کھولن آ لے

آپے بند ہو چکے نیں

اپنیاں اکھاں سمیت

پنجرے نوں تالا لگ گیا اے

تے چابی اوہناں دے ہتھ اے

جیہناں دے ہتھ ای کوئی نہیں

اوہناں ٹی وی چینل کھول لئے نیں

جتھے بیٹھے مداری،

باندر نچائی جا رہے نیں

رچھ تے گتے دی بھیڑی جاری اے

کتاباں بند تے ٹی وی کھلے نیں

تے پنجرے اندر بیماری پھیلین وچ

بس ہک ٹاک شودا وقفہ رہ گئے! (26)

شاعر نے ایس نظم وچ ساڈے و بہار وچ پائی جاون والی نسلاں توں چلدی ہوئی غلام سوچ نوں اُلکیا اے تے اوس نوں اپنے ایہناں بولاں وچ نمایاں کر کے دکھایا اے پئی کیویں حکمران طبقہ ساڈے اُتے حکومت کردا پیا اے تے ساہنوں کھیڈ دا حصہ بنا کے آپ اوس توں خوش ہو رہیا اے۔ ایہناں حکمراناں دے ہتھ وچ ساڈے ریوٹ نیں تے ایہہ جدوں اک تماشے توں اک جان دے نیں تے فیروجا تماشا لالیندے نیں، جیویں اسیں اپنیاں گھراں وچ بہہ کے ٹی وی دیکھنے آں تے اپنی مرضی دے چینل دیکھن نوں ترجیح دیندے آں۔ ایہہ حکمران وی انج ای اپنے ریوٹ نال مرضی دے حالات پیدا کر کے اوہناں دے تماشے توں خوش ہوندے نیں۔

پلیٹھی، پلیٹھ توں نکلیا اے، جیہدا مطلب پہلا جمیا ہو یا پتر یاں دھی، پہلی اولاد اے۔ شاعر آکھدا اے اسیں اوہ پہلے جے ہوئے بال آں، جیہناں دی سوچ غلامی دی چاکری نال بنی ہوئی اے۔ اسیں اوس گھر دے جم پل آں، جیہناں دے وڈے سوڑی سوچ دے مالک سن، جیہناں نے آزادی دی منگ نہیں کیتی، جیہناں نے ایہناں حکومتاں کولوں اپنے حق نہیں منگے سگوں ایہناں دے ساہمنے متھا ٹیک کے ایہناں دے ہر حکم نوں منیا اے۔ اوس مزارے وانگر جیہدی زبان وی مالک دی دتی بولی ای بولدی اے۔

شاعر آکھدا اے پئی ایہہ اوہ لوک نیں، جیہناں دے کول غلامی کرن توں وکھ کجھ وی نہیں اے۔ جیہڑے جی حضوری نوں اپنا اصلا جان دے نیں۔ جیہڑے اپنا جائز کم کراون لئی وی دو جیاں لوکاں دے محتاج نیں۔ ایہہ اوہ لوک نیں جیہناں دی سوچ دے نال نال ہتھ وی بھجے ہوندے نیں۔ جیہناں نوں ایہہ بھجیاں زنجیراں کھولن دی جانج نہیں اے۔ کوی آکھدا اے اسیں تصویراں آں اوہناں منظرناں دیاں جیہناں نوں دیکھن والا کوئی نہیں اے، جیہناں دا مل لووان والا کوئی نہیں اے۔ اسیں اوہ الہماں واں جیہناں نوں کھولن والا کوئی نہیں اے، الم جیہدے وچ تصویراں دی پوری کاپی ہوندی اے، ساڈی غلامی دی حیاتی ایہناں الہماں وانگر ای اے، جیہناں نوں کھول کے دیکھن والا کوئی

نہیں اے۔ ساڈی سوچ ایہناں غلاماں دی دتی ہوئی غلامی دی سوچ اے، جیہڑی غلام ہونا ای سکھاندی اے۔
 شاعر آکھدا اے پئی ایہہ سوچ ساڈے وچ اودوں آئی جدوں وسست پالاں نے لوڑتوں ودھ جوڑیا تے
 اوس جوڑے ہوئے نوں سانہہ کے رکھن لئی اوہناں دے اپنے ہتھ گھٹ گے تے اوہناں نوں انج دے لوکاں دی لوڑ
 پئی جیہناں کولوں کم وی لے لیتا جاوے تے اوہ مزاحمت وی نہ کر سکن، چُپ چُپتے ظلم سہندے رہن۔ اوہناں دے
 ذہن غلام بنائے گے اوہناں چیلناں، تصویراں، بینراں تے اکھراں نال جیہڑے اوہناں دی اپنی کھیڈ دے نال
 اُسارے ہوئے سن۔ ایہہ اوہ پنجرے نیں جیہناں نے ساڈی ازاد سوچ نوں اپنے بنائے ہوئے جالاں وچ
 پھسایا ہویا اے۔ ایہناں جالاں نوں کنڈیاں لگیاں ہوئیاں نیں، جیہناں دے تالیاں دی چابی ساڈے کول نہیں اے
 سگوں ایہناں تالیاں دی چابی ای نہیں اے ایہناں نوں بھیرن والیاں دے ہتھ ای نہیں نیں۔ جو اوہ ایہناں نوں
 کھول سکن۔

شاعر آکھدا اے پئی ایہہ حاکم میل ساڈا مداری اے، جیہڑا مداری دے باندر وانگر ساہنوں نچائی جارہیا اے
 اپنے اشاریاں اُتے۔ باندر اک گول دائرے وچ نچدا اے تے رسی نال بھجا ہوندا اے۔ مالک اوس نوں کھچ مار کے
 اپنے ول کھچ ماردا اے جدوں اوہ اوہدے توں دور جاوے دی کوشش کردا اے۔ ساڈی سوچ ایہناں غلامی دیاں رسیاں
 نال بھجی ہوئی اے، جیہناں دی ڈوری اوہناں ہتھاں وچ اے جیہناں دی ساہنوں سارا ای نہیں اے۔

محمود اعوان دی ایہہ کتاب ”وینی لکھیا دن“ پنجابی شاعری وچ اک انملاتے ودھیا وادھا اے۔ جیہدے وچ رومانوی
 ڈھنگ، لوک گیتاں دی جھلکار، استحصالی قوتاں دے خلاف مزاحمتی رنگ تے ماضی دیاں خوبصورت یاداں وی
 ملدیاں نیں، جیہناں وچ اک پردیسی بندے دا دکھ تے اوس محبوب دا دکھ وی اے جیہنوں اوہ ویکھ نہیں سکدا اے
 بل نہیں سکدا اے ایس ہجر دا غم وی ملدا اے۔

حوالا جات:

- 1- محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، (لاهور: سانجھ پبلیکیشنز 2012ء) 11-
- 2- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 19)۔
- 3- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 64)۔
- 4- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 26)۔
- 5- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 15)۔
- 6- آصف خاں، محمد، آکھیابا بابا فرید نے، (لاهور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1978ء) 149-
- 7- محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، (لاهور: سانجھ پبلیکیشنز، 2012ء) 105، 106-
- 8- آصف خاں، محمد، آکھیابا بابا فرید نے، (لاهور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1978ء) 141-
- 9- محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، (لاهور: سانجھ پبلیکیشنز، 2012ء) 99-
- 10- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 41)۔
- 11- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 43)۔
- 12- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 51، 52)۔
- 13- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 117، 118)۔
- 14- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 128)۔
- 15- شہزاد احمد، الفرڈ ایڈلر، (لاهور: سنگ میل پبلیکیشنز، 1999ء) 268-
- 16- محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، (لاهور: سانجھ پبلیکیشنز، 2012ء) 131-
- 17- (محمود اعوان، وینٹی لکھیاءِ دن، ص 31، 32)۔

- 18- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 30)۔
- 19- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 58)۔
- 20- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 78)۔
- 21- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 23، 24)۔
- 22- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 40)۔
- 23- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 48)۔
- 24- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 92)۔
- 25- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 61)۔
- 26- (محمود اعوان، وینبی لکھیا دِن، ص 107، 108)۔

- (ج): (i) ”سیجل“ داتعارف
(ii) ”سیجل“ دا موضوعاتی وپروا

محمود اعوان دی کتاب ”سیجل“ دا تعارف:

سیجل محمود اعوان دی تہجی نظماں دی کتاب اے، جیہڑی سانجھ پبلیکیشنز لہور ولوں 2017ء وچ چھپی۔ ایس کتاب وچ

80 نظماں شامل نیں۔ محمود اعوان دیاں نظماں بارے ’مرجیت چندن‘ لکھدے نیں:

”محمود دیاں نظماں وچ کوئی سڀ ہے جو پنجاب دی دھرتی تے میہلدا پھر دا اے۔

ایہو سڀ ایہدی رومانٹک شاعری وچ وی ملدا اے۔ جیہڑا دھرتیتے جسم دے وِجوگ

تے توارخ نوں جوڑ دا اے۔“ (1)

محمود اعوان دی ایس کتاب دا سرناواں سیجل دے ناں نال اے۔ سیجل دا مطلب نمی یاں Wetness اے۔ ایہدا عام فہم مطلب کندھاں دی نمی اے۔ تے ایہنوں سلہ وی آکھدے نیں۔ اک اوہ سلہ اے جیہڑی کندھاں نوں نمی پاروں چڑھدی اے جیہنوں اسیں کندھاں نوں اُلی چڑھن وی آکھدے آں۔ دوجی اوہ سلہ اے جیہڑی ساڈیاں اکھیاں دی اے۔ ایہہ اوہ دُکھ اے جیہڑا ساڈے اندر دا اے۔ درد دا، وچھوڑے دا، ہجر تے فراق دا اوہ رنگ اے جیہڑا اکھیاں وچوں ہنجوں بن ڈگدا اے۔

شبد سیجل دا ادھ تیج اے۔ آکھن نوں ایہہ سنسار وی اک تیج اے جتھے انسان جھٹ گھڑی لئی آؤندا اے تے فیر بھونیں دے سینے وچ ہمیش لئی سوں جاندا اے۔ ایہہ تیج ویاہ والے دن جنی تے جنے لئی سجائی جاوے والی پھلاں دی چارپائی ہوندی اے جیہدے اُتے سوانی تے مرد تیج ماندے نیں۔ ایہہ اک سوہنا تے من موہنا منظر ہوندا اے نویں ویاہی جنی تے جنے لئی۔ ایس تیج دی رات نوں اوہ فیصلے تے گلاں ہوندیاں نیں جیہڑیاں جنی تے جنے دونواں دے آون والے مستقبل لئی ات لوڑ وند ہوندیاں نیں۔

سیجل ساڈا اپنا تے ذات دا دُکھ اے، ساڈے پنجاب تے ایس دھرتی دے وسیکاں دا وی دُکھ اے۔ ایہہ دُکھ اپنی دھرتی توں دُوری دا وی اے تے اپنی جنم بھومی دا وی۔ سیجل دُکھ اے اک شاعر دا جیہڑا اپنا دیس، پنڈ، شہر چھڈ کے

پر دلیس وِس گیا اے۔ سیکھل اک اسفر اے انسان داتے اوس سفر وچ آون والیاں اوکڑاں دا۔ ایہہ سفر اوہ اے جیہڑا شاعر دے خیال نوں تھان تھان توں پُدا اے۔ تے ایہہ خیال دا پُٹن اوہدی شاعری دا حصہ بن جاندا اے۔ ایہہ ہجرت کسے عام جیسے بندے دی ہجرت نہیں ہوندی سگوں اک شاعر دی ہجرت دے نال اوہدی شاعری دی وی ہجرت اے۔ ایہہ ہجرت شاعر دے مزاج اُتے وی اثر پاؤندی اے پر اوہنوں حالات و واقعات تے کرب دیاں وارداتاں نال جوڑی رکھدی اے۔ شاعر دی ایس ہجرت نال اوس نیچر دی وی ہجرت اے جیہدے نال اوہ جُویا ہو یا اے۔ تے اوہدی نیچر تھان تھان جس دھیان، نیت، درد تے احساس نال زندگی نوں ویکھدی اے اوہ سارا کجھ ایس سفر نال اوہدے نال جا رہیا اے۔

محمود اعوان نے سیکھل دا دکھ اپنی اک نظم ”پک چمنی“ وچ انج بیان کیتا اے:

بہوں چُپ کیتے لوکاں دے شہر وچ

پک چمنی بولدی اے

سج ہوئے مینہہ دی سیکھل وچ جاگدی

پک چمنی

جس وچوں نکلا دُھوں

کو ویلے ویلے دی دوہر لگی رُوٹی دی

غیر حاضری لو اوندا اے

تے ڈبلن دے فارم ہل روڑ تے

ٹُریا ویندا پک پر چھاواں

چچھاں مُڑ کے وی نہیں ویندا! (2)

شاعر نے ایس نظم وچ جدید رمزیہ سرناویں پٹھ ایہہ بول اُلکے نیں۔ شاعر آکھدا اے میرے آلے دوالے

وَسن والیاں لوکاں وچوں کوئی حقان دی منگ نہیں کر رہیا بس اک چمنی بولدی پئی اے جیہڑی چوکی گندا دُھواں

کڈھن لئی بنائی جاندی اے۔ ایہہ چمنی ماحول نوں گنداتے کردی اے پر شاعر نے ایس چمنی نوں اپنے دُکھ بیان لئی علامت دے طور تے ورتیا اے۔ اوہناں تھاں دی منگ لئی جیہڑے ایہہ دیہار دے نہیں رہیا۔

شاعر آکھدا اے ایہہ چمنی بولدی اے پر شہر دے لوک چُپ نہیں۔ شہراں دے لوک تے چُپ نہیں ہوندے، سگوں شہر دے ماحول وچ تے ہر ویلے اک رو لے دی فضاء رہندی اے، شاعر نے ایس شہر نوں چُپ کیتے لوکاں دا شہر آکھ کے اوہناں اُتے اک ٹپکڑ کیتی اے۔ ایہہ چمنی اوہ دھواں اے جیہڑا سجیا ہو یا اے۔ ایہناں چُپ کیتیاں لوکاں دی سوچ وچ سبیل جاگدی پئی اے، جیہڑی دُکھ اے اج دے زمانے دا شاعر نے ایس دُکھ نوں اندروں سجا کے تے بنا کے کڈھیا اے۔

شاعر آکھدا اے ایس چمنی وچوں نکلن والا دھواں اوہناں لوکاں دا دُکھ اے جیہڑے رزق کماون لئی اپنا گھر بار چھڈ پر دیاں وچ آن و سے نہیں۔ ایہہ اوہ دُکھ اے جیہڑا اوہناں کولوں روٹی کماون لئی دوہری مزدوری کراوندا اے۔ اوہناں کولوں اوہ حاضر یاں لواندا اے جیہناں نوں لاون دا اوہناں دامن نہیں کردا۔ ایس رزق کماون دی دوڑ نے اج دے انسان نوں کلاٹرن اُتے مجبور کردتا اے۔ شاعر اپنی نظم دے آخری بوللاں وچ آپ آن حاضر ہو یا اے تے اخیر مصرعے پڑھ کے لگدا وی انج ای اے، جیویں شاعر اپنی کہانی بیان کر رہیا اے۔ رزق کماون دی دوڑ، پر دیاں وچ گلے رہن تے اپنا کوئی نہ ہوون دا دُکھ شاعر نے ایس ساری نظم وچ بیان کردتا اے تے نال ای اوہناں لوکاں دی کہانی نوں وی بیانیا اے جیہڑے گھر والیاں دے سکھ لئی پر دیاں دی خاک چھاندے نہیں۔

محمود اعوان دی شاعری وچ ایس دُکھ توں اڈاک پکھ رومانوی رنگ داملدا اے۔ جیہنوں ایس محبت دی شاعری وی آکھ سکدے آں۔ شاعر دی ایہہ محبت سوانی بارے نہیں نہ ای اوہدے انگاں تے نہ اوہدے کردار بارے اے۔ نظماں دی مڈھلی جھاکی ایہو دسدی اے، پئی جیویں اوہ سوانی دی ای گل کر رہیا ہووے پر انج نہیں اے سگوں اوہ سوانی دی گل نال اپنے علاقے دی وی گل کردا دکھالی دیندا اے۔ اوہدیاں علامتاں، استعارے، مصرعیاں دی بُنتر اوہناں دی اپنی دھرتی نال جڑی دکھالی دیندی اے۔ اوہناں دی اک نظم ”میری جان“ دے بول دیکھو:

میری جان!

میں تانہہ پدھراڑ دیاں
 اُچیاں ڈھوکاں وانگر پیا رکیتا اے
 میں تانہہ انج تکیا اے
 جیویں فجریں ویلے
 اپنے جدی گھر دے ویڑھے وچ لتھیاں
 چڑیاں نوں تکدا ہواواں
 میں تانہہ انج چھوہیا اے
 جیویں ہاڑ جیٹھ دی گرمی وچ
 رجبلی کھوہی توں بھریا
 پانی دا کورا گھڑا ہوویں
 میں تیرے سنگ انج ٹریاواں
 جیویں کپراں دے رڑے میداناں اُتے
 ڈھپ ٹردی اے
 میں تانہہ
 اپنے دادے دے نوٹو وانگ
 سامھ سامھ کے رکھیاے
 تے اپنی نانی دی قبر وانگ
 بھل گنیاں! (3)

شاعر نے ایس نظم وچ اپنے پنڈ پدھراڑ دیاں رمزیاں ورتیاں نیں تے اپنے علاقے دے
 پہاڑاں، ڈھوکاں، فجریں، جدی گھر دے ویڑھے، چڑیاں تے اوٹھے دی ہاڑ جیٹھ دی گرمی، کپراں دے رڑے

میداناں تے اوس علاقے دی دُھپ ورگیاں علامتاں ورت کے اپنی محبت دا اظہار کیتا اے۔ کوی اپنے محبوب نال مخاطب ہو کے اوس نوں آکھ رہیا اے پئی میں تینوں انج پیار کیتا اے جیویں پدھراڈ دیاں اُچیاں ڈھوکاں ہوں۔ ایہہ اوہ گھر نے جیہڑے اُچیاں پہاڑاں دے وچکار وسائے جان دے نیں، ایہہ قدرت دے نال جڑے ہوئے اوہ نظارے نیں جیہڑے دیکھن والے دی اکھ نوں سوہنے لگدے نیں۔ شاعر آکھدا اے میں تینوں اوہناں نظاریاں دے وانگر پیار کیتا اے جیہناں نوں دیکھن دے لئی لوک میلاں دا سفر طے کر کے آوندے نیں۔ ایہہ اوہ ڈھوکاں نیں جیہڑیاں قدرت دے ولوں وی بنایاں گئیاں نیں تے کجھ انسان نے اپنے رہن دے لئی آپ وی بنایا نیں، کوی آکھدا اے پئی ساڈا رشتہ وی ایہناں ڈھوکاں وانگراں اے۔

شاعر آکھدا اے ایہہ میرے سوہنے محبوب میں تینوں انج تکیا اے جیویں اک نکابال اپنے گھر وچ فجریں ویلے لتھن والیاں چڑیاں نوں حسرت بھری نظر نال تکدا اے تے اوہدا من کردا اے پئی اوہ اوہناں نوں پھڑ سکے۔ پر جدوں وی اوہ اوہناں دے نیڑے جاوے دی کوشش کردا اے تے اوہ اُڑاری مار کے اُڑ جانداں نیں۔ شاعر محبوب نوں چھوہن دی رمز نوں ہاڈ جیٹھ دی گرمی وچ اپنے پنڈ دیرجکی کھوہ اُتے جا کے کورے گھرے وچ پانی بھرن نال تشبیہ دیندا اے۔ تے محبوب نال ٹرن نوں اوہ انج سمجھدا اے پئی جیویں اوہ پنڈ دے اک علاقے کپراں دے رڑے میداناں وچوں لنگھیا ہووے۔ مطلب شاعر دا محبوب دے سنگ ٹرن والا سفر اوکڑاں تے مصیبتاں بھریاں اے، ایہہ سفر ہجر و فراق دے ڈرنال وی بھریاں ہو یا اے۔ شاعر آکھدا اے پئی تیرے میرے وچکار جیہڑا تعلق دے اوہ اجیہا اے جیہنوں سانھیا وی جاسکدا اے تے بھلایا وی۔ ایہہ اوہ تعلق اے جیہنوں اسیں عشق دی انتہا دی حالت آکھدے آں۔ ایہہ ساری کہانی اوہناں دے دُکھ دی کہانی اے، ضیاع وی اے، جیہڑا اوہناں دی حیاتی دا نقصان اے، ایہہ سارا عکس اوس نقصان دا وی اے۔

محمود اعوان اپنے علاقے دے سہپن دے نال نال او تھے دے کوچ نوں وی اُلکد اے، اوہ اپنیاں نظماں وچ علاقے دی ویرانی تے نال ای او تھے دے سکے تھلاں داوی ذکر کردا اے، ایہدے نال او تھے دیاں لوکاں دے بھکھ پاروں ہوئے برے حال نوں وی بیان کردا اے۔ اوہناں دی اک نظم ”سپاں آ لے راہ“ دے بول دیکھو:

کیہڑے دیس دی مٹی جے

موئے ہوئے رُکھ

ٹاہلی ٹاہلی دُکھ

کیہڑے دیس دی مٹی جے

کنڈے لال گُلال

باہواں بھرے سوال

کیہڑے دیس دی مٹی جے

سپاں آلے راہ

گاٹے گاٹے پھاہ

کیہڑے دیس دی مٹی جے

بالک پنجر کھل

بھکھا بھانا تھل (4)

مجموداعوان دی ایہہ نظم اک ڈرتے خوف دی علامت وانگ پڑھن والے دے سہمنے آؤندی اے۔ شاعر نے ایس نظم وچ سپاں والے راہ دا ذکر کیتا اے، سپ اک خوف دی علامت اے انسان لئی کیوں جے ایہہ ڈس لوے تے ایہدا زہر سریر اندر کھلر کے اوہنوں کسے کم جوگا نہیں چھڈداتے چوکھے انسان اپنی زندگی توں وی ہتھ دھوہندے نیں۔ اک ڈرتے سپاں والے راہ دا اے جیہدے اُتے اسپں چلنا نہیں چاہندے تے دوجا ایہناں راہواں اُتے موئے ہوئے رکھ نیں جیہناں راہواں اُتے رُکھ نہ ہوں اوہناں اُتے گرمی دی جس چوکھی ہوندی اے تے اوتھے ساہ لینا اوکھا ہو جانداے۔ شاعر آکھدا اے اک تے ایہہ رکھ موئے ہوئے نیں ساہ نہیں دیندے تے دوجا ایہناں راہواں اُتے اُگیاں ٹاہلیاں وی چھاں نہیں دے رہیاں جیہناں پاروں مسافر ایہناں راہواں اُتے ٹردے نہیں سگوں ایہناں توں جان چھڑواندے نیں۔ نظم دسدی اے اتھے نہ ہریاول اے تے نہ ای رزق دی کوئی امید

اے، ہر شے اُتے اک مخصوص طبقہ سڀ بن کے بیٹھا ہویا اے۔

چوکھے شاعر رکھ دی علامت کیوں ورتیندے نیں، رکھ ہویا چُپ چپتا بت وانگ کھلوتا اے پر اصل وچ ساڈی حیاتی دیاں ساریاں وَن سونیاں لہراں دے چڑھدے تے ڈھلدے منظر اں دی مورت اے۔ ایس رکھ دی رمز وچ جیون دے سارے ڈھنگ تے ویلے دے سارے گیٹر لکے ہوئے نیں۔ اک پاسے تے رکھ انج ہوندا اے جیویں لنگھدے پل نوں ساڈے جیون لئی پھڑکھلاریا ہوئے۔ دوجے پاسے انج لگدا اے جیویں رکھ بے انت جیون دا واسی ہووے۔ اک پاسیوں اکلا اے تے کسے وی شے نال اپنی کہانی نہیں کریندا اے تے دوجے پاسے باہواں اڈاڈ کے واء، دھپ نال تے پانی نال اپنا آپ رلاندا اے۔ ایس رلے نال اوہ بھونیں وچوں نکل کے امبراں ول سفر کردا اے تے مُر ساہ ٹٹ جاندا اے تے ہار کے بھونیں اُتے آن ڈگدا اے۔

ساڈے شاعر دا اپنا سفر وی ایہناں رُکھاں وانگ اے، پہلوں اوہ واج چک کے ٹردا اے تے ایس سماج نال رلدا اے تے اوس نوں گوہ نال ویکھن مگروں جدوں اوہدیاں کوہجاں نوں مُکا نہیں سکیا بے وس ہو گیا تے اوس نوں ایہہ سارے راہ سڀاں والے دَسے تے ایہناں اُتے ٹرن والے انسان سڀاں دے زہر نال بھرے ہوئے نیں۔ ایہناں وچ کرودھ، منافقت، گُوڑ ورگے رویے جم پئے نیں۔ ایہہ اوہ سڀ نیں جیہڑے بے شک ناگاں وانگ نیں۔ جیہڑے اپنے بولاں راہیں ایہناں راہواں اُتے چلن والیاں نوں دَسدے پے نیں۔

شاعر نے اک سبجیل تے ایہہ دکھائی اے اپنیاں نظماں وچ دوجی سبجیل دکھ دی اے جو ساڈیاں روحاں، دلاں تے دماغاں وچ گھٹن وانگ لگی ہوئی دکھائی اے۔ ایہہ سبجیل ساہنوں اندروں اندریں ٹک کے کھا گئی اے تے اسیں اپنے آپ کولوں سوال وی نہیں کر سکدے پئی اسیں کیوں اندروں اندریں کھادے گئے آں ساڈے من اندر کیہڑا غم لگیا ہویا اے۔ اسیں اوہدی چچھان کیوں نہیں کر پارہے ایہہ کیوں ساڈیاں روحاں نال جڑیا ہویا اے۔ ایہہ گھٹن ساڈی ذات دا حصہ بن گئی اے۔

شاعر آکھدا اے پئی ایہہ گھٹن اوہ غلامانہ سوچ اے جیہڑی صدیاں توں ساڈے نال جڑی ہوئی اے، ساڈی نفسیات تے ذہناں نال جڑی ہوئی اے۔ ایس پنجاب اُتے جنے وی حملہ آور ہن تیکر آئے اوہناں نے استھ لٹ مار

کیستی، قتل عام کیتا، ساڈی ادب کھویا ساہنوں وٹڈ کے اک دو جے توں دکھ کیتا۔ ایہہ سبھ رویے ساڈی نفسیات نال ہُن وی جڑے ہوئے۔ ایہہ دُکھ اوہناں طاقتاں، حاکماں تے سیاستداناں دی سوچ نوں سمجھن پاروں اے تے لوکاں دے اندر شعور دی اگ نال بال سکن وی اے۔

شاعر نے ایس کتاب وچ اوس دُکھ نوں بیان کیتا اے جیہڑا قدرت توں دوری دا اے، سنسار وصال اے، جدوں تیکر ایس سنسار دے بنائے ہوئے اصولاں اُتے ٹردے رہندے آں اوہدوں تیکر ایس سکون وچ رہندے آں۔ ایہہ سیکل دا دُکھ نیچرتوں ہٹ کے ان نیچرل ہوون دا وی اے۔ ایہہ وچھڑن اوس کونج وانگ اے جیہڑی غفلت پاروں ڈارتوں پچھے رہ گئی اے فیروہنوں گھروں پرتن دا راہ نہیں ملدا۔ ایہہ ڈاروں وچھڑی کونج شکاریاں دا سوکھا شکار اے۔ ایہہ دُکھ کھوج نہ کرن دا وی اے نویں شے دی بھال نہ کر سکن دا وی، مقصد توں ہٹ جاوون دا وی اے۔ ایس کسے شے بارے کھوج کرنا چھڈ دیندے آں تے جدوں ایس سوال کرنے چھڈ دیندے آں، سوال جو انج اے تے کیوں اے۔ جدوں ایس اپنے آپ دا محاسبہ کرنا چھڈ دینے آں تے فیروز لوکاں دا محاسبہ کرنے آں۔

محمود اعوان دی شاعری وچ اک عجیب رنگ اے، عام طور تے ایس اپنی دھرتی نوں وڈیا ندے آں یاں ایس آکھدے آں، ساڈیاں جھاں، ساڈیاں گاواں، ساڈی دھرتی یاں فیروین کردے آں پئی ساڈا ایہہ کجھ گواچ گیا اے۔ پر محمود اعوان نے ایس انداز نوں اک دکھری اکھ نال تکیا اے، اوہناں نے اپنی شاعری وچ اپنے علاقے دا حسن تے دکھایا ای تے نال ای اوس دھرتی اُتے پئے کال نوں وی دکھایا اے۔ اوہناں دی شاعری دانت ست ای دھرتی تے ایس دھرتی دے واسی نیں۔ اوہ پردیسی ہو کے وی اپنی دھرتی نوں تک رہیا اے۔ اوہدا جسم باہر اے پر روح دھرتی نال جُوی ہوئی اے، اوہدی روح انتھے ای وسدی پئی اے، انتھے ای ٹردی پئی اے، انتھوں دے پہاڑاں، روڈیاں، ہواواں وچ اے۔ اوہناں دی کتاب سیکل ایس سارے دُکھ نوں ای بیان کردی اے پئی۔

”سیجل“ دا موضوعاتی ویروا:

محمود اعوان ہوراں دی لکھت ”سیجل“ داسرناواں وی نویکلا اے تے وچار وی۔ شاعر نے ایہہ لکھت
 ”پڑھیاردے ناں“ کیتی اے۔ مڈھلی نظم انج اے:
 مینڈے لکھن توں تینڈھے پڑھن تائیں
 جیہڑا پندھ اے
 اُتھے لفظاں دی گھنی چھاں کھلری اے
 ڈر نہیں
 اپنے دن دی تتی دُھپ وچوں باہر نکل
 تے ایہناں جہاناں دی سیر کر
 مینڈے تینڈھے وچ پئی ہوئی ایہہ وتھ
 کوئی وتھ نہیں
 زرا جھا کا اے
 جیہڑا نظم دا پہلا بؤہا کھلدا یاں ای مک ویسی
 بے دھڑک آ
 ایس باگ وچ
 اُس جنگل توں
 جتھے میں تے توں
 پکور کھ اُتے کھڑے

سدا مہکدے ریپے (5)

پڑھیاردے ناں نظم کرنایاں اپنی لکھت نوں اوہناں دے ناویں لاونا اصل وچ سدّ اے شاعر دا پئی آؤ رل
مِل سانجھ پریت دا سواد مانیئے۔ میرے لکھن توں تہاڈے پڑھن تیک جو پندھ اے اوتھے اکھراں دی گھنی چھاں
کھلری اے۔ ”پندھ“ تے ”اکھراں دی گھنی چھاں“ محمود اعوان ورگا وڈا شاعر ہی ورت سکدا اے۔ کیوں جے لکھن
تے پڑھن والے وچ احساس دا سبندھ ہوندا اے۔ اوہ احساس جو روح نوں روح نال ملا دیندا اے تے محمود اعوان
ہوراں دی روح تاں اپنے دیس واسیاں توں کدی اڈ ہوئی ہی نہیں۔

نظم دے دو جے بند وچ صلاح دیندیاں شاعر آکھدا اے ڈر نہیں اپنے دن دی تتی ڈھپ وچوں باہر نکل
تے اوہناں جہاناں دی سیر کر جو میں اپنی لکھت راہیں تہاڈے تیک اپڑائے نیں۔ اوہ جہان کبھڑے نیں؟ وچار
تے سوچھ سیانف دے۔ ساہس تے ہمت دے جو کہ پہاڑی لوکاں دے لیکھ نیں۔ ایس لئی ”وتھ“ نوں مُکا دے۔
وتھ، پاڑاے جو اپنیاں نوں اڈ کردیندی اے۔

شاعر نے اپنی نظم راہیں ”جھاکا“ مُکا ون ول پریریا اے کیوں جے جھاکا انسان دا دشمن اے جو اوہنوں بند بوہیاں ول
دھکدا اے۔ شاعر اپنی شاعری راہیں بند بُوہے کھولن دا جتن کیتا اے۔ آس دا چانن کھنڈایا اے۔ اخیر لیاں سطر اں
وچ ”بے دھڑک آ“ ورت کے سینت کیتی اے بہادری تے جرات ول جیہدے پاروں جنگل وچ رل اُگن دے
دناں نوں یاد کرن تے ہمیش مہکن دے راہ پئے اُڈیکدے نیں۔ فنکار ویلے دا پرچارک ہوندا اے اوہ آس دی شمع
جلاوندا اے تاں جے آون والیاں پیڑھیاں راہوں گراہے نہ پے جاون۔ محمود اعوان وی اپنی سوچ دی ٹیسی اُتے
وکھالی دیندے نیں۔ سانجھ پریت دا بُوہا اپنی شاعری راہیں کھول کے سدّ پئے ماردے نیں آؤ دیس واسیو اک ہو
جاویئے۔ اُچے نیویں میلاں دی ونڈتوں باہر نکل آویئے۔

شاعر دیاں پہلیاں دو لکھتاں وچ دلش پیار دا احساس ایس لکھت وچ ہڑھ بن گیا اے تے ہڑھ اگے ڈکا
لاونا بہوں اوکھا ہوندا اے۔ ایس ان ڈٹھی پڑ دا کارن خورے اپنے وطن توں دُوری اے۔ کیوں جے شاعر ورگے
لکھاں پُتر انّ دی بھال لئی دیسوں پردیس ہو جاوندے نیں۔ جیویں محمود اعوان دی نظم ”بچ درداں دا پانی“ دے بول

انج نہیں:

میں ککرتوں رُکھ پھلا ہی
توں ٹاہلی میں بالن
توں ویڑھے دا تیتا چلھا
میں جھگگی دا سالن
توں حرفاں دا جادو ٹونا
میں ادھ سستی اکھ
توں دھرتی دا پہلا بوہا
میں مٹی تے ککھ
توں سورج دا کلا چھیڑو
میں راتاں دا ہانی
توں ویلے دی سدھی گنتی
میں ان لکھی بانی
میںڈی اکھیں اندر ڈبدا
تارا ڈریا ڈریا
تینڈے سینے اندر ڈر دا
دن جوانی بھریا
توں ویلے دی یاری مانیں
بجناں دی مزمانی
میں پردیساں اندر وگدا

پنج درداں دا پانی (6)

نظم لکھ، پھلا ہی تے ٹاہلی دے رُکھاں دی گل کریندی اے۔ شاعر نے "میں" تے "توں" دے اکھر ورت کے مکالمے رنگی نظم نوں نویکلا رُوپ دے دتا اے۔ ہُن "میں" وچ نمائتا، اکلاپے دا ٹھر، ان لکھی بانی تے ڈرے سہمے تارے ورگیاں علامتاں ورتیاں گنیاں نیں۔ جدکہ "توں" لئی پھلا ہی دا رُکھ، ویڑھے دا تتا چُکھا، دھرتی دا پہلا بوہا، سورج دا چھیڑو تے ویلے دی سدھی گنتی ورگیاں علامتاں نوں مکھ رکھیا اے شاعر نیں۔ اوپری جھات پاؤ تاں نظم عاشق تے معشوق دے سوبل جذبیاں دی بوتر جا پدی اے۔ پراخیر لیاں سطران گجھی رمز دے بھید کھولدیاں نیں "توں ویلے دی یاری مانیں، میں پردیساں اندر وگدا پنج درداں دا پانی"۔ سمجھ ایہہ بنی پئی پنج درداں اصل وچ پنجاب پانیاں دی دھرتی پنجاب اے۔ اوہ سوہنی دھرتی جیہدے ہریاول نے اوہنوں وسن نہیں دتا۔ ڈھاری آؤندے رہے ایس سہاگن دھرتی نوں اُجڑی تیویں وانگ چٹے لیڑے پواندے رہے۔ دھرتی ماں دی ہوند خطرے وچ ہووے تاں اوہدے پتر کیویں سُنکھی وں سکدے نیں؟ شاعر دا ہر اکھر "پنج پانیاں دی دھرتی" دے اُجڑن دی وارتا سنا دتا اے۔ اوہ وارتا جیہدے وچ پنج دریا، پنج درد بن ویندے نیں۔ درد جرن وی سوکھا نہیں سوا ایس پیڑ توں بچن لئی محمود اعوان ورگا سپتر دیسوں ودلیں گیا پر پیڑ دی کہانی مکی نہیں سگوں ودھدی گئی۔ جیہدا اظہار ایس نظم وچ ملدا اے۔

شاعر اپنے آپ نوں لکھ آکھدا اے جو عام اے۔ لکراں وچ کجھ اجیہا خاص نہیں پئی اوہناں نوں اپنی شاعری دا انگ بنایا جاوے پر گوہ کرن والی گل ایہہ اے پئی عام کون اے؟ عام ہر اوہ منکھ اے جو ناں ناویں توں بناء جمدا اے۔ حسب نسب دے منکے نہیں گنوا سکدا۔ سگوں عام بندے نوں تاں گنن ڈھنگ آؤندا ہی کوئی نہیں۔ ویہار اوہنوں ورتنا سکھاندا اے تے ساری حیاتی اوہ اپنی عمر، تن من تے ہتھ گرت نال ورتیا ہی جاندا اے۔ ورتن والے کون؟ راسوال ویہار دے اوہ کرتا دھرتا جو رب دے بنائے جنیاں دی عام تے خاص وچ ونڈ کریندے نیں۔ ماڑے دی حیاتی نوں بالن وانگ ورتدے نیں۔ شاعر دا ڈکھ دیسوں پردیساں جاوون تے گھٹیا نہیں سگوں ودھیا ہی اے۔ ایہدا کارن اوہناں دے اندر لے دی واج اے جو ہمیش اپنے دیس واسیاں لئی اوسل وٹے لیندی اے۔

نظم روگ اے اوہناں پردیساں دی جیہڑے ماں دی جھولی توں وانجے ہو جاندے نیں بھاریں او دھرتی

ماں ہووے یاں جمن والی ماں۔ شاعر دھرت واسیاں نوں ویلے دی یاری مانن والے سو بھاگے آکھدا اے تے اپنے
 لئی پنج پچڑاں نوں سانبھن والا پردیسی جو دھرتی ماں توں دُور اے۔ ایہہ دُکھ کسے اک دا نہیں سگوں ہراوس انسان دا
 اے جو اپنی حیاتی دے کجھ دن ٹپاون لئی اپنے اصل توں وچھڑ جاندا اے فیر ایہہ روگ اکھراں دا پچاہ بن کے ہنجو
 کیر دے نیں۔ محمود اعوان دی نظم ”ملاں گے اڑیے“ دے بول ویکھو:

ملاں گے اڑیے

ٹاہلیاں آلے ڈیرے

بڈھے بوڑھ دے نیڑے

فجریں جتھے ماواں اٹھ کے

چڑیاں نال الاون

دُور گنیاں دا آٹا گنھ کے

اتھرو کیری جاون

ملاں گے اڑیے

رتی رات دے میلے

میلہ جیہڑا تینڈے لک دے

آل دوالے لکسی

ہتھاں دا گھر ٹھکسی

ملاں گے اڑیے

اُس فقیری ویلے

جسے ساڈے سینے اندر

شہر لہور دے سارے بُو ہے کھلسن

راوی راضی ہوئی
 جہلم نال کھلوسی
 ستلج اُچا ہوئی
 ملاں گے اڑیے
 جس دن گھر گھر لگے ککر
 پوری لاگئی دیسن
 دُدھ دا کھن بنسی
 پتر مُڑ کے آوسن
 وریٹھے کھلے ہوسن (7)

ملاپ دی اڈیک اے نظم جیہدے وچ شاعر دے ہنجاواں اکھراں دا بانا چاء پایا اے۔ ”اڑیے“ سہیلیاں لئی
 ورتیا جاندا اے جیویں اک سہیلی دوجی ساہمنے آس دا دیوا پئی روشن کریندی اے کہ ملاں گے اپنے وطنوں وچ جتھے
 ٹاہلیاں دیاں چھاواں نہیں تے ماواں چڑیاں دے چوہکن نال آٹا گنھ کے رکھدیاں نہیں بھاویں آٹے دا پانی دُور
 گئیاں دے غم وچ نکلن والے اتھرو ہون۔ ٹاہلیاں والے ڈیرے تے بڈھے بوڑھے دے نیڑے دا پتا دسدی اے
 سہیلی۔ کیہ ایہہ سہیلی اے؟ گورھی جھات پاؤتاں انج گدا اے جیویں پنجابی ریت نال جُوی نظم سوانی دے رنگ وچ
 اندر دا دکھ پئی پھولدی اے سوانی جو کہ مڈھ لاء توں نہانتا دی علامت سمجھی جانندی اے۔ انج اک ساہن ”
 اڑیے“ دے بول بولیندی اے جو دکھ تے تانگھ دی بھاء مار دے نیں۔

شاعر ملن دا ویلا مٹھدا اے جدوں ”رتی رات دا میلہ“ لگے گا۔ رتی، ذرا، ماسایاں تھوڑا وی اے تے
 رتی، لال رت دی دس وی پاوندی اے۔ میلہ، میل ملاپ توں نکلیا اے۔ پر ایہہ میلہ اہدے لک دے دوالے لگنا
 اے تے جدوں ہتھاں دا گھر ٹھگیا جاوے گا۔ ایہہ سب علامتاں اک سوانی نوں نہیں اک دھرتی دے سروپ نوں
 ظاہر کریندیاں نیں۔ اوہ دھرتی میلیاں ٹھیلیاں والی جیہدے آل دوالے خُشیاں جھمر پاوندیاں سن۔ مٹی نال گھراں

دیاں چھتاں پوچیاں جاوندیاں سن۔ اوتھے اسیں ضرور ملاں گیناں پر اے اس ملن وچ کجھ ویلا اے، اوکڑاں نہیں بھکھ دیاں تے کماون دیاں۔

نظم شاعر دا چیتا جا پدی اے جیویں اوہ اپنے دیس توں دُور بیٹھا اپنی عمر دے بھنڈار وچوں یاداں دا کھڑ کھول کے سانوں اک اک پل دسدا اے۔ ہُن ملن دی آس جاگی اے فقیری ویلے، ایہہ فقیری ویلا کیہ اے؟ اصل گل تاں ایہہ اے فقیراں دا کوئی ویلا ہی نہیں ہوندا یاں سارا ویلا ہی فقیراں دا ہوندا اے۔ اپنے ایسے وچارنوں شاعر انج پک کریندا اے کہ جدوں ساڈے سینے اندر شہر لہور دے سارے بُو ہے کھل جاون گے۔ بُو ہے کھلن توں مراد اوہ ساریاں سہولتاں نہیں جو راوی و سن والیاں نوں ملدیاں نیں تے جہلم والیاں لئی زرا اک سُفنا نیں۔ کیوں جے ملن لئی اک برابر ہونا ضروری اے جہلم نال ستلج دا کھلون انج ہی اے جیویں موڈھے نال موڈھا جوڑ کے اپنے کھلون دے نیں۔ نظم دے بولاں وچ نراس دی جھلک اے جیہدے پاروں آس دے دیوے بچھدے دکھالی دیندے نیں۔ نظم تھاں دی برابر ونڈ دمنگ کریندی اے۔ جیہدے پاروں ہر پاسے اکو جیہی خشکالی ہووے۔

شاعر گھر گھر لکری دی آس کریندا اے۔ لکری عام رُکھ اے جو چھاں وی دیندا اے تے بالن لئی اپنی ہستی تے ہوند وی۔ شاعر چاہیوان اے سانجھے ویڑھیاں تے سانجھے ان دا جدوں پردیسی پُتر واپس پرت آون گے۔ اپنے دیس وچ روزگار دے موقعے ملن گے۔ ویڑھے سوڑے نہیں رہن گے سگوں سب مل کے ویڑھیاں وچ سانجھ دھال پاون گے۔

وطن پریت دی بھاء ماردی نظم اصل وچ شاعر دے اندر لے وچار نیں جو اوہنے دوسہیلیاں دی جُگل راہیں دکھائے نیں۔ ہتھلی کتاب وچ گاون رنگیاں نظماں دا وی گھانٹا نہیں۔ جیویں ایہہ نظم ویکھو:

”سینے وچ ہوگئی رات“

بیری اُتے مُک گئے بیروے ڈھولا

بیری اُتے مُک گئے بیرو

ٹاہلی اُتے چڑیاں دا وین سُنیندا

ٹاہلی اُتے چوہیاں دا وین
 ہرناں نوں پے گئے شیر وے ڈھولا
 ہرناں نوں پے گئے شیر
 بیرى اُتے مک گئے بیر
 ہر کوئی پُچھدا ذات وے ڈھولا
 ہر کوئی پُچھدا ذات
 گلایاں بچ اُچیاں دے سپ پئے اُڈدے
 گلایاں بچ اُچیاں دے سپ
 سینے وچ ہوگئی رات وے ڈھولا
 سینے وچ ہوگئی رات
 ہر کوئی پُچھدا ذات
 گھل چانن دامینہہ وے ڈھولا
 گھلا چانن دامینہہ
 بوہے بوہے رات ہنیر دسیوے
 بوہے بوہے رات ہنیر
 روز ترڈ اینہہ
 گھل چانن دامینہہ (8)

ڈھولا لہندے پاسے دی بہوں سوئی صنف اے۔ جیہدے وچ راٹھاں، جنگجواں تے سورمیاں دی بہادری
 تے دلیری دے قصے نظم کیے جاندے۔ ایہد اُمڈھ راجھستان توں بچھا۔ راجھستان دی مشہور لوک داستان ”ڈھولا مارو“
 توں پنجاب وچ ایس انداز دیاں رزمیاں نظماں تے جنگ نامے لکھن دا رواج عام ہويا۔ ایس صنف دی سُر

”وین“ نال رلدی ملدی اے۔ پنڈاں تھواں وچ چھیڑو (ڈھوراں دے چارے) یاں مسافر جنگلاں بیاباناں تے تھلاں وچ اوٹھاں تے بہہ کے روون والے ڈھنگ نال ایہنوں گاوندے نیں۔

محمود اعوان ہوراں کول وکھو وکھ صفاں دا آسراتاں ہے پر اندر لا روگ اکو اے، تے اوہ اے ہجر، وچھوڑا تے اکلاپا۔ لوک گیت دی بھاء ماردی نظم وچ چڑیاں دے وین تے ہرناں دے شکار دا ذکر کیتا گیا اے۔ چڑیاں دا شبد ویہار وچ عام طور تے ”دھیاں“ لئی ورتیاں جاند اے تے ”ہرناں“ دے حُسن نوں وی سوانی نال رلایا جاند اے۔ گوہ کرن والی گل ایہہ اے پئی چڑیاں وین کریندیاں نیں تے شیر ہرناں دا شکار پئے کریندے نیں۔ ایہہ طبقاتی ونڈ وی اے تے جنی جنے وچ وتھ ول سینت وی۔

سچ وچ کاوڑ ہوندی اے کیوں بے جھوٹھ مٹھا موہرا اے۔ شاعر نے سچ دی کاوڑ دکھا کے کوڑتوں گُستگ کیتا اے۔ کیوں بے اوہ آکھدا اے ہر کوئی ساڈی ذات بارے چُھدا اے تے گلایاں وچ اُچیاں دے سپ پھر دے نیں۔ ذات پات وچ ونڈی لوکائی انسانیت دے سوہل جذبیاں توں وانجی اے کیوں بے انسان اکو ذات نال جمداتے مردا اے اوہ ذات ”کرنی“ اے۔ کرنی دسدی اے کیہ کھٹیا تے کیہ ونجایا۔ پر ویہار نے تاں بھل بھلکھیاں وچ پاء کے انساناں نوں وڈھ ٹک دتا اے۔ ماڑیاں دی ذات تے سوال اُٹھدا اے تے تگڑے اپنی زور وری دے ڈنگ نال وِس پئے چاڑھدے نیں۔ شاعر دے شبدیاں وچ اوہ وین اے جو ڈھولا گاؤن لگیاں لوکاں دے من وچ ہوندا اے۔ اخیر لیاں سطران وچ شاعر ”چانن دامینہ گھلن“ دی گل کریندا اے۔ چانن دامینہ اک نویکلی تے سوتنی رمز اے۔ مینہ ماڑے تگڑے دی ونڈ نہیں کردا تے چانن کول وی اُچا تے پٹھلا میل کوئی نہیں۔ شاعر ڈھولے نوں علامتی ڈھنگ دے طور تے ورتیا اے کیوں بے چانن دامینہ رب دی ذات ہی پاء سکدی اے۔ رب وی ونڈ نہیں کردا سگوں سانجھ پریت نال جوڑی رکھدا اے خلقت نوں۔ لوک گیتوں دے رنگ وچ رنگی اک ہور نظم ”ڈھول شپا ہیا“ ویکھو:

ڈھول شپا ہیا

کیہڑے دیس دی مٹی کھا گئی

یاری آلا بوٹا
 کیہڑی رت دا پانی پی کے
 پیلے ہوئے سنگ
 بیری اُتے
 بیراں دے وچ
 نکے وڈے کیڑے پے گئے
 بھٹکھا ہو یا جھنگ
 ڈھول شپا ہیا
 کیہڑے گھر دی روٹی کھا کے
 ڈھلے ہوئے پیر
 کیہڑی چاء دا کوپ و نجا کے
 بھلی پیا شہر
 ڈھول شپا ہیا
 رتے رنگ دی چنی کر کے
 وطنی تیل دی گھانی کڈھ کے
 آٹا گنھ کے
 بوہے وچ آ بیٹھی آں
 تے ڈیگر مکدی ویندی آ! (9)

ڈھول شپا ہیا مشہور لوک گیت اے جیہدے وچ ماہی دی اڈیک تے ملن دی تانگھ دارنگ اُگھڑواں ہوندا
 اے۔ محمود اعوان ہوراں کول ”یاراں نال بہاراں“ دے سدکنیں پیندے نیں۔ ایسے لئی آکھدے نیں ”یاری والے

یوٹے، نوں کیہڑے دیس دی مٹی کھا گئی اے؟ تے اوہ پیری جیہدی چھاں دا اسیں سواد ماننے ساں اوہدے وچ کیڑے کیوں پے گئے نیں۔ پھلاں وچ کیڑے تے یاری دا ملن اصل روگ اے شاعر دا۔ پھل بوہتا پک جاوے تاں کیڑا پے جاندا اے یاں پھلاں دی راکھی نہ کیتی جاوے تاں ضائع ہو جاندا ہے نیں۔ محمود اعران موجب اوہناں دے دیس تے دیس واسیاں نوں سامبھیا نہیں گیا۔ قدرت دے خزانیاں دی بھال نہیں کیتی گئی ایسے لئی ہر پاسے کال پے گیا اے جتھے کال پے جاوے اوہ تے ان نہیں اُگدا۔ جتھے ان نہیں اُگدا اوہ تھے حیاتی سوڑی ہو جاندا اے۔ حیاتی دی سوڑ نوں گھٹاؤن لئی سنگی ساتھی اک دو جے توں دکھ ہو جاندا ہے نیں۔ دکھ پ وچ اکلا پا اے جیہدے پاروں ہر کوئی دکھ تے سوگ دے وگن وچ لھھیٹیا ہو یا اے۔

شاعر نے ”جھنگ“ دے علاقے نوں بھٹکھا آکھیا اے۔ اجیہی بھٹکھ جیہدا کارن اپنیاں دی بے رُخی اے۔ جیہدے پاروں پیراں وچ ہمت مک ہو گئی اے تے شہر بھٹلی پے گیا اے۔ ایہہ بھٹل کیہڑی اے؟ بھٹل توں مراد اوہ غلطی اے جیہدے پاروں انسان اپنے اصل توں دور ہو جاندا اے۔ فیر اوہدے لیکھاں وچ بے وطنی دے دکھ رہ جاندا ہے نیں تے کچھ لمیں اڈیک رہ جاندا اے۔ رتے رنگ دی چُنی علامت اے نویں ویاہیاں دی، وطنی تیل دی گھانی دا مطلب دیس لئی دتیاں گئیاں قربانیاں نیں۔ آٹا گنھ کے اڈیکن والی ماں اے جو دیسوں پردیس ہون والیاں دی اڈیک وچ حیاتی دے دن ٹپاؤندی اے۔ شاعر نے اپنے دیس واسیاں دیاں اوکڑاں نوں دکھو دکھ ڈھنگ نال بیانیا اے ہر ڈھنگ وچ پیڑ دی اک وارتا اے۔ پوٹھوہار دا ایہہ مہان شاعر ماں بولی دے سماں دی پگ بنھنا نہیں بھلیا۔ ہتھلی کتاب وچ صوفی شاعران نال بھروسے عقیدت نظم ”راضی ہو یا بلھا“ وچ انج وکھالی دیندی اے:

راضی ہو یا بلھا

سگرٹ سوٹا

دھوں دا بوٹا

کش وکش ہنیری

ادھ سٹے ادھ جاگے پنڈے

ہک دو جے تے ڈھیری

یار ملن دے موسم آئے

ساوی ہوئی پیری

تیتا ہو یا چلھا

تینڈی دید دا لاون آیا

راضی ہو یا بکھا (10)

نظم داسرناواں بکھے شاہ دے کلام دی ونگی اے:

اٹ کھر کے ڈکڑ و جے تیتا ہووے چلھا

آن فقیر کھا کھا جاون راضی ہووے بکھا (11)

بکھے شاہی رمزورت کے شاعر نے اندر لے نوں پھرولیا اے۔ محبوب دے ملن نوں وڈیا اے پر اخیر لیاں سطران وچ۔ نظم دے مڈھلے شعراں وچ پیڑ دی کڑی ٹٹی نہیں۔ سگرٹ دے سُوٹے نال ڈھوں دا بُوٹا تے کش و کش ہنیری، ایہہ سب نوں دور دے جھیرے نیں جیہناں نے نوں پیڑھی نوں اپنے کُنڈل وچ اُلجھا دتا اے۔ ڈھوں دے سُوٹیاں وچ حیاتی دے بُوٹو دھدھدے پھلدے نہیں سگوں سڑ کے سواہ ہو جاندے نیں۔ شاعر نے صوفی ریت اندر ویلے دا سچ وکھایا اے جیہدے وچ سْتے جاگے پنڈیاں دی ڈھیری لگی ہوئی اے۔ نشے دی لت پاروں ادھ موئے پنڈے بے وس پئے ہوئے نیں۔

نظم دے اگلے بند وچ سوچ دی اڈاری یار دے ملن دی آس بن جاندی اے جیہدے پاروں پیری دے پتے ہرے تے چلھے تیتے ہو جاندے نیں۔ ایہہ رمزجن دے ملن دا سُنہیا لیاندی اے تے بکھے وانگ شاعر دے من نوں راضی کریندی اے۔ بکھے شاہ یار دی رضا وچ فنا ہو یا تے شاعر دی بقاء محبوب دیاں یاداں وچ لگی ملدی اے۔ محمود اعوان ہوراں نے من دی گل پنجابی ریت راہیں ساخھی کیتی اے پر ایہہ کتاب اوس نظم اُتے ملدی اے جتھوں پنجابی صوفی ریت اُدی اے ”سچ ناک شیخ فرید“ وچ انج وکھالی دیندی اے:

اسیں شیخ فرید دے بالڑے

سانوں باہو پیر شفا

اسیں بھے شاہ دی عاشقی

سانوں مادھو لال دُعا

سانوں سچل ججشی تازگی

سانوں بھرویں دتے ساہ

ساڈے سینے باگ بچھڑے

ساڈے کھلھے ڈلھے راہ

سانوں وارث گاؤن دسیا

سانوں حافظ عشق دوا

سانوں پیلو ناہر ناہری

ساڈا ڈلا ڈلا ساہ

سانوں ستلج پار پریت وی

سانوں مندر عشق مسیت

ساڈے ہو ورگے آکڑے

ساڈی ازلوں لئی ریت

شالا وڈھے سانجھ سلامتی

شالا جیوے نانک پیر

شالا وٹے دیس پنجاب

شالا وسدی رہوے ہیر (12)

نظم ”سچ نانک شیخ فرید“ اصل وچ اتہاس اے ماں بولی دا جیہدے راہیں محمود اعوان ہوراں نے پنجابی شاعری دے دکھو دکھ دور دکھائے نیں۔ صوفی شاعراں دے پیراں وچ مان سماں دے پھل نچھوڑ کیتے نیں۔ ”اسیں شیخ فرید دے بالڑے“ اصل وچ ننڈیا اے اپنی ہوند دی تے وڈیائی اے اوہناں ہستیاں دی جیہناں اُتے پنجابی ساہت دی نینہہ اُسری اے۔ شاعر اپنے آپ نوں بابا فرید دا بال آکھدا اے جیہدا پیر سلطان باہو اے۔ تے عشق بکھے شاہ اے۔ شاعر دے عشق نوں مادھو لال دی دُعا اے جو سچل تے سوہنی اے۔ کیوں جے مادھو دا شاہ حسین نال عشق دھراں تے نسلاں دی ونڈتوں پاک سی۔

شاعر دو جے بند وچ ہفت زبان شاعر سچل سرمست دی مستی نوں اکھراں دا بانا پویا اے پئی صوفی ریت نوں سچل سرمست نے نویں حیاتی دتی اے۔ ساڈے سینے وچ سچ دا بیجا اے۔ سچل دی شاعری نے پنجابی ساہت نوں اگانہہ ودھن لئی راہ دتا اے جو اصل وچ لوکائی دی کامیابی دارا اے۔

کتاب ”سیجل“ دی اخیرلی نظم اصل وچ مُڈھ اے پنجابی ساہت دا۔ جیہدے وچ وارث شاہ دا گاون ڈھنگ اے ، وارث دی ہیرا اے جو پنجاب دی نویکی تاریخ نوں سانجھی بیٹھی اے۔ وارث سُن دا وارث اے تے محمود اعوان ہوراں نے وارث شاہ توں اڈ حافظ برخوردار دے عشق تے پہلو دی نابری نوں وی وڈیایا اے۔ محمود اعوان ہوراں دی شاعری وچ صوفی ریت دے آگواں دا سماں وی ملدا اے تے اوہناں نال پریت دی موہ وی جیہڑی ستلج پار ہوون پاروں ٹٹی نہیں۔ پیار دی ایس ریت وچ مندر مسیت دی کوئی حد بندی نہیں۔ کیوں جے سب اک خالق دی خلقت اے تے ہر صوفی شاعر نے انسانیت نوں ہمیش مُڈھ مکھ رکھن دا پاٹ پڑھایا اے۔

نظم دا اخیرلا بند ”شالا ودھے سانجھ سلامتی“ توں شروع ہوندا اے جیہدے وچ ”شالا“ دا اکھر ”ہمیش“ دے معنیاں وچ ورتیا جاندا اے۔ ”شالا“ دا شبد ”رب کرے“ دے ارتھ راہیں وی سمجھیا جاسکدا اے۔ شاعر دُعا کریندا اے پئی اوہدا دیس وسدا رہے، نانک دی نگری آباد رہے۔ رب اوں پنجاب دی خیر کرے جتھے نانک دا جنم استھان، گوردوارا اے تے وارث دی ہیر دے انمٹ نشان نیں۔

محمود اعوان دی تیجی کتاب ”سیجل“ وچ سانوں دکھو دکھ لوکاں دے ناداں والیاں نظماں وی ملدیاں نیں جیویں کوئی

پر دیسی دُور بیٹھا اپنے اک اک یار بلی تے سخن نوں چیتے پیا کریندا اے۔ وطن دی مٹی نال محبت دا رنگ ہو چو کھا
وکھالی دیندا اے کیوں جے ہر نظم دا اکھر دیس واسیاں دے غم نال ہن جو کیردا اے۔ ڈبلن وچ پدھراڑ دا رنگ ہو
اُگھڑواں ہو گیا اے۔

حوالات:

- 1- محمود اعوان، سبیل (لاہور: سانچہ پبلیکیشنز، 2017ء)، بیک فلیپ۔
- 2- (محمود اعوان، سبیل، 103)۔
- 3- (محمود اعوان، سبیل، 33,34)۔
- 4- (محمود اعوان، سبیل، 73,72)۔
- 5- (محمود اعوان، سبیل، 13)۔
- 6- (محمود اعوان، سبیل، 19)۔
- 7- (محمود اعوان، سبیل، 23)۔
- 8- (محمود اعوان، سبیل، 48)۔
- 9- (محمود اعوان، سبیل، 21)۔
- 10- (محمود اعوان، سبیل، 62)۔
- 11- چنویاں کافیاں بھلے شاہ (لاہور: سچیت کتاب گھر، 2014ء) 80۔
- 12- (محمود اعوان، سبیل، لاہور: سانچہ پبلیکیشنز، 2017ء، 159,158)۔

باب نمبر 3:

(i) محمود اعوان دے انگریزی مضموناں دی فہرست

(ii) تت ست

(ii) کتابیات

تت ست:

محمود اعوان پدھراڑ دے سپوت نیں جیہناں دیاں لکھتاں ماں بولی دے سمان وچ وادھا کرن توں اڈ اپنی بھونیں دی سیہان نیں۔ اُچے پریتاں تے حیاتی دیاں مڈھلیاں لوڑاں پوریاں کرن توں وانجی بھونیں کول احساس کرن والے پتر محمود اعوان دیاں لکھتاں داماں سمان اے جیہناں راہیں اوہ دیس تے دیس واسیاں دا دکھ ونڈ دے نیں۔ اوہناں دے ایسے جذبے نے پدھراڑ نوں اک نوہکلا مقام دوا یا اے تے ویلے دے حاکماں نوں نیاں داکٹر سانجھ سچ نال تولن ول پریریا اے۔

محمود اعوان دی شاعری دیاں تن کتاباں اصل وچ اوہناں دی حیاتی دے تن کچھ نیں۔ مڈھلی کتاب ”رات سمندر کھید“ اوس سے نوں ظاہر کریندی اے جدوں اوہناں اُچے پریتاں وچ اکھ کھولی تے سرت سنبھالی۔ آل دوالے نال پریم داسبندھ جُویا تے ایہہ جُوتل ایتنی گوڑھی ہو گئی جیویں روح تے قلبوت۔ اوہناں دی حیاتی وچوں جے پدھراڑ نوں کڈھ دتا جاوے تاں زری مٹی دی ڈھیری بچدی اے نہ روح نہ احساس۔ زیر احمد کتاب دے دیباچے وچ لکھدے نیں:

”اصلوں محمود پدھراڑ دا ای وسنیک اے اوہ کتھے وی چلا جاوے اوس پدھراڑیں اکھ

نال تگنا اے تے ایہو مان دی گل اے جیہڑا اپنی دھرتی تے بولی نال جُویا ہووے اوہ

ای جگ نال جُوسکدا اے اوس دالہور، ڈبلن کجھ نہیں کر سکدے۔“

محمود اعوان دی شاعری بارے گل کریئے تاں دو کچھ اگھڑویں ملدے نیں۔ اک انقلابی تے دو جا

رومانوی۔ انقلاب اوہناں اندر جمیا اپنی بھونیں نال دھرتے انیائے ویکھ کے۔ ایہہ بھونیں لوکائی لئی نظاریاں تے

نُشیاں داسمیان ہوسی پرواسیاں لئی ڈروناخاب اے جتھے حیاتی اصلوں اوکھی تے بے رنگی وکھالی دیندی اے۔

اُچے پر بتاں دے سہین وچ بھکھ دا کوچ وی لگیا ہوندا اے جو اتھے وین والیاں نوں دکھالی دیندا اے۔
 بھکھ کدے وی چُپ چُپتی نہیں آؤندی سگوں بے وسائی، گھٹی ہوئی چیک تے وین دا واہن وی لیاؤندی اے۔ محمود
 اعوان ایس ویہن وچ وگدے دکھالی دیندے نیں سو پانی دی تھاں موتر ورگی پلینت شے نوں ورتن دی گل کریندے
 نیں۔ اک دو بے دی بدبو وی علامت اے حیاتی دیاں اوکڑاں دی۔ اتھے بھکھ دی نفسیاتی حالت نوں بیان کیتا گیا
 اے جدوں ڈھڈ خالی ہووے تاں آل دوالے دا سہین وی سوہنا نہیں لگدا۔ بھکھ انسان دی مدھلی لوڑ اے تے پانی
 دی تریہہ حیاتی دا مدھلا پکھ۔ پانی نال ہی ہریاؤل تے اناج دا کال مکدا اے۔ رکھی سکھی کھا کے وی حیاتی سؤخی
 جا پدی اے پر محمود اعوان دی دھرتی دے کھوہ خالی نیں جیہناں نوں "موتر" نال بھرن دی گل ٹکھ وی اے تے بے وی
 دی اخیر وی۔

محمود اعوان دی شاعری دا سب توں سوہنا پکھ وی ایہو اے پئی اوہناں حیاتی دے جو بن تے ان ڈٹھا ویکھیا
 جو ایس عمر دے جوان نہیں ویکھدے۔ محمود اعوان نے شاعری راہیں پرچار کیتا اے ایکتا دا، اکھ دا تے سانجھ سچ دا
 جیہدے پاروں تھاں دی ونڈ وچ نیائے نہیں ہوندا۔

”وینی لکھیا دن“ دوجی کتاب اے یاں محمود اعوان دی حیاتی دا جوانی تے بڑھپے دے وچکارا لاء۔ حیاتی
 دے ایس حصے وچ وی خاباں نے اوہناں نوں بے چین کیتی رکھیا اے۔ انقلاب دی سدھرنے ہور سیانا بانا پایا،
 یاداں دے بھنڈار وچ اکھراں دے وین ہور اُچی ہو گئے تے لوک گیتاں دی بھاء ماریاں نظماں دارنگ ہور گوڑھا
 ہو گیا۔

”وینی لکھیا دن“ دی ایہہ نظم ”رب داناں ای“ اک ترلا جا پدا اے اوہناں سوچاں دا جو بندے نوں اندروں
 اندریں ٹگ دیندیاں نیں۔ شاعر وی ایسے وڈھ ٹگ نوں سیونا چاہندا اے۔ جیہدے لئی سوچاں تے یاداں نوں بھلانا
 چاہندا اے ”رب داناں ای“ ورت کے چچھا چھڈا نا چاہندا اے کیوں جے ایہناں یاداں دے ہونڈیاں ہونیاں اوہ
 پڑھ لکھ نہیں سکدا، اپنے ہی دُکھ سُنن نوں جی نہیں کردا اوہدا۔ کیہ سانوں اپنے دُکھ سُنن دی لوڑ ہونڈی اے؟ آل
 دوالے بھکھ ننگ تے حیاتی دیاں لوڑاں تھوڑاں دا گھانا ہووے تاں اپنے دُکھ سُنن دی ویہیل وی نہیں ملدی،

انسان دا اپنا آپ وی کھڑ پیچ جاندا اے۔

شاعر گواچی ہوند دی بھال پیا کریندا اے یاں ”تیرے نال ہوندیاں، میرے دل دا بھار ودھ گیا اے“ دا ماتم پیا کریندا اے؟ گل سمجھن والی اے۔ اوہ کون اے جیہدے ہون نال دل دا بھار ودھ جاوے؟ محمود اعوان دی حیاتی نوں مکھ مڈھ رکھ دیاں ایہہ گل سمجھ آ جاوندی اے پئی اوہناں جس دور وچ اکھ کھولی تے جس علاقے وچ سُر ت سنہالی، دل دا بھار ودھاوے والے سنگی ساتھی دیکھے، بھکھ نال مردی خلقت تے اکلا پے نال ٹھردی حیاتی دیکھی۔ جیہدے پاروں محمود اعوان ہوراں اندر اک ہور ہستی جمی، جیہڑی حساس سی، لوک پڑا نال بھریا دل سی۔ محمود اعوان چاہ کے وی اپنی ہستیاں توں دُور نہیں جا سکے سگوں اک پنچھی وانگ قید ہو گئے نیں۔ ایہو قید اوہناں دیاں نظماں وچ دکھالی دیندا اے جتھے اوہناں دی اڈاری پدھراڑ توں پدھراڑ نیک اے۔

شاعر ”خدا توں وی زیادہ کلا“ ہون دی گل کریندا اے۔ بے بسی دی ایہو حد جو ایہناں دی شاعری وچ بے حد دکھالی دیندی اے محمود نوں نوبیکا انسان بناوندی اے، اوہ رب توں بوہتا کلیاں ہو کے وی ہور کلا ہونا چاہندا اے۔ ایہد اکارن بالین دیاں یاداں دا بھنڈار اے جیہدے وچ گواچندا ڈراوہناں نوں اُکا کلا کری جاوند اے۔

محمود اعوان ہوراں دی شاعری پڑھیار نوں خاباں توں اڈ حقیقت ول پریدی اے محمود اعوان نے خاب ستیاں نہیں سگوں جاگدی اکھ نال دیکھے۔ اپنی بھونیں دی کھنٹی لئی، اپنے دیس واسیاں دے سکھی جیون لئی۔ ایہناں خاباں نے شاعر دی حیاتی نوں سپ وانگ ڈنگیا اے جیہدی وس اوہناں دیاں نظماں وچ دکھالی دیندی اے۔ ”تے فیر“ ایہہ دوشد نتیجے بارے دسدے نیں کہ ”کیہ ہو یا؟“ ہو یا ایہہ پئی بالین دی معصومیت وچ اوہ چن نوں چمکدا نور سمجھدے رہے تے جد کولوں دیکھیا تاں پتا لگیا ایہہ تاں کالا، کوجھتے بھوت وانگ ڈراونا اے۔ اصل وچ ایہہ نویں شاعری دیاں اوہ رمزاں نیں جو مینر نیازی تے نجم حسین سید ہوراں ورگے اُچ کوئی دے شاعراں کول ملدیاں نیں۔ جدید دور دیاں اوکڑاں تے لوکاں دی بے بسی نوں چڑیلاں، خون دیاں چھٹاں، پاگلاں وانگ کلیاں ہسن تے ڈر نال کندھاں دے آپوں وچ بھون نال تشبیہ دتی جاوندی اے تے محمود اعوان ہوراں وی ایہناں رمزاں نوں اظہار دا

ذریعہ بنایا اے۔

نظمیں نون کھول پڑھیے تاں ”چن“ دی اوپری جھلک ہو اے اوہدے کول رُوشنائی تاں ہے پر سورج توں اُدھار منگی ہوئی۔ آپ اوہ اک ٹکڑا اے جیہدے وچ ہنیر ای ہنیر اے۔ ایہہ ہنیر اوہناں دی بھوکیں دے کال وانگ اے جو چن دی طرح روشن اے پر انسانی بنیادی لوڑاں توں وانجا اے۔ انسان، جنوراں وانگ حیاتی لنگھاؤن تے مجبور نیں۔ ایسے لئی شاعر آکھدا اے جدوں چن میرے اُتے ڈگا یعنی مینوں حقیقتاں دا چانن ہو یا تے میں خاباں توں باہر نکل آیا۔ خاب ویکھن جتاں اوکھا اے اوہدے توں بوہتا اوہناں توں باہر نکل کے سچ ویکھن تے اوہدا ساہنا کرن اے۔ محمود اعوان ہوراں نے سچ نون من لیا پئی اتھے کجھ نہیں بدل سکدا۔ راسوال و بہار تخت دی جنگ لڑا رہے گا تے ماڑا مردا رہے گا ایہہ سی چن دا ڈگن، جینے اوہناں اندر ”سیکل“ پیدا کردتی۔ ”سیکل“ سرناواں اے اوہناں دی تہی کتاب دا۔ ایہہ کچھ اے اوہناں دی حیاتی دے تیجے دور دا۔ جدوں اوہ دیسوں پردیس گئے۔ تہی کتاب وچ وطن دی مٹی نال انتاں دا پیار، ڈبلن دے علاقے بارے نظمیں تے لہور وچ لنگھے ویلے دیاں گلاں ملدیاں نیں۔ دیس واسیاں دا غم ڈونگھا ہو گیا تے اج تیک پردیس تے دیس وچ ونڈی حیاتی روگ بن گئی۔ ایس رنگ وچ رنگی نظم ”شفٹاں وچ ونڈی حیاتی“ نون ویکھیا جاسکدا اے۔

شفٹاں وچ ونڈی ہوئی حیاتی دا دُکھ وکھالی دیندا اے نظم وچ۔ پوہ ماہہ دے پالے وانگ چڑھدی جوانی نون پریت دا سنگ چھوہن دی آس اے۔ سورج دی نگھ تے نرؤے جذبیاں دی سِک دا سوادمانن دی تانگھ مزدوری دیاں شفٹاں وچ ونڈی گئی اے۔ حقیقت اصل وچ خاب دا اُلٹ اے جو سہن اوکھا اے۔ کیوں جے ہر خاب دی تعبیر نہیں ہوندی فیر سمجھو تے نال جیونا پیندا اے یاں ست سمندروں پار جانا پیندا اے۔ محمود اعوان ہوراں نون اوہناں دے خاباں تے سدھراں نے دیسوں باہروی چین نال جیون نہیں دتا۔ ایسے لئی اوہ آکھدے نے شفٹاں وچ ونڈی ہوئی حیاتی لکھن جوگی وی نہیں رہی کیوں جے سانوں تے عشق دی سائی وی نہیں ملی۔ ”سائی“ نویں دور دی ضمانت اے جو کوئی شے خریدن لگیاں دتی جاندی اے۔ شاعروں عشق دی ”سائی“ وی نہیں ملی یعنی سفنیاں دا سنسار نہ وِسیا نہ تعبیر دے پھل کھڑے۔ اخیر لیاں سطران وچ محمود اعوان دی شاعری دا ست لگیا اے کہ اوہناں دے ویڑے وچ

رات اے، حیاتی وچ ملاپ دی نئسی نہیں سگوں وکھرپ داسوگ اے۔ شفتاں والی حیاتی ای اج دے انسان دا روگ اے جیہدے پاروں اسانجھ، اکلا پاتے روگ جدا اے۔ شاعر کول ایہناں شیداں دے اُلٹ وچار نہیں تے سؤخی حیاتی دی تاگھ اے۔

محمود اعوان جدید پنجابی شاعری دے موڈھی کوی نہیں۔ اوہناں نوں احساس دا شاعر آکھیا جاوے تاں غلط نہیں ہووے گا۔ آپ دی شاعری وچ لوک پیڑتے استحصالی طبقے دیاں اوکڑاں دا رنگ اگھڑواں اے۔ رومانوی کچھ وی لوکائی پیڑدی بھاء ماردا اے۔ ہر نظم اک ”کتھا“ جا پدی اے جیہنوں شعری گہنیاں نال شنگھاریا گیا اے۔ آزاد نظماں وی لوکائی لئی موہ تے ہڈ واپری دی وارتا سناوندیاں نہیں۔ پنجابی ساہت نوں محمود اعوان دی شاعری اُتے ڈھیر مان اے جو پدھراڑ دا جایا اے۔ اوہنے ساری حیاتی اپنی روح نوں اوس علاقے دیاں ہواواں توں دکھ نہیں کیتا جڑتل دی ایہو سگندھ ہمیش اوہناں دیاں لکھتاں دا اٹوٹ انگ رہے گی۔